

اورمو کیتابخاناسی

کاسسیلرین شمالیندا، اورمو گؤلونون جنوبغربینده یئرلشن زئوه خزینہ سیندن کشف اولموش اوچ اثرده عینی بو صحنه‌نی، یعنی ایکی حیوانین ایکی مخالف جهتدن اوز - اوزه بیر آغاجا دیرماشماسینی گؤروروک، بو اثرلر بونلاردیر:

۱ - قیزیل بیر صحیفه‌ده خیالی و قانادلی ایکی آسلان ایکی مخالف جهتدن مقدس آغاجا دیرماشمیشلار، بو خیالی آسلانلارین قانادلاری واردیر. بئله خیالی و فانتاستیک حیوان شکیللری کاسسی مدنییتینده عمومی بیر جهتدیر. بو خصوصیت گۆردوگوموز کیمی، هم زئوه، همده حسنلی، مارلیک، گیان و سایره خزینهلرین اثرلریندهده نظره چارپیر.

۲ - زئوه خزینہ سیندن کشف اولموش قیزیل سینہ‌بندین ایکی سیرا افسانه‌وی خیالی و فانتاستیک موتقارین اینسان - حیوان شکیللرینین اورتالاریندا ایکی قارشیلیقلی جهتدن ایکی افسانه‌وی حیوان - ایکی کئچی، آشاغیداکی سیرادا ایسه قانادلی آتا بنزر حیوانلار آغاج کیمی ناخیشلی و بزکلی سوتونلارادیر ماشارق عکس جهتلره باخیرلار. (کئچمیش فصیللرده بو سینہ‌بندین شکیلینی و ثرمیشیک اورایا باخا بیلر سینیز).

۳ - کئچمیشده شکیلینی و ثریب، حاقیندا دانیشدیغیمیز زئوه خزینہ‌سی اثرلریندن بیریده قیزیل قولباقدیر کی، اوندا ایکی آسلانا بنزر حیوان بیر داغین یاماجیندا ایکی مخالف جهتدن اوتوراراق، قارشى سمته باخیرلار.

عینی صحنه‌نی مارلیک تپه‌دن کشف اولموش ایکی قیزیل پیاله‌ده گؤروروک:

۱ - او قیزیل پیاله کی، اوندا ایکی طرفدن ایکی اوکوزه بنزر قانادلی حیوان بیر خیالی و فانتاستیک ناخیشلی آغاجا دیرماشیرلار.^۱

۲ - تاریخچیلر طرفیندن حیات داستانی آدلانديريلمیش قیزیل بیر پیاله‌ده کی ایکی داغ کئچیسینین ایکی قارشیلیقلی جهتدن یارپاق یتمک اوچون بیر آغاجا دیرماشماسی صحنه‌سی.

بئرلین شهرینین دؤولت موزه‌سی "یترقامون" دا ساخلاتیلان استوانه شکیلینده بیر کاسسی مؤهورونده عینی صحنه‌نی گؤروروک، یعنی ایکی اوکوز بیر آغاجین ایکی طرفینده دایانمیشلار، "پروفئسور مرتقات" بو اثرین تاریخینی م.ق. ایکینجی مین ایللیک حدودلاریندا گؤستریمیشدیر.^۲

یئنه‌ده لرستاندان کشف اولموش تونج بیر حلقه‌دهده عینی صحنه واردیر و پروفئسور "اثرلن میر" اونون تاریخینی م.ق. ۱۳ - ۱۵ - نجی عصرلر تعیین ائتمیشدیر.^۳

یئنه‌ده لرستاندان کشف اولموش بیر اوخ قابیندا بیر نئچه دفعه تکرار اولموش همین صحنه‌ده ایکی طرفدن ایکی اوکوز آغاجا دیرماشیرلار و "مؤسیؤ قودار" اونون تاریخینی م.ق. ۱۲ - ۱۱ - نجی

۱ - ماننا تاریخی و مدنییتی نین منبعلری بؤلومونده مارلیک تپه قسمتیته.

۲ - مارلیکیین فلز قابلاری ص ۵۴.

۳ - یئنه ده اورایا.

یوز ایللیکلر گؤستریمیشدیر.^۱ "پرفشور پورادا" لرستاندان بیر اوزوک الده ائتمیشدیر کی، اونون قاشینین اوستونده اوکوزلر قارشیلیقلی اولاراق آغاجین ایکی طرفینده تصویر اولموشدور. بو اثر آمریکانین "سنت لوئیز" موزه سینده دیر. لرستان و هیت خلقینین مرکزی اولموش "کارکمیش" دن الده ائدیلمیش اثرلرده بئله ناخیشلار چوخدور.^۲

بئله قارشیلیقلی اوکوز و حیوان ناخیشلاری او قدر او دؤورده یاخین شرق منطقه سینده یایلمیش ایدی کی، آسوری هنرینه ده سرایت ائتمیش ایدی. مثلاً آسوری شاهی "آشور ناسیرپال" ین (م.ق. ۸۶۰ - ۸۸۵) و "اوچونجو سلمنسر" ین (م.ق. ۸۲۴ - ۸۵۹) لؤوحه لری و حتی بئنا لرینین کرپیچلرینده ده بو ناخیشلار راست گلیریک.

شبهه یوخدور کی، آسوری اثرلرینده کی بو ناخیشلار کاسسی هنریندن اقتباس دیر. چونکی کاسسیلر آسوریلردن چوخ اسکی راق دیرلار.

بوکیمی قارشیلیقلی قوشا اوکوز و حیوانلار اولان ناخیشلاردا معمولاً اونلارین آراسیندا بیر آغاج بیر سوتون و یا آغاجا بنزر دایاناجاق واردیر کی، منطقه نین بوتون اثرلرینده مشاهده اولونور. بو اثرلرده دقته لایق مسئله لردن بیر ده همین آغاجلارین یارپاقلارینین شکلی و قورولوشودور کی، اونلاری کاسالاردادا گؤروروک، حتی حسنلی دن تاپیلیمیش بیر کاسادا همین آغاج و یارپاقلارا بنزر ناخیشلار واردیر. ایرانین غربیندن تاپیلیمیش تونج قابلارین بیر چوخوندا همین تیب آغاج و یارپاقلارینی مشاهده ائدیریک.^۳

بوگونکو ایرانین غربی و مرکزینده حکم سورموش هنر و صنعت آتمسفری او قدر یوکسک و زامانینا گؤره اینجه و دقته لایق اولموشدور کی، اونون بیر سیرا هنر و صنعت خصوصیتلری و نمونه لری تکجه او دؤورکو منطقه مدنیتلری دئییل، حتی اورادان چوخ اوزاق مدنیتلره بئله تاثیر ائتمیشدیر. نمونه اولاراق همین آغاج و اونون خصوصی یارپاقلارینین ناخیشلارینی گؤستره بیلیریک کی، آسوری، اورارتو، ایشقوز - ساکا، ماد، هخامنیش، آلتای، اورتا آسیا، پازیریک، هیت، کوبان و حتی مصر اثرلرینده ده مشاهده اولونور.

مارلیک تپه خزینه سینین بو اثرینده حیوانلارین قوشالیغیندان علاوه همده اونلارین خیالی و فانتاستیک اولماسی دقته لایقدیر.

بو فانتاستیک ناخیشلارین چئشیدلی عضولری اینسان و جوربجور حیوانلارین مختلف عضولریندن عبارت دیر. بیز یئرینده بو مسئله ایله علاقه دار گؤستریمیشیک کی، بو خیالی شکیلر و اونلارین هنرمندلر طرفیندن یارانماسی ان قدیم دؤورلردن باشلانان افسانه لر اورتا آسیا و یاخین

۱ - بئنه اورایا.

۲ - بئنه اورایا.

۳ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۴۸.

شرق خلقلری داخلینده زامان - زامان یارانیب، گئیشیلنمیش و خلقلر داخلینده یاییلاراق قول - قاناد آتمیش داستانلار، میفیک ناغیللار، قهرمانلیق داستانلاری و عمومیتله شفاهی خلق یارادیجیلیغی ایله ایلگیلی اولموش و اونلاردان غیدالاناراق یارانمیشدیر. بئله خیالی و فانتاستیک شکیللر قدیم یاخین شرق خلقلرینین هامیسیندا او جمله دن سومثر، ایلام، کاسسی، هورری، قوتتی، لوللویی، اککد، آسوری، ماننا، ماد، اورارتو و ... خلقلرین اینجه صنعت اثرلرینده مشاهده اولونور.

واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش خلقلرین اثرلرینده بو کیمی خیالی حیوان شکیللری چوخدور. مثلا ایلاملارین هنریندن نمونه اولاراق یوسف مجیدزاده نین "تاریخ و تمدن ایلام" اثرینین بیر سیرا شکیللرینه باخماق اولار. کاسسی هنری بو جهتدن اولدوقجا زنگین دیر و مختلف بؤلوملرده بو مدنیتدن و ثردیگیمیز شکیللری نظردن کئچیرتمک اولار. اورارتو، ماننا و ماد مدنیتلریله ده ایلگیلی فصیللرده و ثردیگیمیز اثرلرین شکیللرینده بو کیمی خیالی حیوان شکیللری چوخدور و بورادا اونلارین تکرارینا حاجت یوخدور. شکلینی و ثردیگیمیز زئوه دن کشف اولموش کمر بند ده بو تیپ اثرلردندیر.

مارلیک تپه اثرلریندن فانتاستیک حیوان شکیللی اثرلردن بیریده او قیزیل پیاله دیر کی، اونون خارجی سطحینده خیالی سیمرغ و قانادلی خیالی اوکوز شکیللری دؤیمه اوصولو ایله قبابریلیب تصویر ائدیلمیشدیر.

گؤستردیگیمیز کیمی بئله خیالی اثرلرین تاریخی یاخین شرق خلقلری مدنیتینده اولدوقجا ده رین و قدیم دیر. پروفئسور "آذرپی" کیمی تحقیقاتچیلار خیالی سیمرغ شکلینی م.ق. اوچونجو مین ایللیکده یارانمیش گؤسته ریرلر.^۱

دوغرودان دا بیز حتی سومثرلر و اککدلرده "قیلقمیش" داستانی اساسیندا یارانمیش فانتاستیک شکیللرین ایلک نمونه لرینی گؤروروک کی، م.ق. اوچ و حتی دؤردونجو مین ایللیگه عاید دیر. فانتاستیک حیوان شکیللرینین یارانماسینی لاپ ابتدایی اینسانلارین داشلاردا قازدیقلاری ناخیشلاردا حیس ائتمک اولور. البته بئله خیالی حیوان شکیللری یاراتماق بو گونکو ایرانین قدیم غرب و مرکزی خلقلرینده حاکم اولموش واحد هنر و صنعت آتمسفرینین مختلف یئر و مکتبلرینده او جمله دن کاسسی، ماننا (حسنلی، زئوه)، ماد (مارلیک تپه، کلاردشت، سیلک ...)، میتاننی و سایره او جاقلاریندا داها اینکیشاف ائتمیش و آقای عزت الله نگهبانین حقلی اولاراق قید ائتدیگی کیمی، سونراکی دؤورلاردا منطقه و اورانین اطراف یئرلری مکتبلرینه تاثیر ائتمیش و حتی اونلار طرفیندن اقتباس دا اولونموشدور.

هورریلر (میتاننی لر) ین یوکسک مدنیتلریندن دانیشارکن گؤستریمیشیک کی، اونلار واحد هنر و صنعت مکتبینین اینکیشافی، چیچکلنمه سی و منطقه ده یاییلماسی و مختلف هنری مکتبلره تاثیر

ائتمه سینده بؤیوک رول اوینامیشدیر. آقای عزت الله نگهبان واحد هنر و صنعت مکتبیین آسوری هنرینه تاثیریندن دانیشارکن یازیر کی، "بو بارده ده شاید دئمک اولسون کی، بو ناخیش (آسوری اثرلرینده کی ناخیش) میتاننی هنر مکتبیین بو منطقه ده (یاخین شرق) نفوذونون داوامیینی گوستریر.^۱

زئوه خزینه سیندن بحث ائدرکن گوستردیگیمیز و شکیللرینی وئردیگیمیز مقدس آغاچا دیرماشمیش ایکی فانتاستیک آسلان هابئله همین خزینه دن کشف اولموش قیزیل صحیفه ده آلتی دفعه تکرار اولموش آسلانلا دؤیوشن بیر شخص لؤوحه سینده آسلانلا دؤیوش تصویری اساس اعتباریله فانتاستیک و خیال محصولودور کی، اینسانین گوجو، اراده سی و باجاریغینی طبیعت و طبیعی حیوانلارا غلبه سینی نمایش ائتدیرمک اوچون یارانمیشدیر.

عینی فیکیری مارلیک تپه خزینه سیندن اولان گوموش پیاله ده کی بیر قهرمانین ایکی آسلانلا دؤیوشوب، اونلاری بوغازلاریندان سیخماسی صحنه سینده گؤروروک.

دئمک خیالی اینسان و حیوان شکیللری یاراتماق واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش قدیم یاخین شرق خلقلری حکومت و مدنیتلری داخلینده یایلمیشدیر. بو جهتن مارلیک و کلاردشت هنر اوجاقلاری دا اولدوقجا ماراقلی و دقته لایق اثرلره مالیکدیر و بیز یوخاریدا او باره ده کفایت قدر دانیشدیق. بورادا او خیالی تصویرلرین بیر نئچه سینین شکلینی وئریریک.

ایشغوزلارین - ساکالارین هنرینه عاید اولان قافقاز داغلارینین شمالی منطقه سی کوباندان الده ائدیلمیش قیزیل ایله بزnmیش گوموش بیر گوزگوده سیمرغ ناخیشی واردیر. ائله جه ده بو ناخیش "پازیریک" خزینه سیندن کشف اولموش شئیلرده دقتی جلب ائدیر. قانادلی اوکوز شکلی ده بوتون یاخین شرق و حتی آقای عزت الله تگهبانین دئدیگی کیمی بوتون اورتا آسیا و یاخین شرق دونیاسینین بزرک هنرینه یایلمیش و معمول اولموش بیر ناخیش ایدی.^۲

قانادلی اوکوز ناخیشی آسوری سارایلارینین داشلاریندا قازیلیمیش قاباری شکل کیمی ده چوخدور. آنجاق مارلیکین قانادلی اوکوز شکیللری آسوری ناخیشلارینا نسبتاً اولدوقجا طبیعی، جانلی، ایناندیرجی، دورغونلوقدان اوزاق، حرکت حالیندا، یوکسک هنر، اینجه صنعت، مهارت، باجاریق و اوستالیقلا تصویر اولوندوغو حالدا آسوری ناخیشلاری حرکت سیز، دورغون و دونوق حالدا تصویر اولموشلار.

ماننا مدنیتی نین حسنلی خزینه سیندن کشف اولموش بیر قیزیل پیاله نین ائشیک دیواریندا کی ناخیشلاردا هاوا آلاهینین آراباسینی چکن بیر اوکوز شکلی ده^۳ مارلیک تپه اثرلرینین اوکوز

۱ - مارلیکین فلز قبالاری، ص ۷۶.

۲ - هامان اثر، ص ۷۶.

۳ - حسنلی تپه سی بحثی

شکیللری کیمی نهایت درجه‌ده جانلی، حیاتی، دیری و بوتون عضولری حرکت حالیندا تصویر اولونموشدور.

گوستر دیگیمیز ایلام، کاسسی، ماننا و مادلارین واحد هنر و صنعت آتمسفرینین محصولو اولموش مارلیک و حسنلی خزینه‌لری اثرلرینده کی یوکسک صنعت آیدین گوستره‌ری کی، او، تاریخ و اسکی لیک جهتدن آسوری هنریندن قدیم اولموش و شبهه‌سیز غارتگر و تالانچی آسوری شاهلاری ماننا - ماد خلقلرینی تالاییب آپاراندا، اونلارین اوستالاری، داش یونانلاری، اینجه صنعت خادیملری، صنعتکارلاری و استعدادلی شخصلرینی ده اسیر ائدیپ آپارمیش و نینوادا اونلاری و یا اونلارین شاگردلرینی اشاره ائتدیگیمیزی اوکوز شکیللرینی حجارلیق ائتمه‌گه مجبور ائتمیشلر و بونا گۆره‌ده اونلار روحسوز، دونوق، حرکتسیز و صنعتکارلیقدان اوزاق ناخیشلار اولموشدور.

مارلیکین سیمرغ و قانادلی اوکوز شکلی اولان پیاله‌سی داخلینین تکینده اولان دایره‌وی گۆزل ناخیشلی یارپاقلاری کاسسی مدنیتی نین اثری اولان کرمانشاهدان کشف اولموش بیر قابین اوزه‌رینده‌ده مشاهده اولونور. بودا تامامیله طبیعیدیر. اونا گۆره کی، هم مارلیک تپه، همده کاسسی مدنیتلری گوستر دیگیمیز و اوزه‌رینده بحث ائتدیگیمیز واحد هنر و صنعت آتمسفرینین بیری شمالی، دیگری ایسه غربینده یئرله‌شن اوجاقلاریندان اولموشلار.

قوشا حیوان ناخیشی بیر قدر فرقلی اولسادا کرکوکون زنجیرلی منطقه‌سینده الده ائدیلمیش ایکی صحیفه‌ده واردیر کی، اونلاردا ایکی داغ کئچیمی بزرک آغاجینین ایکی طرفینده گوستره‌ریلیر. بو اثرلرین بیرینین تاریخی م.ق. ایکینجی مین ایلیک و دیگرینین کی م.ق. دوققوزونجو عصر تعیین ائدیلمیشدیر و بونا گۆره‌ده چوخ احتمال هورری (میتانی) مدنیتی نین یادگارلاریندان دیر.

قارشیلیقلی داغ کئچیمی دسته‌سینین اوخشار صحنه‌لرینین نمونه‌لری ایرانین غربیندن الده ائدیلمیش تونج قابلاردا واردیر کی، م.ق. اونونجو یوز ایلیگه عاید دیر (مارلیکین فلز قابلاری). بو او دئمک دیر کی، قوشا حیواندان عبارت اولان ناخیشلار واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش بوگونکو ایرانین بوتون غربی و مرکزی ائللری و خلقلری مدنیت‌لرینه مخصوص اولان بیر ناخیش، بیر یارادیجیلیق اوברازی اولموشدور.

یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی، زئوه خزینه‌سینین قیزیل سینه‌بندینده ده همین قوشا حیوان ناخیشی واردیر.

کوبان‌دادا بئله ناخیشا مالک اولان بیر قین تاپیلیمیشدیر کی، ایشغوزلارا عاید دیر. مارلیک تپه‌نین دؤرد سیرا ناخیشا مالک اولان قیزیل پیاله‌نین یوخاریدان بیرینجی سیراداکی لئش یئین قوزغونلار تصویرینه اوخشار و عبرت آمیز بیر صحنه نینوا شهری خارابالارینین سناخریب (م.ق. ۶۸۱ - ۷۰۵) ین سارای دیوارینداکی قاباری ناخیشدیر. بو آسوری سارایی ناخیشیندا قوزغون بیر ایلام عسگرینی دیدیر. یئنه‌ده نینوا خارابالاریندا "آشور ناسیرابال" ین سارایی دیوارینین ناخیشیندا بیر قوزغون بیر ایلام ضابطی نین جسدینی یئمکده دیر. "نیمرو" دا اوچونجو تیقلت پیله‌سیرین ساراییندا

بیر قوزغون گۆیده او چاراق اورارتو عسگرلرینی ایزله ییر.^۱ لاش یئین قوزغونلارین شکیلی ایلاملارین شوش شهری خارابالاریندان دا کشف اولموشدور. تاریخی م.ق. ۸-۹- نجو یوز ایلیلک لر تعیین اولونموش بو شوش ناخیشلاری مارلیک تپه نین همین نؤوع لؤوحه لری و شکیللرینه چوخ اوخشاییر. لرستاندا عینی ناخیشلار الده ائدیلمیشدیر کی، کاسسی مدنیته عاید دیر.

قوشا حیوان ناخیشی قدیم دؤورلرده آسیا خلقلرینده اوزون عصرلر داوام ائتمیش بیر هنر عنعنه سی اولموشدور. بو باره ده آقای عزت الله نگهبان یازمیشدیر: "قوشا حیوان ناخیشی ... یاخین شرق و اورتا آسیادا یاییلمیش بیر عنعنوی ناخیشدیر. بو ناخیش مختلف حیوانلار قورو هونو بیر بزرک آغاجینین ایک طرفینده قارشیلیقلی اولاراق گؤسته ریر و اولدوقجا اوزون بیر دؤور داوام ائتمیشدیر.^۲

واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش بو گونکو غربی و مرکزی ایران منطقه لریندن کشف اولموش م.ق. ایکینجی مین ایلیگی سونلاری و بیرینجی مین ایلیگی ایلک عصرلرینه عاید اثرلرده اوخشارلیق، هنر و صنعت و حدتینی همده پیاله لرین لبه لرینده کی ناخیشلاردا گؤرمک اولور. مثلا حسنلی دن کشف اولموش دنیا شهرتلی قیزیل پیاله نین آغزینین اطرافیندا کی نوار شکلینده اولان ناخیشلار مارلیک تپه دن کشف اولموش ائشیک سطحینده بیر جوت قانادلی اوکوز ناخیشلاری اولان قیزیل جامین آغزینین اطرافیندا کی نوار شکلینده کی ناخیشلار کیمیدیر. عینی وضعیتی خزرله البرز داغلاری آراسیندا یارانمیش کلاردشت مدنیته دن کشف اولموش قیزیل پیاله ده گؤروروک. داها دقته لایق مسئله اوندان عبارت دیر کی، کلاردشت پیاله سینین لبه سینده کی ناخیش مارلیک تپه پیاله لرینین بضی سینده اولان ناخیشلارین عینی کیمیدیر. ایرانین غرب ایالت و ولایتلریندن کشف اولموش بو پیاله لره بتزر اثرلرین هامی سیندا بو و بونا بنزر ناخیشلارا راست گلیمک اولور.

بحث ائدیگیمیز منطقه لرده واحد هنر و صنعت آتمسفرینین حکم سوردوگونو گؤسته رن فاکتورلاردان بیر ده پیاله لرده کی حیوان ناخیشلارینین باشلارینین پیاله لرین خارجی سطحیندن ائشیکه چیخماسی حادثه سیدیر.

مارلیک تپه اثرلریندن اوستونده بیر جوت قوشا قانادلی اوکوز ناخیشی اولان پیاله دن یئرینده دانیشارکن گؤستر دیک کی، اوندکی اوکوز ناخیشلارینین باشلاری داخلدن دویمه اوصولو ایله قاباریلاراق ائشیکه چیخمیشدیر. عینی هنر و صنعت کلاردشت قیزیل پیاله سینده نظره چارپیر، آنجاق کلاردشت پیاله سینده آسلا نین باشی آیریجا قایریلاراق، سونرادان پیاله ده یئرینه میخلانیب

* ۱- مارلیکین فلز قابلاری، ص ۸۷

۲- بئنه اورادا، ص ۸۴-۸۵

یاپیشدیر یلمیشدیر.

رودبار طرفلریندن قاقاق قازیتیلارلا تاپیلیمیش و م.ق. دوققوزونجو عصره عاید اولان بیر قیزیل فینجاندا داغ کئچیسینین باشی فینجانین خارجی سطحیندن ائشیگه چیخمیشدیر. بو فینجانین دا لبه‌لری مارلیک تپه و کلاردشت پیاله‌لرینین لبه‌لری کیمی ناخیشلیدیر. پروفئسور ویلکینسین فیکرینجه بو فینجانداکی داغ کئچیسینین باشی آیریجا قایریلمیش و سونرا قایناق وئریله‌رک کئچی شکیلینین بدنییه یاپیشدیر یلمیشدیر. پروفئسور ویلکینسین فیکرینجه بو گونکو ایرانین قدیم غربی و مرکزی منطقه‌لرینده قایناق واسطه‌سیله فلزلری یاپیشدیرماق معمول اولموش و بو ایش شیمیایی اوصوللارلا مس دوزو و جوشکارلیق واسطه‌سی ایله حیاتا کئچیرمیش.^۱

شوشدان تاپیلیمیش و م.ق. ۱۲۲۷ - ۱۲۳۴ - نجی ایللرده حاکمیت ائتمیش ایلام شاهی "اومتاش قال" زامانینا عاید اولان بیر تونج فینجاندا ایکی سیرا - بیری اوکوز و دیگری آتلاردان عبارت اولان ناخیشلارین باشلاری قاباری و ائشیگه چیخمادیر. عینی وضعیته اولان قابلاری و ناخیشلاری سونرالار اورارتو مدنیتینده ده مشاهده ائدیریک کی، اونلارین تونج قابلاری ترکیه‌نین ارزنجان شهری یاخین لیغینداکی قازیتیلاردا کشف اولموشدور.^۲

بو گونکو غربی و مرکزی ایرانین م.ق. ایکینجی مین ایللیگین سونلاری و بیرینجی مین ایللیگین ایلک یوز ایللیکلرینده کی هنر و اینجه‌صنعت آتمسفرینین عینی لیگی، دؤنه - دؤنه اشاره ائتدیگیمیز کیمی، آرازین شمال قسمتلی، قافقاز داغلارینین جنوب اتکلی و کور چایی ساحل‌لری و خزر کنارلاری اراضیسی یعنی بو گونکو شمالی آذربایجاندا ایچینه آلمیشدیر. بو هنر و صنعت آتمسفرینین یارانماسی و وحدتی چوخ قدیم زامانلاردان، ظنیمیزجه قوتتی و اوتسی ائللری و خلقلرین م.ق. ۲ - ۳ - نجو مین ایللیکلردن آرازین شمالی و جنوبوندا یاشاماسی زامان - زامان دربند یولوايله اورتا آسیادان تورک ائللرینین گلیب، بو اراضیلرده یورد سالیب حیات سورمه‌سی، م.ق. بیرینجی مین ایللیگین اوّللریندن باشلایاراق ۷ - ۸ - ۹ - نجی عصرلرده ایشغوزلارین - ساکالارین کیچیک و بؤیوک دسته‌لر و ائللر شکلینده گلیب هم شمالی، همده جنوبی آذربایجان تورپاقلاریندا یورد سالیب یاشاماسی داها سونرالار جنوبی آذربایجاندا یاشایان ایشغوزلارین - ساکالارین بیر عده‌سینین شمالی آذربایجان اراضیسینه گئدیب و حتی اورادان دربند یولوايله گئری قاییتماسی کیمی تاریخی فاکتورلارین محصولو ائله‌جده خزر دنیزی و بو دنیزین جنوبو و غربینده یاشامیش واحد کؤکلر خلقلرین آردیجیل ایلگی و علاقه‌سینین نتیجه‌سیدیر.

بو سببلره گؤره‌ده مارلیک تپه خزینه‌سیندن الده ائدیلمیش بئلی، دؤشو و قیلچلاریندا اوجو

* ۱ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۵۲ - ۵۳.

۲ - بئنه اورابا.

یومورو بویوزلارا بنزر ناخیشلاری اولان، آلتی دفعه تکرارلانی، یول گئدن، خیالی آت تصویرلرینه مالک قیزیل پیاله نین ناخیشلاری کیمی ناخیشلاری اولان ساخسی قابلار کاشانین "سیلک" قبرستانلیغیندان تاپیلیمیشدیر کی، اوندا نئچه یارپاغا مالک اولان گوللرده بوش یئرلری دولدورموشدور. بوندان علاوه شمالی آذربایجانین "مارال دره سی" آدلی منطقه سیندن بیر فلزی نوار الده ائدیلمیشدیر کی، اوندا بیر بوینو اوزون و یای کیمی ایری اولان آتین ناخیشی واردیر. آو یئرینده گؤسته ریلیمیش بو آتین باشیندا ایکی بویوز کیمی ناخیش واردیر. پروفیسور "شفر" طرفیندن بو مثال لنت م.ق. ۱۰۰۰ - ۱۲۰۰ - نجی ایللره عاید گؤسته ریلیمیشدیر. بو لنتین تاپیلدیغی "مارال دره سی" قبریندن بیر تونج صحیفه ده کشف اولموشدور کی، اونون اوستونده مارلیک تپه نین یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز پیاله سینین ایچ طرفده تکینده اولان، اوچ بوجاقلاردان یارانان دایره وی بزرک ناخیشی واردیر.

بوتون بونلاری نظره آلدیقدا تامامیله آیدین اولور کی، ایلام، کاسسی، ماننا و ماد هنری، صنعتی و عمومیته مدنیتلری آراسیندا چوخ یاخین و آردیجیل ایلگی و علاقه اولموشدور. بو علاقه ماننا - ماد مدنیت مرکز لرینین هامیسی، او جمله دن، گؤستر دیگیمیز کیمی، سیلک تپه و حسنلی تپه سی مدنیتی ایله اولموشدور. بو واقعیتلری عزت الله نگهبانین سؤزلریله اوخویاق:

... او زامان ایکی "مارال تپه سی" و "مارلیک" منطقه لری آراسیندا اینکار ائدیلمز مدنی و هنری ایلگی اولموشدور. بو ایلگینین شاهدلری او شئیلرده نظره چارپیر کی، "مارال دره سی" قبرستانلیغیندا اولولرله گؤمدورولموش، همده مارلیک قبرلرینده کشف اولموشدور. حسنلی قازینتیلاریندان دا الده ائدیلمیش کیچیک ناخیشلاری اولان گوموش بیر پیاله اوزه رینده بیر آت ناخیشی گؤسته ریلیر کی، سبک باخیمیندان، معین درجه ده، مارلیک پیاله سینین بویوزلو آتی ایله مقایسه ائدیله بیلر. حسنلی دن اولان بو گوموش پیاله نین تاریخی م.ق. بیرنجی مین ایللیگین اوللری حدودوندا تعیین ائدیلمیشدیر^۱. بو پیاله ناخیشلارینین قایریلما تکنیکی مارلیک قابلارینین قایریلما تکنیکینه بنزه ییر. عزت الله نگهبان بو باره ده یازمیشدیر:

«بعضی عالیم لر طرفیندن بو گوموش پیاله احتمال اورارتو منشألی بیر پیاله اولاراق معین ائدیلمیشدیر سه ده، نظره گلن بو گوموش پیاله نین مارلیک سبکی و هنری ایله داها آرتیق ایلگیسی واردیر. حسنلی پیاله سینین اوستونده کی فشارلا سالیتمیش ناخیشلار مارلیک گوموش قابی اوزه رینده کی فشارلا یارانمیش ناخیشلار ایله، قایریلما تکنیکی باخیمیندان، اوخشاردیر»^۲.

لرستانین "سرخدام" منطقه سیندن تاپیلیمیش بیر اوخ قابیندا قاباری قانادلی بیر اوکوز ناخیشینین باشی و بویوزلاری مارلیک تپه خزینه سینین همین بویوزلو آتی کیمی، تصویر

۱ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۵۸.

۲ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۵۸.

اولونموشدور.^۱

مارلیک تپه دن کشف اولموش همین بونوزلو آتی اولان پیاله ده بیر - بیرینین عکس جهتینده حرکتده اولان آت ناخیشلارینی بیر - بیریندن آیران قوشا اوچ خط واردیر کی، هر ایکی خطین ایچی جیناغی شکیلده اولان موازی خطلرله دولدورولموشدور. بوتون یاخین شرق منطقه سیندن تاپیلیمیش قبالاردا بئله ناخیشلی خط چوخدور. حتی م.ق. ۱۴ - ۱۳ - نجو عصرلره عاید، رامسئسلر دؤورو مصر قبالاری ناخیشلاریندا بو خطلره راست گلیریک. بئله ناخیشلی نوار کیمی خطلر "جیحون" چایی خزینهلریندن کشف اولموش اثرلرده ده مشاهده اولونور.^۲

مارلیک تپه نین بو پیاله سینده کی ناخیشلاردان بیر ده بورولموش نوار شکیلده خطلردیر کی، یاخین شرقین بوتون منطقه لری مدنیتلرینده، او جمله دن زئوه، حسنلی، کلاردشت، لرستان، هیت، آسوری، هورری، سوریه، فلسطین و خصوصیه ایرانین غرب منطقه لریندن تاپیلیمیش اثرلرده چوخدور. بو خطلر جامین دؤورد - دؤوره سینه ساریلمیش، اؤزلری ده آشاغیدا کی ایکی خطین بورولماسیندان یارانمیشدیر کی، هر خط اوچ موازی خطدن یارانمیشدیر، یوخاریدا، لبه نین آلتیندا اولان خط ایسه دؤرد خطدن هؤرولموشدور و هر خط اوچ موازی خطدن میدانا گلیمیشدیر. بو کیمی ناخیشلارا حتی قافقاز داغلارینین شمالی منطقه سی اولان "کویان" دان کشف اولموش اثرلرده ده راست گلیریک.^۳

دئمک، مارلیک تپه خزینهلریندن کشف اولموش قبالاردا کی بورولموش، یا هؤروک کیمی هؤرولموش و یا جیناق شکیلده کیچیک خطلرله یارانمیش نوار شکیلده بزک خطلری ایلام، کاسسی، ماننا و ماد هنری و اینجه صنعتی نین بیر عنصر و کیمی، نه تکجه چاغداش ایرانین غربی و مرکزی منطقه لرینین اسکی اورتاق مدنیتی، بلکه یاخین شرق و حتی یاخین شرقین اطرافیندا کی مدنیتلر، ائله جه ده اورتا آسیا مدنیتینه تأثیر ائتمیشدیر.

بو جهتدن ماننا مدنیتیندن دانیشارکن، همین عنوانلی بؤلومده گؤستر دیگیمیز ماننا شاهی تصویرینه مالک هابئله "ماننا اوخ آتانی" شکلی اوستونده جیزیلیمیش پیاله لرین لبه لرینین آشاغیسینا، ائله جه ده اورادا "ماننا اوزانی" ناخیشینا مالک اولان پیاله نین لبه سی و آلت حیصه سینده اوچ سیرا ناخیشدان اورتادا اولانینا باخماق کفایتدیر.

بحث ائتدیگیمیز قدیم دؤورلرده شمالی و جنوبی آذربایجان، ایرانین غربی و مرکزی ایالتلرینده حاکم اولموش واحد هنر و صنعت آتمسفرینین وارلیغینی استراحت حالیندا تصویر اولموش مارال، داغ کئچیزی و قویونلارین شکیللرینده مشاهده ائدیریک. مثلاً استراحت حالیندا تصویر

۱ - بئنه اورایا.

۲ - مارلیک فلز قبالاری، ص ۵۸ - ۵۹.

۳ - مارلیک فلز قبالاری، ص ۶۱.

اولموش مارال شکلی خزرین جنوب ساحل لریندن الدہ اندیلیمیش بیر شئیدہ، ائله جہدہ "زئوہ" دن کشف اولموش قیزیلدان اولان بزک وسیلہ سیندہ واردیر کی، پروفیسور ر. قیرشمن اونلاری م. ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجو یوز ایللیکلرہ عاید بیلیر.^۱ شوشون ۱۵ کیلومتر لیگیندہ یئرلہشن "ہفت تپہ" دن کشف اولموش اثرلرہدہ استراحت ائدن قویونلار سیرا ایلہ دوزولموشلر.^۲

ہمین فورمادا اولان بو حیوانلارین شکیللرینہ مالک اولان اثرلر قافقاز داغلارینین شمالی قسمتیندہ یئرلہشن "کوبان" منطقہ سیندن دہ، ایشغوزلار - ساکالارین اثرلری اولاراق، کشف اولموشدور.^۳

مارلیک تپہ دن کشف اولموش قیزیل بیر کاساداکی بیر لؤوحہ، یعنی قانادلارینی قوچلارین اوستونہ آچیب، اونلاری حمایت ائدن بیر قارتال ناخیشی واحد هنر و صنعت آتمسفئرینہ مالک اولان گؤستردیگیمیز یئرلردن کشف اولموش اثرلرہدہ مشاہدہ اولونور. بو کیمی قوش شکلی قیزیل صحیفہدہ شوشدان، بو کیمی قوچ تصویری ایسہ حسنلیدن کشف اولموش بیر کاسانین سطحی و کفیندہ واردیر، اؤزودہ م. ق. ۱۰۰۰ - ۱۲۰۰ - نجی ایللرہ عاید دیر. حتی بو ناخیش میتانی، ہیت و آسوری مؤہورلری و اثرلریندہدہ مشاہدہ اولونور.^۴

مارلیک تپہ دن کشف اولموش بو کاسانین لہہ سی آلتیندا اولان ناخیشلی، ائنلی لشتین ہوروک کیمی توخونوشودا بحث ائتدیگیمیز واحد هنر و صنعت آتمسفئرینہ مالک اولموش اراضینین ہر یئریندن تاپیلان تاریخی اثرلرہدہ مشاہدہ اولونماقدادیر.

مارلیک تپہ اثرلرینین چوخوندا گؤردوک کی، اونلارین لہہ سی و بعضیلرینین تکینین اطرافیندا ائله بیر ماراقلی ناخیش قابلا رین دؤرد - دؤورہ سینی بزمہ میشدیر کی، اوچ خطدن ہوروک واری توخونموش شکیلدہ دیر و بو اوچ خطین ہر بیر ی اوچ موازی خطدن یارانمیشدیر. بو بزک لشتی و یا نوار مارلیک تپہ اثرلرینین چوخو، او جملہ دن بیر قسمتی خاراب اولموش قیزیل فینجاندا، قوشا نادلی اؤکوز ناخیشلی پیالہدہ، بوینوزلو آت ناخیشلاری اولان پیالہدہ، استراحت حالیندا داغ کئچیس ی ناخیشی اولان پیالہدہ، قوچلار و قارتال ناخیشلی کاسادا، سیمرغ و قانادلی اؤکوز شکلی اولان لیواندا، قارتال شکیللی فینجاندا، آناسینی اہمن، آغا جا دیرماشان و نہایت کرکس لر واسطہ سیلہ دیدیلن داغ کئچیس ی تصویری اولموش پیالہدہ، قانادلی ایلاہہ لرین تصویری اولان پیالہدہ، ہابشلہ آسلانلاری بوغماق ایستہ یین ایگیدین اولدوغو گوموش پیالہدہ، ائله جہدہ بعضی تونج قابلاردا گؤرونور. عینی ناخیشی حسنلی تپہ سیندن کشف اولموش گؤزل ناخیشلی قیزیل پیالہ نین لہہ سیندہ، اونا چوخ یاخین ناخیشلی لشت ماننا اوزانی، ماننا شاہی و ماننا اوخ آتانی

*

۱ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۶۵.

۲ - بثنہ اورادا، ص ۶۶ - ۶۵.

۳ - بثنہ اورایا.

۴ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۷۱ - ۷۰.

تصویرلری اولان پیاله‌لرین لبه‌لرینده مشاهده ائدیریک . عینی ناخیشی هیت مدنیتی اثرلری، هابئله سوریه‌دن کشف اولموش هورری مدنیتینه عاید اثرلرده، حتی م.ق. آلتینجی عصره عاید اولان قافقاز داغلارینین شمالیندا کوبان‌دان الده ائدیلمیش ایشغوز (ساکا)لارا عاید اثرلرده گؤروروک.

دایره‌وی ناخیشلار

مارلیک تپه اثرلرینین داخلی کفرینده اولدوقجا گۆزل و ریاضی اوصوللارلا حیصه‌لره بۆلونه‌رک ناخیشلاتان دایره‌وی ناخیشلار و اونلارین بعضیلرینده بیضی شکلینده یارپاقلار اولدوقجا دقیق و اینجه شکیلده تصویر اولونموشدور. بئله گیرده ناخیشلارین اولدوقجا الوان و چشیدلی نؤوعلرینی بو گونکو ایرانین غربی و مرکزی تورپاقلاریندان الده ائدیلمیش اثرلر و قاب - قاجاقلارین بیر سیراسیندا مشاهده ائدیریک. بئله ناخیشلار واحد هنر و صنعت آتمسقرینه مالک اولموش گؤستریدیگیمیز منطقه‌لرین مدنیتلرینده، استثناسیز اولاراق، مؤوجود اولموش، اؤزوده اولدوقجا چشیدلی، الوان، اینجه، دوزگون ریاضی بۆلگولره و هر بۆلگوده معین شکیلده تصویرلره مالک اولموشدور. کئچمیش بۆلوملرده موضوعلارلا ایلگیلی وئردیگیمیز مختلف تاریخی اثرلرین شکیللرینده بو چئوره شکیلنده اولان ناخیشلارین چشیدلرینی گؤرورسونوز و بو بۆلومده یئری گلدیکده آیری - آیری اثرلردن دانیشارکن، اونلارین آلتی و ایچینده کی کفینده اولان چئوره شکیلنده ناخیشلارلا اشاره ائتمیشیک. بو شکیللرین اولدوقجا الوان چشیدلی، دقیق ریاضی اوصول‌ایله بۆلونموش اینجه، گۆزل و بوگون بئله حثیرتلندیریجی اولدوغونو نظره آلاراق، اینساندا بئله بیر فیکیر یارانیر کی، ایلام، کاسسی، قوتتی، لوللویی، ماننا و ماد خلقلری تورپاقلارینین مختلف یئرلرینده یارانمیش هنر و اینجه‌صنعت اوجاقلارینین صنعتکالاری، اوستالاری، هنرمندلری، رسام و حکاکلاری، بیر - بیرینین هنر و اینجه‌صنعت یارادیجیلیغی ایله یاخیندان تانیش اولدوقلاری اوچون، مختلف هنر، اینجه‌صنعت و اثر یارادیجیلیغیندا بیر - بیرله یاریشمیش، بیر - بیریندن اویرنمکله برابر، صنعت اویرندیکلری اثردن داها گۆزل و اینجه‌سینی یاراتماغا، تازا و اورژینال ناخیشلار خلق ائتمه‌گه چالیشمیشلار، نتیجه دئیرلر، آرالاریندا بیر نؤوع یارادیجیلیق یاریشی، مسابقه‌سی و بسه - بسی اولموشدور و بونون نتیجه‌سینده ده آشاغیدا شکیللرینی گؤردوگونوز تامامیله بیکر، تازا و اورژینال دایره‌وی ناخیشلار یاراناراق، صنعتکارلار طرفیندن یادگار قالمیشدیر. قید ائتمه‌گی لازم بیلیریکی، م.ق. ایکینجی مین ایللیک و بیرینجی مین ایللیگین ایلک یوزایللیکلرینده بو گونکو شمالی و جنوبی آذربایجان، ایرانین غربی و مرکزی ولایتلرینین ساده و گئیش خلق کوتله‌لری داخلینده، شهرلر و خصوصیه کندلرده اولموش بیر سیرا حیات و سایطی و آدلار، یئرینده گؤستریدیگیمیز کیمی، قالماقدا داوام ائدیر. مثلاً یون اییرمک اوچون تئشینی گؤستهره بیله‌ریکی، او زاماندان بوگونه قدر خلق طرفیندن استفاده اولموشدور. بو خلق عادت و عنعنه‌لریندن بیریده حیات و سایطی و آشپزخانا قاب - قاجاغینین بعضیلری، او جمله‌دن بۆیوک مس مئژمئیلرین ایچ قیراقلاری و خصوصیه مرکزلرینده کی همین دایره شکیلنده اولان

ناخیشلاردیر. بو کیمی ناخیشلارا مالک بوشقاب، کاسا، حتی ایران ایچمک اوچون آغاج قاشیقلار، چؤمچهلر و سایرهده اولموش و تقریباً ۶۰ - ۵۰ ایل اوللره قدر آذربایجانین هر یئرینه، یایلمیش ایدی و ایندی ده، هئچ شبهه سیز، بو کیمی ناخیشلارا مالک اولان قاب - قاجاق شهرلرین کؤکلو عایله لرینده و کندلرین اکثر عایله لرینده تاپیلار.

بو کیمی دایره وی اینجه ناخیشلار آذربایجان هنرینده، دئمک اولار، همیشه داوام ائتمیش و حتی ایسلام دؤوروندهده ایسلامی لشهرک، بیر هنر اوبرازی کیمی داش یونان اوستالار و هنرمندلر طرفیندن استفاده اولونموشدور. بیز یئرینده بونا اشاره ائتمیشیک کی، بو گون شبسترده بول تاپیلان بؤیوک یونولموش قارا مرمر داشلاردا بو دایره وی ناخیشلارین یئددی یئره بؤلونموشلری واردیر کی، یوخاریدا، اورتاداکی بؤلومو محرابی افاده ائدیر.

مارلیک تپه دن کشف اولموش قابلار داخلینده سو دولدوروب، پیاله لره تۆکمک اوچون و یا سو قایناتماق اوچون قایریلمیش، زمانه میزین قورولاری و یا چایدانلارینا بنزر، آنجاق لوله لری چوخ اوزون و اوستو آچیق اولان قابلاردیر. عادی حیات وسایطی اولان بو قابلارین عینی و یا اولدوقجا اونلارا اوخشار و قورولوشجا چوخ یاخین قابلار، همده ائشیک سطحلری بؤیوک مهارت و اوستالیقلا ناخیشلاراق بزنمیش چایدان واری حیات وسایطی واحد هنر و صنعت آتمسفئرینه مالک اولموش ایلام، کاسسی، ماننا و ماد خلقلری داخلینده اولموش، یعنی بو گونکو ایرانین غربی، مرکزی، خزر ساحل لری قسمت لری و شمالی آذربایجان اراضیسینده آپاریلمیش علمی قازیتتی ایشلری نتیجه سینده و یا تصادفاً تاپیلیمیش قاب قاجاقلار داخلینده چوخدور.

مثلاً سیلک تپه دن کشف اولموش، اؤزوده اولدوقجا ماراقلی ناخیشلارلا بزنمیش و دسته سی ده اولان لوله لی ساخسی قابلاری گؤستمک اولار کی، م.ق. ایلک مین ایللیگه عایدیر، یعنی مرکزی ماد مدنیتی یادگاریدیر.^۱ هابئله م.ق. ایلک مین ایللیگین اوللرینه و ماد مدنیتینه عاید اولان، ائشیک گؤزل ناخیشلی، لوله لی، همده دسته لی ساخسی قابلاری گؤستمک اولار کی، لوله لری نسبتاً قیسادیر و چوخ احتمال مارلیک تپه چایدانلاریندان سونرا قایریلمیشدیر.^۲

بحث ائدیگیمیز یاخین شرق منطقه سیندن کشف اولموش م.ق. ایکینجی مین ایللیگین ایکینجی یاریسی و بیرینجی مین ایللیگین ایلک عصرلرینه عاید اولان قاب - قاجاقلار و قورولار داخلینده ائله چایدانلاردا الده ائدیلمیشدیر کی، اونلارین بدنلری گوموش و سو سوزمک اوچون لوله لری قیزیلدان دیر. بو قورولارا نمونه مارلیک تپه نین او قورسونو گؤستمک اولار کی، ائشیک سطحینه نازیک قیزیل صحیفه لر یاپیشدیریلیمیشدیر کی، اونلاردا افسانه وی ناخیشلار قازیلیمیشدیر. بو کیمی ایکی جنسدن قایریلمیش قورولار گؤستردیگیمیز واحد هنر و صنعت آتمسفئرینه

* ۱ - "سیلک تپه" بحثی و شکیللرینه.

۲ - "ماننا حکومتینین قورولوشو، اقتصادی و سیاسی وضعیتینی" بؤلومو و شکیللرینه.

مالک اولان منطقه اوجاقلاریندان دا الده ائدیلمیشدیر. مثلاً لرستاندان و کاشان یاخین لیغینداکی سیلک خزینه سیندن بدنی ساخسی و لوله لری تونجدان اولان قورولار کشف اولموشدور.^۱ گوموش و قیزیلدان قایریلمیش قاب - قاجاق حسنلی و زئوه خزینه لریندن ده الده ائدیلمیشدیر، حتی بونلار قایریلما تکنیکی و سبک جهتن مارلیکین گؤستر دیگیمیز قورسونا چوخ اوخشاردیر. آقای عزت الله نگهبان بو باره ده یازمیشدیر:

مارلیکین گوموش و قیزیلدان قایریلان "ناخیشلی قیزیل صحیفه لر یاپیشدیر یلمیش و اوخشار سبک ایله بز نمیش گوموش قابلارا بنزر قابلار حسنلی، هابثله زئوه قازینتیلاریندان الده ائدیلمیشدیر. حسنلی نین گوموش قابلاری قیزیل ناخیشلارلا بز نمیش و احتمال مارلیکین گوموش قابلاری ایله اوخشار تکنیک و سبک ایله قایریلمیش و چاغداش دیرلار".^۲

مارلیک خزینه سیندن قورو تیپلی اوزون لوله لی قابلار ساخسی و گوموشدن و قیزیل ناخیشلی شکیللری اولان تونجدان قایریلمیشلاری دا واردیر.

مختلف آشپزخانا و عادی یاشایش ایشلرینده استفاده اولونموش بو قابلار واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش قدیم آذربایجان، غربی ایران و مرکزی ماد اراضی سینین مدنیت اوجاقلاریندا گئیش یا ییلیمیش و کوللی مقداردا استحصال اولموشدور، بونا گؤره ده کاشان، لرستان، همدان، آذربایجان و سایر ایرانین غرب و مرکزی اراضی سینده آپاریلمیش علمی قازینتی ایشلری نتیجه سینده بو کیمی قورولار، اؤزلری ده چئشیدلی فلز و ساخسیدان قایریلمیشلاری الده ائدیلمیش و بوگون آوروپانین مختلف موزه لرینده ساخلانیلماقدادیرلار. عزت الله نگهبان بو باره ده یازمیشدیر: «لوله لی قابلار، بو خصوصی شکیل ایله، او قابلارین مشخص نؤوعوندا ندرکی، ایرانین شمال و غرب منطقه لرینین تقریباً م.ق. ایکینجی مین ایللیگین سونلاری و بیرینجی مین ایللیگین اوللرینه مخصوص اولموش هنر مکتبینه خاص اؤزللیکلری معریفلیک ائدیر. بو شکیلده اوزون لوله لی تونج قابلار "سیلک ب" لرستان، گیان تپه، گوران تپه، خور وین، همدان و قیطریه قازینتیلاریندان اله گلمیشدیر...».^۳

واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش گؤستر دیگیمیز منطقه لردن الده ائدیلمیش اثرلرده کی مئتود، سبک و هنر وحدتی قورو کیمی قابلارلا محدودلاشما ییر، بلکه بو یئرلردن الده ائدیلمیش اولدوقجا الوان و چئشیدلی قاب - قاجاقلاردا دقتی جلب ائدیر. بو باره ده داها گئیش معلومات الده ائتمک اوچون عزت الله نگهبانین "مارلیک ین فلز قابلاری" آدلی اثرینه باخماق اولار. بونودا علاوه ائدک کی، ماننا - ماد اراضی سی خلقلری داخلینده عادی حیاتدا تونج قاب - قاجاغین

۱ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۱۳۰.

۲ - مارلیک فلز قابلاری، ص ۱۵۶.

۳ - بشته اورادا، ص ۱۳۰.

ایشلنمه سی او اندازه ده یاییلمیش و عمومی حال آلمیش ایدی کی، آسوری شاهلاری بو خلقلره قارشی هجوم و یوروش ائتدیکده، وئرگی و خراج عنوانی ایله بونلاردان کوللی مقداردا طلب ائدیپ آدیقلاری شیلردن بیریده عادی حیات و آشپزخانا وسایطی اولان همین تونج قاب - قاجاقلار اولموشدور.

واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش گؤسترديگیمیز هنر و اینجه صنعت اوجاقلاریندا نه تکجه اونملی هنر و صنعت ناخیشلاری و سبکلی عینی و اوخشاردیر، بلکه بو اوجاقلاردا یارانمیش ان کیچیک علامت و اشاره لرده بیر - بیرینه اوخشار و اورتاقدیر. مثلاً همین مارلیکین گوموش بدنلی و لوله سی قیزیلدان اولان قورونون ائشیک سطحینده کی آسلانلارین، هابثله آشاغیدا کیشینین بوینوندا اولان حیوانین بودلاریندا (+) علامتی واردیر. بو علامت واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش یئرلرین اوجاقلارینا عاید اولان اثرلرده و حتی بوتون اورتا آسیا و یاخین شرق اثرلرینده نظره چارپیر. عزت الله تگهبان بو باره ده یازمیشدیر:

«اوسته گل (+) علامتی و یا ناخیشی، قابین یوخاری طرفی، یوخاریداکی سیرا ناخیشلاردا گورونن آسلانین بودونداکی سینمیش اوسته گل علامتی، هابثله آشاغیداکی سیرادا کیشینین چیگنینه داشییان آوین بودوندا گورونن اوسته گل علامتی چوخ چوخدور. بو ناخیش قدیم دونیانین یاخین شرق و اورتا آسیا منطقه سیندن الده ائدیلمیش اسکی شیلرین اوستونده مشاهده اولونور و اسکی لیک باخیمیندان اوزون دؤورانی بیلدیریر. بو علامت م.ق. اوچونجو مین ایلیکدن سونرا آسیانین غربی قسمتلرینده، مصر، آralیق دنیزین شرقی ساحل لری، بین النهرین و ایراندا ایشلنمیشدیر. حیوانلارین بودو اوستونده اولان بو بزک ناخیشی "کلاردشت" و "حسنلی" قیزیل پیاله لری کیمی زینت قابلارینین اوستونده واردیر کی، هر ایکی سینین تاریخی م.ق. ایکینجی مین ایلیگین سونلاری و بیرینجی مین ایلیگین اوللری تعیین ائدیلمیشدیر. هابثله سینق خاج ناخیشی بیر حیوانین تونج مجسمه سینین الی و آیاغی اوستونده اولموشدور کی، احتمال آتین نوختا سینین بیر طرفینه مربوط ایدی و لرستاندان الده ائدیلمیشدیر»^۱.

اوسته گل علامتی اولدوقجا قدیم زامانلاردان، حتی یازیلی تاریخدن قابقی دؤورلرده اولموشدور. حتی م.ق. بشینجی مین ایلیکده سامیره ده قاییریلیمیش ساخسی قابلاردا بو ناخیش مشاهده اولموشدور.^۲

یوخاریدا گؤسترديک کی، خیالی، فانتاستیک حیوانلارین شکیللری اولدوقجا قدیم دؤورانلاردان، افسانه لرده باشلانان و یارانان بیر واقعیت دیر. سونرالار بو کیمی افسانه وی حیوانلار یاخین شرق خلقلرینین مؤهورلرینده چوخ گورونور. مثلاً م.ق. ۱۴۵۰ - نجی ایللرده یاشایب،

* ۱ - مارلیک فلز قابلاری. ص ۱۳۱ - ۱۳۰.

۲ - یثنه اورایا.

هورری - میتانی شاهی اولموش "ساشاتار - Sashatar" ین مؤهورونده بیر خیالی وارلیق ایکی آسلانی، عکس جهتلره باخان حالدا، ساخلامیشدیر. بو شکیل مارلیک گوموش پیاله لرینده کی ناخیشا بنزه بیر. آسوری شاهلاری "آریبا آداد" ین [م.ق. ۱۴۰۵ - ۱۴۱۲] و بیرینجی توکولتی نینورتانین [م.ق. ۱۱۱۵ - ۱۲۶۰] مؤهورلرینده خیالی و قوشا حیوانلی شکیللر واردیر.

فرانساین لوور موزه سینده ساخلانیلان و م.ق. ۱۳ - دن ۱۰ - نجو عصرلره عاید اولان و ایرانین غربیندن تاپیلیمیش قیزیل فینجاندا بیر قهرمان تصویر اولونموشدور کی، ایکی حیوانی ایکی طرفینده ساخلامیشدیر.^۱ عینی خیالی و قوشا حیوانلی ناخیشلارا مالک اثرلر قافقاز داغلارینین شمالیندا یئرله شن "کوبان" منطقه سیندن ده الده ائدیلمیشدیر.

مارلیک تپه نین گوموش قابلا ریندان او پیاله ده دقته لایق دیر کی، اونون ائشیک سطحینده پلنگلری رام ائتمک ایسته ین بیر ایگیت شکلی چکیلیمیشدیر.^۲ بو شکیلده قوشا حیوانا مالک اولماق جهتی هله بیر یانا دورسون، اوندا گوج، پهلوانلیق، ایگیتلیک خصوصیتینی نمایش ائتدیرمک مضمونو اولدوقجا ماراقلی و قدیم قهرمانلیق داستانلاری و افسانه لردن سوزولوب گلن و اولدوقجا اسکی تاریخه مالک اولان بیر فیکیردیر، ائله بونا گؤره ده همین بو مضموندا اولان ناخیشلار و تصویرلر، معین فرقلی جهتلرله برابر، واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولان ایلام، کاسسی، قوتتی، لوللویی، ماننا و ماد مدیئتلرینین بوتون اوجاقلاری و مرکز لرینده، حتی یاخین شرقین هر بیر یثری و خلقلرینین هنرینده اولموش و اونلاردان الده ائدیلمیش اثرلرده مشاهده اولونماقدادیر.

مارلیک تپه نین بو اثرینین شکلینده البته گؤزل نؤوع پرورانه بیر فیکیر، یعنی ضعیفلری گوجلولرین تجاوزو قارشیسیندا مدافعه ائتمک کیمی اجتماعی بیر فیکیر دایانیر و بونا گؤره ده قهرمان اولدوقجا مصمم، اراده لی، گوجلو، زور، ساغلام، پهلوان بدنلی، قورخماز و انیلمز تصویر اولونموشدور، بو سببدن ده، فیکریمیزجه، آشاغیدا گؤسته ره جگیمیز بونا اوخشار اثرلردن تاریخ اعتباریله چوخ سونرا یارانمیشدیر.

فیکریمیزجه بو اثردن قاباقلار ماننا مدیئتینده یارانمیش لؤوحه لر، یالنیز طبیعت قوه لری و حیوانلارینا غلبه چالماق فیکری قویولموش و مضمونو "قیلقمیش" داستانیندان آلینمیشدیر. بو لؤوحه لردن بیرى اورمو طرفلرینده "گؤی تپه" دن دیگرى ایسه "زئوه" دن کشف اولموش لؤوحه دیر کی، قیلقمیش بیرینجی سینده ایکی اؤکوزو، دیگرینده ایسه ایکی آسلانی قیلچلاریندان توتاراق قالدیرمیشدیر.

عینی صحنه نی لرستاندان - کاسسی مدیئتیندن کشف اولموش بیر تونج لؤوحه ده گؤروروک. بو لؤوحه ده دؤرد قانادی و قارتال کیمی جایناغی اولان گویا ایلا هه ایکی پلنگی آیاقلاریندان توتاراق

۱ - یئنه اورادا، ص ۱۳۲.

۲ - مارلیک تپه بؤلومو

قالدیرمیش، ایکسینی ده جاینالاری ایله ساخلامیشدیر.

ایستر دینی آنلاملار، ایسترسه افسانه لردن یارانان بوتون بو لؤوحه لرده اینسانین طبیعت قوه لرینه و حیوانلارا اوستونلوگو و یا اوستون گلیمه سی آرزوسو تصویر اولموشدور.^۱

مارلیک تپه اثرلری پهلوانی نین قیسا پالتاری، پالتارینین جیناق شکلینده ناخیشلاری، اولدوقجا ایدمانچی قیلچ عضله لری، پروفشور "پورادا" و پروفشور "دایسون" ون فیکرینجه، حسنلینین مشهور قیزیل پیاله سی ناخیشلاریندان ملائکه نین قاباغیندا دایانان هاوا آلاهیین پالتاری، پالتارینین ناخیشلاری و عضله لرینی خاطرلادیر. عینی اوخشارلیغی حسنلی جامینین اوکوز باغلانمیش آراباسینین آلتینداکی ایکی الیه نه یی ایسه وورماق ایسته یین پهلوانین قیسا پالتاری، عضله لرینین محکم لیگی و گوجلولوگونه مشاهده ائدیریک.

مارلیک تپه نین بو گوموش پیاله سینده کی پهلوانین پالتارینین شکلی بابیل قازیتتی لاری، هابثله ترکیه نین "زنجیرلی" منطقه سیندن، "بوغاز کوی" قازیتتی لاریندان، ائله جه ده آنادولونون باشقا یئرلریندن کشف اولموش اثرلرده نظره چارپیر و بعضی عالیملر اونلاری هیت و میتاننیلرین محاربه آلاهی "تشوب" بیلیرلر.^۲

مارلیک تپه نین بو اثرینده کی پهلوانین بیر سیرا خصوصیتلرینه بنزر قاباری ناخیشلی اثر "هیت" ایمپراتورلوغونون باش کندی "کارکمیش" دان الده ائدیلمیشدیر کی، پروفشور "ویرا" اونو ۹۰۰ ایل میلاددان قاباق هیت شاهی اولموش "کاتوواس" دؤورونه عاید بیلیر.

قاچان حالدا اولان جئیران و مارال ناخیشلاری دا او ناخیشلاردان دیر کی، بحث ائتدیگیمیز واحد هنر و صنعت آتمسفرلی بوگونکو ایرانین غربی و مرکزی اراضیلریندن الده ائدیلمیش اثرلرده دقتی جلب ائدیر. بو ناخیشلار پیاله لرده، فینجانلاردا، اوزوده مارالین تام شکلی و یا باشینین شکلی حالیندا تصویر ائدیلمیشدیر. مارلیک تپه دن کشف اولموش بیر گوموش پیاله، هابثله بیر فینجاندا مارال ایله، قاچان حالدا، اوزوده اولدوقجا جانلی، دیری، طبیعی و بدنلری اینجه ناخیشلارلا بزمنیش حالدا تصویر اولموشدور.

جئیران و مارال شکیللری واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش گؤستریدیگیمیز اراضیلردن کشف اولموش تاریخی اثرلرین بیر سیراسیندا مشاهده اولونماقدادیر. بومارال شکیللری بعضی یئرلرده قاچان حالدا، بعضی اثرلرده، او جمله دن مارلیک تپه اثرلرینین تونج قابالاریندان بیرینده آیاق اوسته دایانمیش حالدا، مثلاً بعضیلرینده استراحت حالیندا، بیری - بیرینین آردینجا اوتورموش حالدا، مثلاً یشنه ده مارلیک تپه اثرلرینین بیرینده (باخ شکله) تصویر اولموشدور. بوتون بو مارال اولان اثرلرده حیوانلارین بوتون بدن حیصه لری اینجه ناخیشلارلا بزمنیشدیر. مارال

۱. ماقبل تاریخ دؤورونده آذربایجان اراضیسینده حیات و مدنیت قالیغی اولان مرکز لر "بۆلومونون شکیللری".

۲. مارلیکین فلز قابلاری، ص ۱۲۳.

ناخیشلاریندا آرتیق دقتی چکن ناخیش اونلارین یاشلاریله ایلگیلی بوینوزلارینداکی بوداقلاردیر کی، اولدوقجا چثشیدلی شکیللرده جیزیلیمیشلار.

مارلیک تپه اثرلرینده گؤستریدیگیمیز بوتون بو قیزیل، گوموش و تونج دان دوزلمیش اثرلرین قایریلما اوسلوبو، چثشیدلی فلزلردن آلیاژلارین دوزلمه سی و اونلارین اوزه رینده ایش، بو ایشده مهارت و اوستالیق، هابثله اونلاردکی اینسان، حیوان، آغاج و سایره ناخیشلارین یوکسک اوستالیق و مهارتله یارانماسی، جانلی، دیری، طبیعی و اینجه تصویر اولونماسی آیدین گؤسته ریر کی، نه تکجه مارلیک تپه هنری هامان چاغداش ایرانین غربی و مرکزینده یارانمیش واحد هنر و صنعت آتمسفرینه داخل ایدی، بلکه او، اوندان داها قدیم و دهرین هنر، اینجه صنعت و مترقی مثتالورژی مکتبی نین داوامی اولموشدور. بو هامان یثرینده گؤستریدیگیمیز "ارته" مثتالورژی، صنعت، معمارلیق و فلزکارلیق و هنر مکتبیدیر کی، م.ق. اوچ و دوردونجو مین ایللیکلرده بو گونکو جنوبی آذربایجانین غربی داغلیق قسمتی، یعنی زاقروس داغلارینین شمالی، اورمو، نقده و اورمو گؤلونون غربی، جنوبغربی، شمالغربی، سالماس و اونون غربی، جنوبغربی و شمالغربی، هابثله توروس داغلارینین زاقروس داغلارینا قوووشدوغو داغلیق منطقه لرده هورری خلقی واسطه سیله یارانمیش و بوتون یاخین شرق منطقه سی و حتی اطرافینا یاییلمیش و اونلاری اؤز تأثیری آلتینا آلاق، اونلارا تکنیک، علم، یارادیجیلیق، هنر، اینکیشاف و ترقی یوللارینی گؤستریمیشدیر. غربی آذربایجانین بو یوکسک تکنیک، مثتالورژی، صنعت، هنر و تکنولوژیسی مصره قدر گتمیش، هیت، میتانی، اورارتو مدنیتلرینی یاراتمیش و حتی ایلام و سومئر مدنیتلرینی اؤز تأثیری آلتینا آلمیش و سونرالار، م.ق. ایکینجی مین ایللیکده و بیرینجی مین ایللیگین ایلک یوز ایللیکلرینده "نائیری"، "قیلزان"، "موساسیر"، "اولخو"، "حسنلی" تپه سی، زئوه خزینه سی، سیلک تپه، حصار تپه، همدان، شمالی آذربایجان هنر و صنعتینی، دئمک، ائله مارلیک و کلاردشت هنر و صنعتی نی ده یاراتمیش و اونلارین سیماسیندا اؤز حیاتی و اینکیشافینا داوام ائدیب یاشامیشدیر. مصر، فلسطین، اککد لر و سایره سامی خلقلرینین علمی، صنعتی، تکنولوژیسی، مثتالورژیسی، هنری، تکنیکی، معمارلیغی، بزک و زینت وسایطی، بنالار، عبادتگاهلار و سارایلارینین سوسله مه سینه یول گؤسته ریب، اونلاری اؤز تأثیری آلتینا آلیب، رهبرلیک ائتمیش غربی آذربایجان صنعتی، علمی، تکنیکی، مهارت و اوستالیغی، نتیجه اؤز سویداشلاری اولموش قوتتی، لوللوبی، کاسسی، امرد، مارلیک و سایره ماننا - ماد خلقلرینین مختلف امیرلیکلرینده اولموش هنر مکتبلرینه تأثیر ائتمه یه بیلر و نتیجه اونلارا یول گؤسترمه یه بیلردی؟!

مارلیک تپه اثرلرینده کی چثشیدلی مثتالار، آلیاژلار، مختلف فلزلردن حیات و بزک وسایطی اوچون یارارلانماق، اونلاری اریدیب، ایسته نیلن شکله سالماق، مختلف جنسلی فلزلری قوراشدیراق واحد بیر حیات آلتی قاییرماق، اونلاری بیر - بیرینه یاپیشدیرماق، جوشلاماق، تاپدایارق قابارتماق و سایره و سایره تکنیکی ایشلر، اوستالیقلار، مهارت و صنعتلر، فیزیک،

شیمی و ریاضیاتدان معین درجه ده استفاده و سایره گؤستریدیگیمز هنر و اوستالیکلار اوزون عصرلر بویو نسیللردن - نسیللره تکمیل لشرک، ارتته اوستالاریندان حسنلی، زئوه، گؤی تپه، سیلک تپه و مارلیک اوستالارینا گله بیلردی و گلمیشدیر.

آوروپانین مختلف عالیملری نین تقریباً هامیسی گؤسته ریرلر کی، هورریلر م.ق. ۲۴۰۰ - نجو ایللرده مهاجرت ائده رک یاخین شرقین مختلف اولکه لری و یئرلرینه گتتمیشلر، هابئله اونلار قید ائدیپ گؤسته ریرلر کی، هورریلرین صنعت و هنر اوستالاری، متخصص مثال اوستالاری یاخین شرقین مختلف اولکه لری، شهرلری و تورپاقلارینا گتتمیش و هنرلرینی او اولکه لرده یایمیشلار. بو اولکه لرین بیر ده ماننا - ماد و خزرین جنوب و غرب ساحل لری، یعنی مارلیک تپه اراضیسی اولموشدور. دئمک، هر حالدا هورریلرین یوکسک و اینکیشاف ائتمیش تکنیک، هنر و صنعتلری هر بیر حالدا ماننا - ماد، او جمله دن مارلیک تپه خلقلری و صنعتکارلارینا چاتمیش، اونلار علمی، تکنیکی، مهارت و اوستالیق جهتدن تأثیر ائده رک یول گؤستریمیشدیر.

حتی بو هورری مدنیتی و هنری ماننلار واسطه سیله، سعید نفیسی نین ده گؤستریدیگی کیمی، مارلیک تپه دن اوزاق، خزرله البرز داغلاری آراسیندا یئرلشمیش "کلردشت" مدنیتی نین یارانماسی و اینکیشافینا یول گؤسته ریب، اونو اؤز تأثیری آلتینا آلمیشدیر.

زامان ایره لی گئدیپ علمی قازینتی ایشلری گئیش لندیکجه، علمی اختاریشلار و تدقیقات دهرینله شیب چئشیدلی یئرلر و ساحه لری احاطه ائدیکجه، نیسیان توزو یثنی - یثنی تاریخی حقیقتلرین اوستوندن سیلینیب، تازا تاریخی واقعیتلر آشکار اولور. بونون دا نتیجه سینده یوخاریدا گؤستریدیگیمیز و گئیش شکیلده آچیقلا دیغیمیز "واحد صنعت و هنر آتمسفری" دایره سی گئیشله نیر و معناسی دهرینله شیر. فصلین سونوندا بو تازا تاپینتیلار قیسا بیر باخیش فایدالی و لازم دیر.

البرز داغلارینین جنوبی اتکلرینده یئرله شن زنجان و قزوین تورپاقلاری، بوتون داغلاری، دره لری، چایلاری و بوتون چاغداش ایالت، ولایت، بؤلوکلر و کندلریله مرکزی ماد تورپاقلاری جزوو اولموشدور. دئمک، چاغداش قزوین اوستانین بوتون بؤلوکلری: طارم، الموت، تاکستان، بوئین زهرا، شرقی و غربی خرقان، آبیک و سایره بؤلوکلری، ائله جه ده "کرج" و "شهریار" بؤلوکلری م.ق. ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - نجی مین ایلیکلرده بو گونکو ایران تورپاقلارینین ان قدیم و ایلکین مدنیت مرکزی اولموش غربی و مرکزی یئرلرینین ایریلماز حیصه سی اولموشدور. بو او دئمک دیر کی،

قزوین و اطرافینین دئدیگیمیز یئرلری ده گؤستریدیگیمیز واحد هنر، صنعت و مدنیت آتمسفرینه داخل اولموشدور. بو هنر، صنعت و مدنیت آتمسفرینین دایره سی بو گؤستریدیکلریمیز دن ده

* ۱ - "ماد تاریخی مدنیتی منبع لری" فصلینده "حسنلی تپه سی" بؤلومو.

گئیش ایدی.

بو مدنیت اورتا آسیادان باشلایب، خراسان و رئیسدن کئچهرک، آذربایجانین غربی، یعنی زاقروس داغلارینا قدر اوزانمیش و اورانین غربی و خوزستانا قدر جنوبونودا احاطه ائتمیشدیر. سون بیر و بیر یاریم یوز ایللیک سوره سینده گوستریلن بو اراضیلرده آپاریلیمیش علمی قازینتی ایشلری نتیجه سینده الده ائدیلمیش اثرلرین آراشدیریلماسی و علمی تحقیقی گوستریر کی، اونلارین، کیچیک یثرلی اؤزلیکلری ایله برابر، هامیسی واحد هنر، صنعت و مدنیت آتمسفری محصولو اولموشدور.

بو ائله بیر حقیقتدیر کی، زامان کئچیب قازینتیلار و آراشدیرمالار گئیشله نیب، دهرین لشدیکجه، هامی، حتی آریایستلرده اونا اعتراف ائدیرلر.

مثلاً بو منطقه لردن الده ائدیلمیش و م.ق. دوردونجو مین ایللیگه عاید اولان ساخسی قبالارین واحد آتمسفرین باشقا یثرلریندن الده ائدیلمیش ساخسی قبالاری ایله اوخشارلیغی چوخدور. مثلاً "قزوین اراضیسی" اثرینین مؤلفی دوقتور پرویز ورجاوند بو اوخشارلیغا اشاره ائده رک یازمیشدیر: «... اسماعیل آباد اداکشف اولموش اثرلر دوردونجو مین ایللیگه [میلاددان قابق. م.] عایددیر و اونون ساخسیلارینین رنگی و ناخیشی "ری" ن "چشمه علی" سیندن "سیلک" ۲ دن و "گیان" ۵ دن الده ائدیلمیش ساخسیلارا چوخ - چوخ بنزه بیر».

دوقتور پ. ورجاوند اثرینین هامان یثرینده همین مسئله باره ده داوام ائده رک یازیر: «... خورویین مدنیتینین ساخسیلاری اکینجی مین ایللیگه [میلاددان قابق. م.] عایددیر. او ساخسیلارین رنگی و شکلی "حصار" دان "تورانیق تپه" دن، "سیلک ب" قبرستانلیغیندان، "گیلان داغلاری" یاماغلاریندان، "تالیشدان"، "حسنلی" دن و "لرستان" دان الده ائدیلمیش ساخسیلارا چوخ بنزه بیر».^۲

هنر، صنعت و مدنیتده بو اوخشارلیق داها گئیش اراضینی احاطه ائتمیش و اورتا آسیادان توتموش آذربایجان و زاقروس داغلارینا قدر شامل اولموشدور. دوقتور پ. ورجاوندده بو واقعیه اعتراف ائده رک یازمیشدیر:

«... کول رنگلی و قارا ساخسیلارین مدنیتینه عاید اثرلر، او جمله دن، "خورویین" اثرلری باره ده دئمک لازمدیر کی، او مدنیت شرقدن غربه اولان گئیش منطقه نی، تورکوستاندان باشلایب، آذربایجانین غربی یثرلرینه قدر اوزانان و البرز داغلارینین بوتون شمالی و جنوبی یاماغلارینی، ایران فلاتینین مرکزی یثرلری، یعنی کاشانین "سیلک" ینه قدر احاطه ائتمیشدیر. بو جور ساخسینین

*

۱ - اسماعیل آباد و خورویین قزوینین جنوب شرقی، یعنی کره جین یاخینلیغیندا یثر آدلاریدیر.

۲ - سرزمین قزوین، دکتر پرویز ورجاوند، تهران، ۱۳۴۹، ص ۸.

ایرانین "حصار" منطقه سینده ایشلنمه سی م.ق. اوچونجو مین ایللیگه چاتیر...^۱ بو اوخشارلیق همین بو منطقه لردن تاپیلیمیش سلاحلار، چنگلر، سانجاقلار، کیچیک حیوان مجسمه لری، تونج خنجرلر، موسلوقلو چایدانلار و اونلارداکی ناخیشلار، اوچ و دؤرد پایاسی اولان قابلار و نلبه کیلرده نظره چارپیر کی، اونلار کرج، قزوین، کلاردشت، سیلک، گییان تپه، حسنلی، تالش، لرستان، شمیران و ... ده کشف اولموش اثرلرده مؤوجوددور.^۲

کول رنگی، توند و قارایا مایل رنگی اولان ساخسیلار جنوبی آذربایجانین بیر سیرا یئرلری و بؤلوکلرینده مؤوجوددور. مثلاً گونئی ماحالینین شرقی قسمتینده، تبریزله سوفیان آراسیندا "اممند" کندیندن شمالا - آراسا دوغرو، "ورکش" چایی آخارقاسی بویو یئرله شن "اممند"، "مزرعه"، "سار"، "موجومبار"، "آلجا ملیک"، "ورکش" کندلرینین (ورکش چایی ۲۹۵۲ متر هوندورلویو اولان "که سه به" داغیندان جنوبا دوغرو - اورمو گولونه طرف آخر) یاخین تپه لرینده بیر سیرا اسکی قبرستانلیقلار واردیر. بو تپه لردن "موجومبار" ین غرب طرفینده یئرله شن تپه ده قارا مرمردن بیر آسلان هئیکلی واردیر و باشقا اسکی قبرستانلیق اولموش بیر تپه نین بیر سیرا اسکی قبیرلرینی سوکموش و شیلرینی آپارمیش و قارا ساخسیدان اولان قابلارینی سیندیرمیشلار و پارچالاری هر یئره داغیلیمیشدیر. بو قارا رنگی ساخسیلار ماننلار دؤورو و اونداندا قاباقلار م.ق. ۲ - ۳ - نجو مین ایللیکلره عایددیر. دئمک بو منطقه ده دوکتور پ. ورجاوندین اشاره ائتدیگی یئرلرین جزوودور کی، اوللر یازدیغیمیز کیمی واحد هنر، صنعت و مدنیت آتمسفرینه داخل ایدی. قارا رنگی بو ساخسیلارین قارا اولماسینین علّتی بوندان عبارت اولموشدور کی، اونلاری کوره ده پیشیرکن، بیله - بیله و یا بیلمه دن، ساخسیلارین اولدوغو کوره یه توستو بوراخیلیمیش و او ساخسیلارین رنگینی قارالتیمیشدیر.

موجومبارین تپه لری و چؤللرینده، او جمله دن "قاینار" آدلی سو گوئلو اطرافیندا چوخلو سیندیریلیمیش ناخیشلی داش پارچالاری دا واردیر. بو ناخیشلاردا جئیران و مختلف آغاجلارین شکیل لری چوخدور. چوخ احتمال بو داش قازمالار ماننا دؤورو و اوندان قاباقلار قوتتی و لوللوبیلر دؤورونه عاید اثرلردیر.

بو یئرلردن تاپدیغیمیز بیر کیچیک داش پارچاسیندا اورخون - یثنی سئی الیفباسی ایزلری واردیر. دقیق دئسک، سیندیریلیمیش بو داش پارچاسیندا "یثنی سئی" الیفباسینین "ن" حرفی اولدوقجا آیدین شکیلده اوخونور. بونون حرفی شکیلده دیر.^۳ □ □ □

۱ - یثنه اورادا.

۲ - سرزمین قزوین، دکتر پرویز ورجاوند، تهران، ۱۳۴۹، ص ۳۱ - ۳۰.

۳ - اسکی تورک یازیتلاری. آنکارا.

تارىخى ماتىرىياللاردان

مختلف مەنبەلەرە اساساً يوخارىدا آسورى شاھلارىنىن ماد - ماننا حكومتلىرى و اونلارنى رەھبەرلىرى و خەلقلىرىلە مەنسەپلىرى و رەتارلارنى گۇردەك. تارىخى سەندلر و اونلارنى كىيىتىنى گۇستىرمەك اوچون، خەتەلەرنى باش وئىردىگى زامانا عايد اولماق اعتبارىلە، خەكەم موقەددەن يازىلاراق، شىشەرىلمەش اولسالاردا، ان قەدىم مەنبە كىمى، نەچە آسورى شاھىنىن قەزدەردىقلارنى داش قەزمالارنىن، ماننايەلە علاقەدار قىسمەتلىرىنى، لازم و فايدەلى حساب ائەدەرك، دىلەيمىزە چتۇرىب بورادا وئىرىك.

بونلاردان بىرىنچىسى "اوچونجو سەلمەنسەر" [م.ق. ۸۲۴ - ۸۲۹ - نجوايللر]، ايكىنچىسى مشهور ايكىنچى سارقونا [هجومو ۷۱۴ م.ق.] و اوچونجوسو "آشور بانىپالا" عايدەدەر. [م.ق. ۶۳۱ - ۶۶۹].

□ □ □

اوچونجو سەلمەنسەرىن داش قەزمالارنىندان

سەلمەنسەر [۸۲۴ - ۸۵۹] م.ق. ۸۲۹ - نجوايللە ماننا اولكەسىنە هجوم ائەتمەش و اوزونون داش قەزمالا لۇۋحەسىنى "كەلخو" شەرىندە قەزدەرمەشەدەر. بو لۇۋحە بىرىتانييا موزەسىندە ساخلاىلماقەدەدەر. لۇۋحەنىن ماننايەلە ايلگىلى قىسمەتى بئەدەر:

«... من، ماننالى "اوداكى" (ualki) udaki) نىن ساكىن اولدوغو يئە ياخىنلاشەدەم. ماننالى "اوداكى" مەنىم سەلەھىمەن پارىلتەسىندەن برك و خەتە دوشەرك، اوز جانىنى نجات وئىرمەك اوچون، اوز باش كەندى "زىرتا" (اىزىرتو) شەرىنى بوراخىب قاچەدى. من اونو اىزلەدەم. من اونون بۇيوك بويونوزلو دۇرد اياقلارنى، قويونلارنى و سەيسىز وار - يوخونو تالەيب آپاردەم. من اونون شەرىلىرىنى وىران ائەدەم اودلادەم»^۱.

□ □ □

ايكىنچى سارقونون لۇۋحەسىندىن ماننايا عايد قىسمت

«(....) اوندەكى مەقدەرات قولاغى خەلقەلى قولوم ماننالى "اىرانزو" نو دۇنيادان آپاردى و من اونون اوغلو "آزانى" اونون يئەنە قويدوم، اورارتولو "اورسا - روسا" او ايش دىشەن آدمى (خەكەمى)، "زىكئوتونون" آدمى، "مەيسەندىيا" (آندىيا) نىن آدمىنا و ماننەن بۇيوك خەكەملىرىنە پەغام گۇندەردى و اونلارلا توطە دوزلەتمەگە باشلادى. اونلار اوز بۇيوكلىرى "آزانىن جەنازەسىنى ال چەتمەز داغ" او آ اوش "دان آشاغى آتەدىلار. آتەسىنىن يئەنە تەختە اوتورموش ماننالى "اولوسونو" اوزونو اورارتولو "اورسەي" نى خەمەسى آلتىنا وئىرىب، ۲۲ قەلەسىنى اونا تەلىم ائەدى. من غەزەبلى اورەكلە آشور آلاھىنىن سەيسىز عەسگەرلىرىنى خەضرلادەم. من آسلان كىمى باغىرىب، بو اولكەلەرى فەتخ ائەتمەگە يولا دوشەدوم. ماننالى "اولوسونو" مەنىم ياخىنلاشەمەيدەن خەردار اولدوقدا، اوز شەرىنى تەرك

اڈیب، دهشتله قورخدوغو حالدا، ال چاتماز داغدا گیزلندی. من اونون باش کندی "ایزیرتو" سو، عظمتلی "ایزیبیا"، "آرمد - Armed" (آرمایت - Armail) و یا "اورمئیاته - Urmeiale" ^۱ (کی بیر فیکره گؤره هامان اورمو شهری اولموش و باشقا فیکره گؤره "زئوه" نین یاخین لیغیندا "سخاب" ین یئرینده ایمیش) قالالارینی فتح اڈیب یاندیردیم. من ال چاتماز "او آوش" داغیندا اورارتولو "اورسای" ایله قانلی دؤیوش ائتدیم و اونون عایله سیندن ۲۵۰ نفرینی اسیر ائتدیم. اونون ۵۵ حصارلی و محکم شهرینی، ۹ ال چاتماز قالاسینی و ۸ ولایتینی فتح ائتدیم و هامیسینی اودلادیم. ماننالی "اولوسونو" نون ۲۲ قالاسینی فتح ائده رک، آشورون حکمران اولدوغو تورپاقلارا علاوه ائتدیم. "توآیا" اولکه سینین ۸ قالاسینی، "آندییا" نین "تلوسینا" ولایتینه قدر فتح ائتدیم و اورانین ۴۲۰۰ ساکینی نی، سورولریله بیرلیکده، اسیر ائتدیم. "زیکرتو" لو "مئتان" ^۲ منیم سلاحیمدان برک قورخوب، اولکه سینین ساکینلریله بیرلیکده، مئشه لیکله اورتولموش داغلارا قاچدی؛ بئله کی، یئرلری تاپیلما دی. من اونون باش کندی "اوپاردا" یا اود ووردوم و اطرافیندا کی ۲۳ محکم شهری فتح اڈیب، عسگرلرینی اسیر ائتدیم. "مئتان" نین مقابلینده تسلیم اولموش ماننا شهرلری "شواندا هول" و "زورزوقا (دوردوککا، سیرداککا) نی فتح ائتدیم و اورالارین عسگرلرین اسیر ائتدیم. من "او ایش دیش" لی "باقداتی" (باقداتو) نین ده ریسینی سدیدوم. "دایوککو - Daiukku (Daiukku)" نو (ماننایا تابع اولموش "ماسی - Massi (Missi)" ولایتین حاکمی اولموش دور). عایله سیله بیرلیکده سورگون اڈیب، "آماتتو" ولایتینده یئرلشدیردیم. ال چاتماز داغلارا پناه آپارمیش ماننالی "اولوسونو" منیم ایشلریمین خبرینی ائشیتدیکدن سونرا قوش کیمی او چاراق گلدی و آباغیما دوشدو. من اونون ساییسز گوناھلارینی باغیشلادیم و جنایتلرینی گورمه مزلیگه ووراراق، مرحمتیمی اونا شامل اڈیب، اونا تخته چیخارتدیم، "اورسا" و "مئتان" دن فتح ائتدیگیم ۲۲ قالا و ۲ محکم شهری اونا تاپیشیردیم و پامال اولموش اولکه سیننی دیرلئتدیم. من اوز حکمرانلیق آیدهمی دوزلدیب، آشورون غلبه خبرلرینی اونا قازدیردیم و اونا، گله جک اینسانلارین گورمه سی اوچون، اونون باش کندی "ایزیرتو" دا دوزلتدیریب قالدیردیم. □ □ □

□ آشور بانیپالین [م.ق. ۶۳۱ - ۶۶۹] ماننا ایله علاقه دار یازیسی

□ من (بشینیجی اوردوکش لیگیم سوره سینده) آخشتری علیهنه (ماننا اولکه سینین حکمرانی آخشتری) حرکت ائتدیم. (...). آخشتری منیم ایره لیله مه مین خبرینی ائشیدیب، اوز قوشونلارینی حوققابازلیقلا گئجه واختی گؤندردی و اوزونو منیم اوردولاریملا دؤیوشمه گه حاضرلادی. منیم

* ۱ - بو کلمه نین اصلینین "اور + مئیات + اور - ماد" یعنی "ماد x شهری" اولماسی محتملدیر.

۲ - بو آد شبهه سیز هامان قوتیلرین بابیلده اولموش بیرینجی شاه "ایمتا - مته" نین آدینداندیر.

۳ - رئیس نیا. ج ۲. ص ۱۰۳۷ - ۱۰۳۶.

دۇيوشچولریم اونونلا دۇيوشوب، اونو مغلوب ائتديلر. من "بئرو - Beru" (بئرو تقريباً ۷ كيلومتر) اوزونلوغوندا ميدانى اونلارین جنازه لری ایله اورتدوم.

من اومود وئرن حکمرانلاریم، بۇيوک "آشور"، "سین" و "شاماش (گونش) آلاهلارین حکموایله ماننا اۆلكه سینه گیردیم و غالب جه سینه اورانی آلدیم. اۆز ایره لیله مه لریمین داوامیندا "آیوسی آش" قالاسی، پاشا (... سو، بوسوتو - Busulu یا Bustu'. (ر.رن)، آشدی آش، اورکمی یامون، اوپیش، سی هوا، نازینیری منطقه لرینین سگگیز محکم شهرینی، ساییسیر کیچیک آبادلیقلارلا بیرلیکده اله گتیردیم و "ایزیرتو" شهرینین اۆزونه قدر ایره لی گتتدیم و آدلاری چکیملیش بوتون آبادلیقلاری ویران ائتدیم و اودا چکدیم. من آداملاری، آتلاری، اولاقلاری، بۇيوک و کیچیک بوینوزلو سورولری بو شهرلردن توتوب، غنیمت آپاردیم.

اوردوکش لیگیمین جریانینی گۆرن آخشیری باش کندی "ایزیرتو" نو ترک ائدیپ، اۆزونون اهمیتلی (محکم) شهری "آترانا" یا قاچدی و اورایا سیغیندی، من اونون محکم لندیریلیمیش "ایزیرتو"، "اورمیته - Urmeiate" و "اوزبیا - Uzbia" (ایکینجی سارقونون لؤوحه سینده کی "آرمئد - Armed" و "ایزی بیا". (ر.رن). شهرلرینی محاصره ائتدیم و نهایت بو ولایتلری تصرف ائتدیم، آبادلیقلاری ویران ائتدیم و یاندریدیم و بو یئرلری ۱۵ گون مۆتینده بوشالتدیم.

ایره لی گتتمه گه داوام ائتدیم، بابالاریمین حکمرانلیغی زامانی ماننالیلارین آشوردان آلدیقلاری "شوردیرا - Šurdira" شهرینین اطرافینداکی آبادلیقلاری گئری آلیپ، اودا چکدیم ("شوردیرا" کلمه سینین سس قورولوشو جه تندن "شوردره" اولماسی محتملدير، اۆزونونده ماننا تورپاقلاریندا کیچیک زاب چایی قوللارینین یوخاریلاریندا، بو گونکو ایران کردستانی یئرلرینده اولماسی لازمدير. م.ز. (و عسگرلرینی اسیر ائتدیم، بو منطقه لری آشورون تورپاقلارینا قاتدیم. من ماننا اۆلكه سی داخلینده اولان، "هارسی" ده یئرله شن "آزاکانا" شهریه "کوموردی" لر - Kumurdi" (ماننا طایفالاریندان بیرى. (ر.رن). ین تورپاقلارینین باشلانقجی آراسیندا یئرله شن ولایتی آلت - اوست ائتدیم و اودا چکدیم.

... من بو یورو شومون جریانیندا "آن" ولایتینی (یعنی اریشتایانا^۲ شهری) خاراب ائتدیم و "آن" اۆلكه سینى کیچیلتدیم، بۇيوک غنیمتلر و چوخلو بخشیشلرله ساغ و سلامت قاییتدیم و آشور اۆلكه سینه دؤندوم. ماننالیلارین حکمران بابالاریمدان آلدیقلاری "بسی" روا^۳، "شارروایکبی"، "فوسونه" و (...) "روته" کیمی یاشاییش منطقه لری - آشورون قونشولوغوندا اولان بوتون بو کندلری فتح ائتدیم، ماننالیلاری اورالاردان قووب چیخارتدیم و آتلار و حربی آلتلر آشورا گتیردیم.

۱ - بو بئر آدی سس قورولوشو باخیمیندان "پیشتو" قالاسی کلمه سینه باخیندیر.

۲ - بو شهرین آدی سس جه تندن "اریشتاب" کندینین آدینا اوخشاییر.

۳ - بو قدیمکی کند آدی بوگون باسمینج منطقه سینده یئرله شن "بئره" کندینین آدینا باخیندیر.

من بو شهرلری دوباره یاشاییش منطقه سی ائتدیم و اورالاری آشورون اراضیسینه آرتیردیم. (آشور) و اشترا (آشورون آلاهی. م.) منیم حکمرانلیغیمین حرمتینی رعایت ائتمه میش اولان "آخشترینی" غولاملارینین الینه تاپشیردی (اونا تابع اولانلارین). اونون اولکەسینین ساکینلری اونون علیهنه قیام ائتدیلر و جنازه سینى کئچیده سالدیلار. سونرا اونون اوغلو "او آللی" اونون تختینه اوتوردو!...

شاهی بیزه بللی اولمایان باشقا بیر آسوری سندی. بیر آسوری شاهینین مانتایا هجومونون شرحی. تارماکیس (بو گونکو تبریز): بو یثرده محکم بنالار واردیر کی، بزکلی و محکم دیوارلارا مالیکدیر، اونلار دهرین و سوايله دولو خندکلرله قورونور. بو یثرده قوشون همیشه آماده، ائله جهده آتلار یهرلنمیش حالدا اولار...

"من" بو ولایتی تورأتان تورو کیمی محاصره ائدیپ، اونون بزمنیش شهرلری آراسیندا نفاق سالاراق، اونلاری بیرى - بیريله دؤیوشمه گه وادار ائتدیم. اونون محکم دیوارلارینی ویران ائده رک، تورپاقلا بیر ائتدیم، ائولری اودلادیم، اوتاق تاوانلارینین دیرکلرینی یاندیردیم. من اونلارین بوللوجا محصوللارینی اودا چکدیم، دولو آنبارلارینی آجیب، اؤز عسگرلریمین آراسیندا بؤلوشدوردوم. من شهرین اطراف ائولرینین اوتوزونو کوره اوجاغی کیمی ائله یاندیردیم کی، اوندان اوجالان توستو گوئیو اؤرتدو.^۲

آشوربانیپالین "شوش" شهرینی توتوب ویران ائتمه سی باره ده قازدیردیغی کتیبه دن: "من "آشور" و "ایشتار"ین ایستگی ایله بؤیوک مقدس شوش شهرینی، آلاهلارین مکانی و اونلارین سیرلرینین یئرینی فتح ائتدیم، اورانین سارایلارینا آیاق باسیپ، هیجان و شن لیکله اورادا قالدیم. بوللوجا قیزیل، گوموش و مال اولان خزانهلرینین قاپیسینی آچدیم، کئچمیش ایلام شاهلارینین بو گونه قدر توپلادیقلارینی و بو گونه قدر مندن باشقا هئچ بیر دشمنین اونلارا ال اوزالتمادیقلارینی غنیمت آپاردیم. کئچمیش ایلام شاهلارینین اورادا سومئر، اککد و کاردونیاش دان (بابل) توپلامیش اولدوقلاری بوتون قیزیل، گوموش و ثروتی ... بزه ک وسایطینی، سلطنت نشانلارینی، حربی سلاحلاری... اونلارین سارایلارینین بوتون ثروتینی کی، (شاه) اونلارین اوستونده شاهلیق تختینه چیخار، یاتار، اونلاردا یئمک یثیردی ... بوتون بونلاری حربی غنیمت کیمی آشور اولکەسینه گتیردیم.

من لاجورد داشیندان شیرله نیب لعابلانمیش کرپیچ لردن قایریلمیش شوش زیقوراتینی، من بنانین سورتولوب پارلایان مسدن قایریلمیش بزکلرینی سیندیردیم. من سیرلی یثرلرده یاشایان

۱ - رئیس نیا، ج ۲، ص ۱۰۳۸ - ۱۰۳۷.

۲ - آذربایجان تاریخی، ا.ن. قولیف، فارسجا، ۳۵۹، ص ۲۱ - ۲۰.

سیرلی آلاه "شوشیناک"ی، کی کیمسه اونون نثجه آلاهلیق ائتدیگینی گۆرمه میشدیر، "سومودو"نو "قه که مر"ی ... بو آلاهلاری و ایلاهه لری، بوتون بزک وسایطلری، ثروتلری، ماللاری و اونلارین بوتون روحانیلرینی غنیمیت عنوانیله آشور اۆلکه سینه گتیردیم. قیزیل، گوموش، مس و آغ مرمردن قایریلمیش اوتوز ایکی سلطنت مجسمه سینی ... آشور اۆلکه سینه گتیردیم. عبادتگاهلارین بوتون "شندو"لاری و "لاماسو"لاری (خیالی گۆزتچی وارلیقلار - هیکلر)نی استثناسیز آرادان آپاردیم، قاپیلاری بزه یین دهشتلی اۆکوز مجسمه لری یثریندن قوپارتدیم، ایلام عبادتگاهلارینی تورپاقلا بیر ائتدیم و اونون آلاهلاری و ایلاهه لری تالان ائتدیردیم. منیم عسگرلریم اونلارین مقدس اورمانلارینا کی، او وقته قدر هنج بیر بیگانه اونلارین کناریندان کتچمه میش ایدی، داخل اولوب، اونون اسرارینی گۆردولر و اودا چکدیلر.

من، منیم آلاهیم ایشتاردان قورخمامیش و منیم اجدادیم اولموش شاهلارا ضرر یثیرمیش اسکی و تازا شاهلارین قیبرلرینی ویران ائدیپ، بوراخدیم، اونلارین جسدلرینی گونشین آلتیندا قویدوم و اونلارین سوموکلرینی آشور اۆلکه سینه گتیردیم. دفن مراسمی هدیه لرینی تقدیم ائتمه گین و اونلارین افتخارینا شراب ایچمه گین قارشیسینی آماقلا، من اونلارین "ائتیممو"لاریندان (آلاهلارین روحلاریندان) راحتلیق و آراملیغی سلب ائتدیم. من بیر آی و ایگیرمی بشش گون یول ایله ایلام اۆلکه سینی ویران و اکین سیز بیابانا چئویردیم، من اورانین کندلرینده دوز و "سیلهو" - Silhu (معناسی معلوم دئییلدیر) اکدیم. □ □ □

اورارتولارین ماننا ایله علاقه دار لؤوحه لریندن نمونه

بیرینجی آرقیشتینین ایللیگیندن [شاهلیغی م.ق. ۷۵۳ - ۷۸۶ حدودلاریندا]

آرقیشتی دئییر: «... ماننا اۆلکه سی گلدی (هجومونو) من دفع ائتدیم، من قالانی فتح ائتدیم. من اۆلکه نی ویران ائتدیم، من شهرلری اودلادیم. ۳۲۷۰ نفر آدمی اۆلدوردوم، قالانی اسیر آپاردیم. ۱۷۰ آت، هابئله ۶۲ دهوه، ۲۴۱۱ بۆیوک بوینوزلو و ۶۱۴۰ کیچیک بوینوزلو حیوان غنیمت آپاردیم. آرقیشتی دئییر: بو شجاعتی من، خالیدی آلاهین سایه سینده، بیر ایل سوره سینده گۆستردیم»^۱. □ □ □

بیرینجی بۆلومون سونو

شبهستر ۱۳۶۵ - اسفند ۱۳۷۲

استفاده اولو نموش منبعلر

الف - تورکجه

- ۱ آتالای محمود - بسیم [جنوبرمه]
- ۲ آقالین - محمد [جنوبرمه]
- ۳ ابراهیمی - فریدون
- ۴ ارگین - محرم
- ۵ اسماعیل - محمود
- ۶ اسماعیل - محمود
- ۷ اسماعیلوف - رشیدبگ
- ۸ اوچال - یاشار،
- ۹ ییلدیز - یئدی [جنوبرمه]
- ۱۰ اوکل - بهاءالدین
- ۱۱ بنیادوف - ض.م. [رئداکه]
- یوسیفوو - ی.ب.
- ۱۱ تقی یف (شاهین) - ت.ا.
- ۱۲ پروفیسور دوکتور تورال - صادق
- ۱۳ ده میرچی زاده - ا.
- ۱۴ رستم خانلی - صابر
- ۱۵ رستم خانلی - صابر
- ۱۶ رسول اوغلو - توکل
- ۱۷ رشیدالدین - فضل الله
- ۱۸ سرویلی - حافظ احمد
- ۱۹ سعدالله - مدحت
- ۲۰ سلام زاده - ا.و. [رئداکه]
- ۲۱ سلیمان - اولجاس
- ۲۲ سیدوف - میرعلی
- ۲۳ سیدوف - میرعلی
- ۲۴ شوکورلو - علی عیسی
- صادق زاده - ش.ح.
- ۲۵ صفر - ناطق [جنوبرمه]
- ۲۶ صوبچی بگ
- ۲۷ طحان شیزری - باقر [کچرمه]
- ۲۸ عثمان اوغلو - متی [جنوبرمه]
- ۲۹ علیثف - اقرار [رئداکه]
- ۳۰ علی اکبرلی - عزیز
- ۳۱ غیب اله یف - غیاث الدین عسکراوغلو
- ۳۲ غیب اله یف - غیاث الدین عسکراوغلو
- ۳۳ غیب اله یف - غیاث الدین عسکراوغلو
- ۳۴ فاضلی - عبدالله
- ۳۵ قاشقای - سولماز
- کاشغری، دیوان لغات الترک، ۳ جلدده. آنکارا ۱۹۸۵.
- اسکی تورکجه نین قرامری، وون قابایین.
- آنربایجانین قدیم تاریخیندن. تبریز ۱۳۲۵.
- اورخون آبیده لری. استانبول ۱۹۷۰.
- آنربایجان تاریخی. باکی ۱۹۹۲.
- آنربایجان خلقینین یارانماسی. باکی ۱۹۹۵.
- آنربایجان تاریخی. باکی ۱۹۹۳.
- تورکلرین آنانولویا ایلک گیریشی
- کلوده ساهتن. آنکارا ۱۹۸۸.
- بویوک هون ایمپئریاسی، ۲ جلد. باکی ۱۹۹۲.
- آنربایجان تاریخی. باکی ۱۹۹۴.
- قاشقایلار. باکی ۱۹۸۸.
- نوروز. آنکارا ۱۹۹۵.
- آنربایجان ادبی دیلینین تاریخی، بیرنجی حبسه. باکی ۱۹۷۹.
- بو سنین خالقیندیر. باکی ۱۹۹۵.
- غومور کیتابی. باکی ۱۹۸۸.
- گوئش دنیزدن دوغور. باکی ۱۹۹۳.
- اوغوز نامه. باکی ۱۹۹۲.
- اختری کبیر. استانبول ۱۳۲۱ ه.ق.
- مجمل تاریخ عمومی ترسلری. استانبول ۱۳۲۹ ه.ق.
- آنربایجانین بدیعی صنعتکارلیغی لوتیا موزه لرینده. باکی ۱۹۸۰.
- آزی یا. استانبول ۱۹۹۲.
- آنربایجان خلقینین سوی کؤکونو نوشونرکن. باکی ۱۹۸۹.
- قام - شامان و لونون قایناق لارینا عمومی باخیش. باکی ۱۹۹۴.
- قدیم تورک یازیلی آبیده لرینین دیلی. باکی ۱۹۹۳.
- قدیم آنربایجان بزکلی. باکی ۱۹۶۰.
- آزی یا، سلیمانوف - اولجاس. باکی ۱۹۹۳.
- تکمله العبر. استانبول ۱۲۷۸.
- تورکون قیزیل کیتابی، رفیق اوزدک، بیرنجی جلد. تهران ۱۳۷۲.
- امیر تیمورون وصیتلری، اوزیکجه دن آذربجه یه. باکی ۱۹۹۰.
- آنربایجان تاریخی. باکی ۱۹۹۳.
- قدیم تورک - اوغوز یورور ارمنستان. باکی ۱۹۹۴.
- آنربایجان تورکلرینین تشکل تاریخینین ۹. تهران ۱۳۶۵.
- آنربایجاننا غایله و نکاح، ۲ جلدده. باکی ۱۹۹۴.
- قدیم تورکلر و ارمنستان. باکی ۱۹۹۲.
- آتروپاتئن، م.ق. ۴ - نجو - م ۷۰ - نجی عصر. باکی ۱۹۷۷.
- ماننا نؤولتی. باکی ۱۹۹۳.

۳۶ قومیلییوف - لنو	• قدیم تورکلر	• باکی ۱۹۹۳
۳۷ پروفیسور دوقتور	• قیپچاقلار	• آنکارا ۱۹۹۲
کیرزی اوغلو - فخرالدین		
۳۸ دوقتور محبّه دارغا - آ.	• اسکی آنالولودا قادین	• استانبول ۱۹۸۴
۳۹ محمد اوا - فریده	• آنربایجانین سیاسی تاریخی و تاریخی جغرافیاسی	• باکی ۱۹۹۳
۴۰ محمدوف - نادر	• آنربایجان یئر آدلاری	• باکی ۱۹۹۳
۴۱ محمود - اسماعیل	• سنین اولو بابان	• باکی ۱۹۸۹
۴۲ محمود - اسماعیل	• قارا یوسف	• باکی ۱۹۹۱
۴۳ ممدوف - آلتای	• اوغوز سلطنتی	• باکی ۱۹۹۲
۴۴ میرزا زاده - هادی	• آنربایجان دیلینین تاریخی قیراماتیکاسی	• باکی ۱۹۹۰
۴۵ نامق اورخون - حسین	• اسکی تورک یازیتلاری	• آنکارا ۱۹۸۷
۴۶ پروفیسور ندیم تون - عثمان	• سومئر و تورک دیلرینین تاریخی ایلگیسی ايله تورک دیلرینین	
	یاشی مسئله سی	• آنکارا ۱۹۹۰
۴۷ دوقتور هنیت - جواد	• آنربایجان شفاهی خلق ادبیاتی	• تهران ۱۳۶۷
۴۸ دوقتور هنیت - جواد	• تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش	• تهران ۱۳۶۵
۴۹ دوقتور هنیت - جواد	• تورکلرین تاریخ و مدنیتینه بیر باخیش	• باکی ۱۹۹۳
۵۰ یسای جلالیان - حسن	• آلبان اولکه سینین قیسا تاریخی	• باکی ۱۹۹۲
۵۱ آنربایجان س.س.ر.	• آنربایجان تاریخی ۳ جلدده	• باکی ۱۹۷۳
علملر آکادئمییاسی،	تاریخ انیستیتوسو	
۵۲	• آنربایجان دیلینین ایضاحی لغتی ۴ جلدده	• باکی ۱۹۸۳
۵۳	• آنربایجان سوونت انسکلوپدیاسی اون جلدده	• باکی ۱۹۸۷
۵۴	• تاریخ طبری ۵ جلدده	• استانبول
۵۵	• تورک یونیاسی ال کتابی	• آنکارا ۱۹۷۶
۵۶	• کیتاب دده قورقود انتشارات فرزانه	• تهران ۱۳۵۸

تورکجه درگیلر

۱	• ایران آنربایجان تورک دیلی برنه گی سایی ۲ - ۳	• تهران ۱۳۶۵
۲	• تورک یونیاسی تاریخ درگیسی	• استانبول ۱۹۹۶
۳	• وارلیق درگیسی بوتون دؤورو	
۴	• یول درگیسی بوتون دؤورو	

ب - فارسجا

۱	• دکتر آموزگار - ژاله [ترجمه]	• ماریان موله ایران باستان	• تهران ۱۳۶۵
۲	• آیتی - محمد ابراهیم [ترجمه]	• تاریخ یعقوبی احمد بن ابی یعقوب	• جلد ۱ - ۲ چاپ پنجم
۳	• استخری	• المسالک و الممالک	• تهران ۱۳۴۰
۴	• اسماعیل پور - ابوالقاسم [ترجمه]	• بهشت و لوزخ بر اساطیر بین النهرین	• ن.ک. ساندروز تهران ۱۳۷۳
۵	• افشار - آ.ا. [ترجمه]	• تاریخ آنربایجان	• ا.ن. قلیف تهران ۱۳۵۹
۶	• الیاده - میرچا	• رساله بر تاریخ ادیان	• تهران ۱۳۷۲
۷	• امین - حمید	• مقدمه ای بر تاریخ	• تهران
۸	• انوشیروان - کسری	• توقیعات	• تبریز ۱۳۳۴

- ۹ باکیخانوف - عباسقلی آقا
۱۰ مهندس بصیری - رضا [ترجمه]
۱۱ بهزادی - رقیه [ترجمه]
۱۲ بهزادی - رقیه [ترجمه]
۱۳ بهزادی - رقیه
۱۴ بیات - نادر
۱۵ بیانی - شیرین [ترجمه]
۱۶ پاشا صالح - علی
۱۷ پیرنیا - حسن
۱۸ تسلیمی - منوچهر
۱۹ توسلی - محمدسعید
رنجبرپازوکی - رضا
۲۰ توکل - عبدالله [ترجمه]
۲۱ ثبوتی - هوشنگ
۲۲ جمشیدی سیتاری [ترجمه]
۲۳ دکتر جوان - موسی
۲۴ جهانداری - کیکاوس [ترجمه]
۲۵ جهانداری - کیکاوس [ترجمه]
۲۶ حکمت - علی اصغر [ترجمه]
۲۷ خامچی - بهروز
۲۸ داناسرشت [ترجمه]
۲۹ دوستخواه - جلیل
۳۰ دوستخواه - جلیل [ترجمه]
۳۱ دکتر دولتشاهی - اسماعیل [ترجمه]
۳۲ رئیس‌نیا - رحیم
۳۳ دکتر رازی - عبدالله
۳۴ رجب‌نیا - مسعود [ترجمه]
۳۵ رضا - عنایت‌الله [ترجمه]
۳۶ رفاهی - فیروز [ترجمه]
۳۷ پروفسور دکتر رواسانی - شاپور
۳۸ روحی - ارباب [ترجمه]
۳۹ دکتر ریاحی - محمدامین
۴۰ دکتر زرین کوب - عبدالحسین
۴۱ دکتر سجادیه - محمد علی
۴۲ شه میرزادی - صادق ملک [ترجمه]
۴۳ بیانی - شیرین
۴۴ صفای اصفهانی - نزهت [ترجمه]
- گلستان ارم باکو ۱۹۷۰.
• معماری ایرانی. پروفسور آرتور پوپ. تهران ۱۳۶۳.
• سکاها. تامارا تالیوت رایس. تهران ۱۳۷۰.
• هیتی‌ها. الیور گرنی. تهران ۱۳۷۱.
• قومهای کهن در آسیای مرکزی و فلات ایران. تهران ۱۳۶۳.
• تورانیان از پگاه تاریخ تا پذیرش اسلام. تهران ۱۳۶۷.
• تاریخ ایلام. پیر آمیه. تهران ۱۳۷۲.
• سرگذشت قانون. مباحثی از تاریخ حقوق. تهران ۱۳۴۸.
• ایران باستان ۳ جلد. تهران ۱۳۶۲.
• کاروان علم در شاهراه فرهنگ. تهران ۱۳۴۸.
• فرش و کفپوشهای ماشینی. جلد ۱. تهران ۱۳۶۷.
• خانواده ایرانی در دوران پیش از اسلام.
پروفسور علی اکبر مظاهری. تهران ۱۳۷۳.
• تاریخ زنجان. زنجان ۱۳۷۰.
• قبیله سیزدهم (امپراتوری خزر و میراث آن). آرتور کسلر.
• تاریخ اجتماعی ایران. تهران ۱۳۴۰.
• تاریخ ایران و ممالک همجوار آن از زمان اسکندر تا انقراض
اشکانیان. آلفرد فن گوتمسید. با مقدمه نولدکه.
• جهان‌های گم‌شده. آن تری وایت. تهران ۱۳۶۸.
• تاریخ سیاسی پارت. نیلسون دوبوار. تهران ۱۳۴۲.
• فرهنگ جغرافیای آذربایجان شرقی. تهران ۱۳۷۰.
• آثار الباقیه. ابوریحان بیرونی. تهران ۱۳۶۳.
• اوستا. نامه مینوی این زرتشتی. تهران ۱۳۴۸.
• آیینها و افسانه‌های ایران و چین باستان. کویاجی. تهران ۱۳۶۲.
• تاریخ باستان. چارلز الکساندر رابینسن. تهران ۱۳۷۰.
• آذربایجان در سیر تاریخ ایران. از آغاز تا اسلام. تبریز ۱۳۶۸.
• تاریخ کامل ایران. تهران ۱۳۴۰.
• مالکوم کالج. پارتیان. تهران ۱۳۵۵.
• اورارتو. پیوتروفسکی. تهران ۱۳۴۸.
• تاریخ خطهای جهان. یوهانس فریدریش. تهران ۱۳۶۸.
• جامعه بزرگ شرق. تهران ۱۳۷۰.
• تاریخ ایران باستان م.م. دیاکونوف. تهران ۱۳۴۶.
• تاریخ خوی. تهران ۱۳۷۲.
• تاریخ مردم ایران. ایران قبل از اسلام. تهران ۱۳۷۱.
• تبار مشترک ایرانیان و تورانیان. تهران ۱۳۶۸.
• تدوین حسن محسنی، محمد جعفر سروقندی. تهران ۱۳۷۳.
• باستانشناسی در آسیای مرکزی. گرگوار فرامکین. تهران ۱۳۷۲.
• شامگاه اشکانیان و بامداد ساسانیان. تهران ۱۳۵۵.
• مانئ و تعلیمات او. اثر "ویدن گرن". تهران ۱۳۵۲.

- ۴۵ دکتر صفوی - حسن [پژوهش و ترجمه] • پهلوان نامه گیل گمش تهران ۱۳۵۶.
- ۴۶ صمدی - مهرانگیز • ماه در ایران از قدیمترین ایام تا ظهور اسلام تهران ۱۳۶۷.
- ۴۷ فاطمی - ف. [ترجمه] • اطلس تاریخ جهان. آلبن مٹک ایودی تهران ۱۳۶۴.
- ۴۸ فرامرزی - محمدتقی [ترجمه] • تاریخ مختصر جهان. جلد ۱. هفت مؤلف تهران ۱۳۵۶.
- ۴۹ فردوسی • شاهنامه فردوسی. جلد ۱ مسکو ۱۹۶۰.
- ۵۰ فضل‌الله همدانی - رشیدالدین • جامع‌التواریخ. ۴ جلد تهران ۱۳۷۳.
- ۵۱ فیروزمندی - بهمن • مجموعه دروس باستان شناسی و هنر دوران تاریخی ماد، هخامنشی، اشکانی، ساسانی.
- ۵۲ قاضی - محمد [ترجمه] • تاریخ ارمنستان. هتراند پاسدرماجیان تهران ۱۳۶۹.
- ۵۳ قربانی - حافظ • مونوگرافی شهر ماکو ۱۳۷۰.
- ۵۴ کاتبی - حسینقلی • زبانهای باستانی آذربایجان تهران ۱۳۶۹.
- ۵۵ کاویان‌پور - سروان • تاریخ عمومی آذربایجان تهران ۱۳۴۶.
- ۵۶ کریمی - اصغر [ترجمه] • هلن دسمه‌گر گوارو پاتریس فونتن. اراک و همدان تهران ۱۳۷۰.
- ۵۷ کسروی - احمد • پلوتارک. جلد ۱ - ۲ تهران ۱۳۳۹.
- ۵۸ کشاورز - کریم [ترجمه] • تاریخ ماد. م. دیاکونوف تهران ۱۳۵۷.
- ۵۹ کشاورز - کریم [ترجمه] • اشکانیان. م. م. دیاکونوف تهران ۱۳۵۱.
- ۶۰ کشاورز - کیخسرو [ترجمه] • تاریخ ایران از زمان باستان تا امروز. تألیف: آ. آ. گرانتووسکی. م. آ. داندامایو. گ. آ. کاشلنکو. ای. ب. پتروشفسکی.
- ۶۱ لاهیجی - شهلا • پروفیسور م. س. ایوانوف. ل. ک. بلوی تهران ۱۳۵۹.
- کار - مهرانگیز • شناخت هویت زن ایرانی
- ۶۲ مجیدزاده - یوسف • در گستره پیش از تاریخ و تاریخ تهران ۱۳۷۱.
- ۶۳ محمد حسن خان - اعتمادالسلطنه • تاریخ و تمدن ایلام تهران ۱۳۷۰.
- ۶۴ مروارید - یونس • درالتیجان فی تاریخ بنی اشکان. جلد ۱ - ۳ ۱۳۰۸.
- مراغه. افرازه رود.
- ۶۵ مشکور - محمد • از نظر اوضاع طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، تاریخی. اسفند ۱۳۶۰.
- ۶۶ مشکور - محمد جواد • پارتیها یا پهلویان قدیم. جلد ۱ تهران ۱۳۵۰.
- ۶۷ معیری - هایده [ترجمه] • تاریخ مردم اورارتو تهران ۱۳۳۲.
- ۶۸ معیری - هایده [ترجمه] • در آمدی کوتاه بر باستان شناسی. ورگوردون چاپلد تهران ۱۳۶۸.
- ۶۹ دکتر معین - محمد [ترجمه] • ایران نوین تهران ۱۳۷۰.
- ۷۰ دکتر معین - محمد • ایران از آغاز تا اسلام. دکتر ر. گیرشمن. چاپ چهارم. تهران ۱۳۵۵.
- ۷۱ موسوی اردبیلی - نجفی فخرالدین • فرهنگ فارسی. ۶ جلد تهران ۱۳۷۱.
- تاریخ اردبیل و دانشمندان.
- ۷۲ موسوی - سید محمود • جلد ۱ - ۲ نجف‌الاشرف مطبعه الآداب ۱۳۴۷.
- ۷۳ پروفیسور مهرین - عباس • راهنمای تخت سلیمان ارومیه ۱۳۷۰.
- ۷۴ دکتر ناتل خانلری - پرویز • تاریخ ارمنستان تهران ۱۳۴۷.
- ۷۵ نگهبان - عزت‌الله • تاریخ زبان فارسی. جلد ۱ تهران ۱۳۴۸.
- ۷۶ وحیدمان‌دردانی - غ. [ترجمه] • ظروف فلزی مارلیک تهران ۱۳۶۸.
- تاریخ هروئوت. ترجمه به انگلیسی: جرج راولینسن.
- تلخیص: ا. ج. اوانس. اختصار: تاریخ هروودوت. تهران ۱۳۴۳.
- ۷۷ دکتر ورجاوند - پرویز • سرزمین قزوین تهران ۱۳۴۹.

- ۷۸ وکیلی - سیداسماعیل
 ۷۹ ویل دورانت
 ۸۰ دکتر هئیت - جواد
 ۸۱ مهندس انصاری - صادق [ترجمه]
 دکتر همدانی - علی الله
 مؤمنی - محمدباقر
 ۸۲ یاسمی - رشید [ترجمه]
 ۸۳
- آنربایجان پیش از تاریخ و پس از آن. جلد ۱. تهران ۱۳۶۲.
 - مشرق زمین گاهواره تمدن. تاریخ تمدن. جلد ۱. تهران ۱۳۶۵.
 - سیری در تاریخ زبان و لهجه های ترکی. چاپ دوم. تهران ۱۳۶۶.
 - تاریخ جهان باستان. جلد ۱ شرق. آ. کارژدان. ن. نیکولسکی. آ. ابراموویچ.
 - ژ. ایلین. آ. فیلیپ اوف. تهران ۱۳۵۳.
 - ایران در زمان ساسانیان. آرتور کریستن سن. تهران ۱۳۵۰.
 - آنربایجان شوروی. مسکو ۱۹۸۷.

فارسجا درکیلر

- کنکره تاریخ و فرهنگ ایران. تهران ۱۳۵۳. ۱
- بررسیهای تاریخی ایران. شماره اول. مرداد - شهریور ۱۳۷۳. ۲
- کتاب هفته. شماره ۱۶. تهران اول بهمن ۱۳۴۰. ۳
- کیهان اندیشه. شماره ۴۶. تهران بهمن - اسفند ۱۳۷۱. ۴
- رشد نوجوان. مجله. تهران ۱۳۷۲ - ۱۳۷۳. ۵
- پیام. سال ۲۱. آذر ۱۳۶۹. ۶
- میراث فرهنگی. (شماره های مختلف) تهران ۱۳۷۰ - ۱۳۷۱. ۷
- اثر. (شماره های مختلف) سازمان میراث فرهنگی. تهران ۱۳۶۹. ۸

ج - عربجه

- القرآن الکریم. ۱
- المنجد فی اللغة و المنجد فی الاعلام. تهران ۱۳۶۴. ۲
- المقدمة. بغداد. ۳ ابن خلدون
- قواعد اللغة السومریه. بغداد ۱۹۷۲. ۴ دکتر رشید - فوزی
- دیوان لغات الترك. آنکارا ۱۹۴۱. ۵ الکاشری - محمود بن الحسین

د - روسجا

- اسکی بین النهرین. آشور اوپنهشیم. اینگیلیزجه دن. مسکو ۱۹۹۰. ۱ بو تویننیک [چتریمه]
- ایلام اجتماعی - اقتصادی تاریخ. مسکو ۱۹۶۸. ۲ بهلول اوغلو - یوسفوف - یوسف
- قافقاز آلبانیاسینین سیاسی تاریخی و تاریخی جغرافیاسی (م. ق. اوچونجو. میلادی ۸ - نجی عصرلر). باکی ۱۹۸۶. ۳ جعفر قیزی محمدووا - فریده
- قیپچان چولو یوشانی. بولین بولو و تسکووو پولیا. مسکو ۱۹۹۴. ۴ حاجی - مراد
- آنربایجانلیلارین اتنوقنزیه بایر. ۲. جلد. باکی ۱۹۹۱. ۵ غیب الیف - غیاث الدین عسکراوغلو
- تورکجه - روسجا لغت. باکی ۱۹۰۴. ۶ مجید غنی زاده - سلطان
- روسجا - آنربایجانجا لغت. ۳. جلد. باکی ۱۹۹۱. ۷

ه - فرانسیزجا

* Nouveau Petit Larousse Illustre. Paris 1937.

آدلا رجدولی

■ آبال قاماش، ۶۲	۴۶۹، ۵۰۴، ۵۱۹، ۵۳۱، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸	□ آرتئس، ۱۳۴
□ آتتا - هوشو، ۶۷	۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۹، ۵۷۴، ۵۸۱، ۵۸۳، ۵۹۸	□ آزیخ، ۲۰۳، ۱۴۹
□ آترانا، ۸۶۳	۶۳۲، ۶۴۰، ۶۴۲، ۶۶۸، ۶۹۰، ۷۶۳، ۸۴۷	□ آزی یا، ۱۳، ۱۴۳، ۲۱۹، ۲۷۲، ۲۷۵، ۷۲۶
□ آتروپات، ۶۷۹، ۵۸۳	۱۱۱، ۱۶۸، ۱۶۹، ۲۰۳، ۵۵۳	۷۲۷
□ آتروپاتئن، ۵۴۶، ۳۹۷، ۳۰۰، ۲۷۵، ۲۷، ۵۴۶	۱۹، ۱۴۶، ۱۴۷، ۳۶۴، ۴۹۹	□ آستارا، ۱۵۱، ۲۵
۵۸۴،	۸۳۷، ۶۳۵	□ آسور، ۳، ۹، ۱۰، ۱۴، ۱۸، ۲۸، ۳۰، ۳۷
□ آتروسک، ۱۲۷	۴۳، ۴۶، ۴۸، ۸۱، ۱۲۷	۴۱-۴۳، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۵، ۵۸، ۶۴، ۶۷-۷۴
□ آچمیدازین، ۱۰۳، ۸۱	۲۹۵، ۲۷۳، ۸۵۴	۷۷، ۸۰، ۸۱، ۸۶-۸۹، ۹۳، ۹۶، ۹۸، ۱۰۰
□ آخسئر، ۵۳۷، ۴۴۹، ۳۶۲، ۳۶۱، ۱۰۴، ۵۳۷	۱۱۹، ۱۲۶، ۲۵۳، ۲۶۳، ۲۹۱	۱۰۲-۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۷-۱۲۰، ۱۲۳، ۱۲۶، ۱۲۹
۵۲۱، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۸۵، ۸۶۲	۳۵۷، ۵۵۵، ۵۹۳، ۵۹۷	۱۲۲، ۱۶۰، ۱۶۵، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۸۳، ۱۸۹
۸۶۴	□ آرزاسکون، ۱۰۲	۱۹۳، ۱۹۵، ۱۹۷، ۲۲۰، ۲۲۲، ۲۲۷، ۲۳۹
□ آدادنین لیل، ۱۰۳	□ آرسنیک، ۱۹۴	۲۴۵، ۲۵۲، ۲۵۴، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۲، ۲۶۷
□ آدامدو، ۶۵	□ آرقیشتی، ۱۰۰-۱۰۳، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۴	۲۷۰، ۲۷۴، ۳۰۹، ۳۱۲، ۳۴۱، ۳۴۲-۳۵۱
□ آنرگشنسب، ۷۴۲، ۷۴۱، ۳۹۲، ۲۷	۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۹۵، ۴۹۱، ۵۴۷، ۵۶۶	۳۵۳-۳۵۴، ۳۶۲، ۳۷۶، ۳۷۸، ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۸۶
۷۵۹، ۷۴۵	۸۶۵	۳۹۰، ۳۹۵، ۳۹۹، ۴۴۶، ۴۵۲، ۴۵۶، ۴۵۹
□ آنری، ۳۵، ۳۲، ۲۹، ۲۶، ۲۵، ۲۳، ۱۴، ۹	□ آرمئد، ۸۶۲	۴۶۰، ۴۶۶، ۴۶۸، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۴-۴۷۶
۷۴، ۷۸، ۷۹، ۹۳، ۹۶، ۱۰۸، ۱۲۵، ۱۲۹	□ آرمایت، ۸۶۲	۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۶، ۴۸۹، ۴۹۱، ۴۹۳، ۴۹۴
۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۸	□ آرمه، ۱۰۲	۴۹۵-۴۹۸، ۵۰۰، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۶، ۵۰۹
۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵	□ آریا، ۳۶، ۳۲-۳۰، ۲۰-۱۶، ۹، ۸، ۶، ۵	۵۱۳، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۲۵-۵۳۲، ۵۳۳
۱۶۷، ۱۸۸، ۱۹۶، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷	۳۷، ۵۳، ۶۰، ۷۵-۸۱، ۸۹، ۹۳، ۱۰۴، ۱۰۷	۵۳۳-۵۳۸، ۵۴۹، ۵۵۸، ۵۶۱-۵۷۶
۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴	۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۸، ۱۲۱، ۱۲۶، ۱۲۹	۵۷۹، ۵۸۶-۶۰۶
۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲	۲۱۳، ۲۱۹، ۲۶۶-۲۶۸، ۲۷۰-۲۷۲، ۳۱۸	□ آسور بانیپا، ۱۱۹، ۵۸
۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۸، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴	۳۹۳، ۳۹۴، ۴۰۲، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۵۵، ۴۶۰	□ آسور بانیپال، ۵۶
۵۰۷، ۵۱۳، ۵۱۸، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۸، ۵۳۰	۴۶۲-۴۶۴، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۷۰، ۴۷۳، ۴۷۶	□ آسور حیددین، ۵۶
۵۳۴، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۵۷، ۵۵۹، ۵۸۴، ۶۷۲	۳۷۸، ۳۸۱، ۳۸۸، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۳، ۴۹۴	□ آسی، ۲۰، ۱۹
۷۶۳، ۷۱۸، ۷۱۷	۴۹۶-۵۰۲، ۵۰۴-۵۰۸، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۳۳	□ آسیا، ۷۱۰-۷۰۷، ۷۰۵، ۶۹۹، ۷۱۰، ۷۱۲، ۷۱۷
□ آنری تورکلر، ۷۹، ۲۵، ۲۳، ۱۲، ۹	۵۳۴، ۵۳۷، ۵۵۷، ۵۸۰، ۵۸۴، ۶۰۲، ۶۱۲	۷۲۳-۷۲۷، ۷۳۰، ۷۳۲، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۴۱
۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۸، ۲۵۹، ۲۷۸، ۴۹۱، ۵۲۹، ۵۳۵	۶۳۵، ۶۴۳، ۶۵۳، ۶۹۳، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷	۷۴۳-۷۴۷، ۷۵۰، ۷۵۲، ۷۵۷، ۷۶۰، ۷۶۷، ۷۶۸
□ آراتتا، ۱۷۲، ۱۷۱، ۱۶۵، ۸۱، ۷۴، ۹، ۲	۷۰۲-۷۰۶، ۷۰۸-۷۱۰، ۷۱۴، ۷۱۵	۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۸، ۷۸۵-۷۸۷، ۸۰۷، ۸۳۶
۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۹۲، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۴۹	۷۴۲، ۷۴۷، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۵-۷۵۸، ۷۶۰	۸۳۹، ۸۴۲، ۸۴۴، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۹، ۸۵۴
۲۶۲، ۲۸۱، ۳۶۹، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۸۳	۷۶۳، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۵۹	۸۵۹
□ آراتات، ۱۹۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۱۱، ۱۹۶	□ آریبا آداد، ۸۵۵	□ آشور، ۵۶، ۶۸، ۷۲، ۹۶، ۱۰۲، ۱۰۴
۱۹۷، ۵۴۴، ۵۵۲، ۵۶۷	□ آریماسپلار، ۵۶۵	۱۶۹، ۱۷۸، ۱۹۲، ۲۵۷، ۲۶۱، ۲۶۳، ۲۸۱
□ آران، ۳۰۰، ۲۹۷، ۲۹۰، ۲۸۷، ۲۸۵، ۲۷۵	□ آرینتا، ۸۶	۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۶-۲۸۸، ۳۱۹، ۳۲۵، ۳۲۶
۳۱۵، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۳۳، ۳۶۰، ۴۰۸، ۴۵۰	□ آزاگانا، ۸۶۳	۳۳۵، ۳۳۷، ۳۴۵، ۳۴۷، ۳۵۵، ۴۲۸، ۵۵۴

۵۵۷، ۵۷۲، ۵۷۴، ۵۸۷، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۲	۱۹۲، ۲۳۶، ۲۹۲، ۳۶۶، ۳۶۱، ۴۶۵، ۴۸۶	□ اککد، ۲۸، ۳۷، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۵، ۴۶، ۴۹
۵۹۳، ۵۹۵، ۵۹۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۵، ۶۲۱	۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۵۶۲، ۵۷۹، ۶۲۳، ۷۰۵	۵۲، ۵۵، ۶۰، ۶۱، ۶۳، ۶۹، ۷۶، ۸۷، ۹۵
۸۰۱، ۸۲۲، ۸۴۵، ۸۶۱، ۸۶۵	۷۱۸، ۸۵۶	۱۱۸، ۱۲۶، ۱۲۹، ۱۷۳، ۲۱۲، ۲۱۶، ۲۲۰
□ آشوربانینیا، ۵۹۹	□ آناهیتا، ۲۷، ۷۵۹، ۷۵۸، ۸۱۰	۲۲۲، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۳۹
□ آشور باننپالین، ۸۶۲، ۷۲	□ آنتونیوس، ۱۴۴	۲۳۲، ۲۳۸، ۲۵۰، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۶۰، ۲۷۲
□ آغری داغی، ۷۵، ۱۱۱، ۱۲۸، ۲۹۴	□ آندیا، ۲۸۷، ۲۹۳، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۹	۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۸، ۲۷۲، ۲۹۳، ۵۵۵
□ آغریوان، ۱۸۱، ۱۸۰	۳۳۳، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۸۴، ۸۶۲	۶۰۱، ۶۰۲، ۶۱۵، ۷۰۱، ۷۲۱، ۷۳۳، ۷۷۲
□ آفریقا، ۲، ۱۲۳، ۱۲۹	□ آنکارا، ۱۲۷، ۱۴۵، ۱۹۶، ۲۳۸، ۳۶۴	۸۱۵، ۸۴۳، ۸۵۷، ۸۶۴
□ آفری، ۵۱۰	۳۶۷، ۴۷۲، ۵۹۷، ۷۳۱، ۸۶۰	□ امر، ۲، ۲۷۰، ۲۷۱، ۳۲۱، ۳۲۳، ۳۲۶
□ آفریطیش، ۱۲۷	□ آنوبانینی، ۲۲۳	۴۳۹، ۴۴۰، ۴۸۷، ۵۲۷، ۶۹۱، ۸۴۰، ۸۵۷
□ آکسسایا، ۸۰۷	□ آنوخین، ۱۵۶	□ اممند، ۸۶۰
□ آگلوتیناتیو، ۷۸	□ آنوی، ۲۲۶	□ انجمن سعادت، ۱۱
□ آلاتاوا، ۱۹۶	□ آنیاشتانی، ۳۳۹	□ انزان، ۵۳، ۵۴
□ آلاتوتو، ۱۹۶	□ آنیت، ۳۶۲، ۱۰۰	□ انشان، ۵۳، ۵۴، ۶۴، ۷۱، ۷۳، ۷۶، ۱۷۱
□ آلا داغ، ۱۹۶	□ آنیلی، ۲۹۱، ۱۰۰	۱۸۴
□ آلا رودی، ۱۰۰	□ آوان، ۶۱، ۶۵	□ انمرکر، ۱۷۱، ۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۸، ۱۸۳
□ آلاشکر، ۱۰۳	□ آویداغ، ۱۵۰	۱۸۴، ۱۸۵، ۲۶۲
□ آلالا، ۹۶	□ انپارتی، ۶۵، ۶۶، ۲۵۸	□ اوآلی، ۱۰۲، ۲۸۶، ۵۵۴، ۵۵۷، ۵۷۲
□ آلتاتوو، ۱۹۶	□ انتروسک، ۲۳	۵۷۳، ۵۹۳
□ آلتای، ۳۹، ۷۸، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۳۲، ۱۹۶	□ انتیممو، ۸۶۵	□ اوایتی، ۲۳۳
۱۹۷، ۲۱۳، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۹	□ انثرنخ، ۳۸، ۴۹، ۵۷، ۵۸	□ اوبریاش، ۹۲
۲۶۲، ۲۶۹، ۲۷۳، ۲۷۸، ۲۸۱، ۲۹۵، ۲۹۷	□ انتریسینی، ۵۷۲	□ اوپئر، ۱۳۲، ۲۵۷، ۲۸۸، ۲۹۶، ۲۹۷، ۵۰۷
۵۰۱، ۵۰۷، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۲۲، ۵۳۱، ۵۳۳، ۵۳۵	□ انتریمنا، ۱۰۴	۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۲۱، ۵۲۱، ۵۲۲
۵۳۶، ۵۷۱، ۵۷۴، ۵۷۷، ۵۸۰، ۵۸۱، ۶۳۳	□ انژ، ۴۳، ۸۲	□ اوپاردا، ۸۶۲
۷۲۰، ۷۲۶، ۸۴۲	□ انشپوم، ۶۲	□ او جایئر، ۱۶۲
□ آلبا ملیک، ۸۶۰	□ انشنوننا، ۴۵، ۴۶، ۶۷	□ اوچ کلیسا، ۸۱
□ آلابر، ۹۳، ۲۹۳، ۳۲۲، ۳۲۵	□ انلولومئش، ۶۳، ۹۲، ۲۳۰، ۲۳۹، ۲۴۰	□ اوچونجو هاتوسیل، ۸۷
□ آلا، ۴۱، ۷۵، ۸۷، ۱۳۵، ۱۷۸، ۲۲۷	□ انتریدا وازیر، ۲۲۹	□ اوداکی، ۳۷۸، ۸۶۱
۲۰۵، ۵۹۹، ۶۱۱، ۷۱۸، ۷۳۶، ۷۷۵، ۸۱۵	□ انلیل، ۶۲	□ اودین، ۲۳۳
۸۲۷، ۸۶۴	□ اتوخقال، ۲۴۲	□ اور، ۲۲، ۲۴، ۴۹، ۵۳، ۶۱، ۶۲، ۶۵، ۲۴۱
□ آلمان، ۲۹، ۸۲، ۱۰۰، ۱۳۲، ۱۳۴، ۳۹۱	□ اختر، ۱۱، ۴۶، ۱۵۰، ۷۸۹	۲۴۴، ۲۵۳
۴۱۲، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۷۶۶	□ ارتقه، ۲، ۳۱، ۷۴، ۸۱، ۱۰۵، ۱۶۵، ۱۷۱	□ اورارت، ۱۰۰، ۲۹۵
□ آلیات، ۵۷۸، ۶۱۲، ۶۲۹، ۷۳۵	۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۶، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۶	□ اورارتو، ۲، ۱۰، ۱۸، ۲۸، ۳۷، ۴۱، ۵۹
□ آمانتو، ۸۶۲	۱۹۸، ۲۲۷، ۲۳۱، ۲۳۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱	۷۴، ۷۵، ۸۱، ۸۲، ۹۳، ۹۵، ۹۸، ۱۱۸، ۱۲۰
□ آمارسین، ۶۵	۲۶۲، ۲۶۷، ۲۸۱، ۳۴۵، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۷۳	۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۳۳، ۱۳۸، ۱۴۲، ۱۷۶
□ آمریکا، ۵، ۲۹، ۳۰، ۳۶، ۴۰، ۴۶، ۱۲۲	۳۷۶، ۴۰۱، ۴۰۶، ۴۸۷، ۵۰۶، ۸۵۷، ۸۵۸	۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۸
۱۲۴، ۱۳۴، ۱۸۰، ۲۳۸، ۲۷۹، ۳۳۳، ۳۸۰	□ اردشیر بابکان، ۷، ۸، ۱۷، ۳۳، ۴۵۸، ۷۴۰	۲۲۹، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۹
۲۸۵، ۲۸۷، ۳۳۹، ۳۷۳، ۸۲۲، ۸۲۹، ۸۲۸	۷۷۴	۲۶۰، ۲۶۳، ۲۶۵، ۲۶۷، ۲۷۳، ۲۷۸، ۲۸۷
□ آمودریا، ۴۶۶، ۱۳۶	□ اریدو، ۱۷۵، ۱۸۲	۲۸۹، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۰۲، ۳۱۲
□ آمورو، ۵۵۵	□ اریشتناب، ۸۶۳	۳۱۶، ۳۱۹، ۳۲۱، ۳۲۶، ۳۲۸، ۳۳۱، ۳۳۳
□ آنالیتی شو، ۲۵	□ اسماعیل آباد، ۱۹۸	۳۳۸، ۳۵۰، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۸، ۳۷۷
□ آنادولو، ۳۹، ۷۵، ۸۰، ۸۱، ۸۶، ۸۸، ۹۵	□ اشکانی، ۲۳، ۷۹، ۹۳، ۲۱۲، ۲۲۶، ۲۷۲	۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۸۲، ۳۸۶، ۳۸۸
۱۰۳، ۱۱۹، ۱۶۲، ۱۶۶، ۱۶۸، ۱۸۸، ۱۹۰	۴۶۵، ۴۶۸، ۵۲۹، ۷۱۲	۳۹۵، ۳۹۶، ۴۰۱، ۴۰۶، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۹

۵۰۲، ۴۹۷ - ۲۷۶، ۲۶۸، ۲۶۳، ۲۵۸، ۲۵۷	□ اوممان مینانو، ۵۶	۴۸۷، ۴۸۶، ۴۷۰، ۴۶۸، ۴۶۳، ۴۵۴، ۴۵۰
۵۲۵، ۵۱۸، ۵۱۶، ۵۱۱، ۵۰۸، ۵۰۷، ۵۰۴	□ اویستا، ۱۸، ۱۶، ۳	۵۴۷، ۵۴۶، ۵۳۲، ۵۲۵، ۵۰۶، ۵۰۲، ۴۸۹
۵۷۰، ۵۶۲، ۵۶۰، ۵۵۶، ۵۵۵، ۵۴۲، ۵۳۷	□ ایبر، ۲۳۱، ۱۲۸، ۱۲۷	۵۸۰، ۵۷۶ - ۵۷۰، ۵۶۹ - ۵۶۵، ۵۵۸، ۵۵۲
۶۰۳ - ۶۰۱، ۵۹۰، ۵۸۹، ۵۸۸، ۵۸۶، ۵۸۵	□ ایبی - سین، ۶۵	۶۱۷، ۶۱۵، ۶۱۱ - ۶۰۸، ۶۰۱، ۵۹۴، ۵۸۵
۶۸۴، ۶۸۳، ۶۶۷، ۶۶۶، ۶۲۳، ۶۲۱، ۶۱۵	□ ایتابالخیم، ۲۵۵	۷۰۵، ۷۰۱، ۶۹۶، ۶۹۲، ۶۹۱، ۶۸۹، ۶۸۰
۷۱۶ - ۷۱۴، ۷۱۱ - ۷۰۳، ۷۰۱، ۶۹۸، ۶۹۶	□ ایدیل، ۵۶۵	۷۸۳، ۷۳۵، ۷۲۲، ۷۲۱، ۷۱۸، ۷۱۰، ۷۰۹
۷۵۰، ۷۳۵ - ۷۳۲، ۷۲۹، ۷۲۸، ۷۲۲، ۷۲۱	□ ایرانزو، ۳۰۱، ۳۰۰، ۲۹۸، ۲۷۷، ۲۷۵	۸۴۸، ۸۴۷، ۸۴۶، ۸۴۳، ۸۴۲، ۸۰۲، ۷۸۴
۷۹۶، ۷۹۴، ۷۹۲، ۷۸۴، ۷۷۲، ۷۶۷ - ۷۶۵	۲۸۴، ۲۹۵، ۲۳۵، ۲۳۴، ۲۲۱، ۳۱۹	۸۶۲، ۸۶۱، ۸۵۷
۸۱۸ - ۸۱۴، ۸۰۸، ۸۰۵، ۸۰۴، ۸۰۲، ۷۹۹	۸۶۱، ۷۹۴، ۵۳۰	□ اورارتی، ۱۱۱
۸۴۵، ۸۴۳، ۸۳۸، ۸۳۷، ۸۲۹، ۸۲۷ - ۸۲۴	□ ایزیبیا، ۸۶۲	□ اورارزو، ۱۱۱
۸۶۴، ۸۵۷، ۸۵۵، ۸۵۲، ۸۵۱، ۸۴۹ - ۸۴۷	□ ایزیرتو، ۸۶۳، ۸۶۲، ۵۷۳، ۵۷۲، ۵۵۳	□ اورال، ۱۳۲، ۱۲۴، ۱۲۳، ۷۸، ۳۹، ۱۹
۸۶۵	□ ایستن، ۴۴	۶۳۵، ۶۳۴، ۶۳۳، ۴۷۳، ۴۶۲، ۲۱۸، ۲۱۳
□ ایلیدانا، ۱۳	□ ایسپاک، ۵۷۲، ۳۷۷	۶۳۹
□ ایمتا، ۲۳۷، ۲۳۶، ۲۳۴، ۲۳۳، ۲۳۰، ۶۳	□ ایسپاکا، ۵۵۹، ۵۳۴، ۵۰۹، ۴۷۶ - ۴۷۴	□ اورتاکو، ۵۷، ۵۶
۸۶۲، ۸۰۸، ۶۳۴، ۵۲۴، ۲۳۹	۵۸۳، ۵۷۰ - ۵۶۵	□ اورتاکی، ۷۲
□ اینانا، ۱۸۴، ۱۷۲، ۱۷۱، ۵۴، ۴۲، ۴۱	□ ایسلو، ۴۷۶، ۴۷۵، ۱۲۴، ۱۲۳	□ اورزانا، ۱۰۷، ۱۰۶
۷۸۰، ۷۳۷، ۶۵۶، ۶۴۹، ۶۲۹، ۴۶۳، ۱۸۵	□ ایشپاکا، ۴۷۴، ۴۷۱، ۴۴۸، ۳۸۲، ۳۶۱	□ اورسا، ۸۶۱
□ ایندا بوغاش، ۵۷	۵۵۹، ۵۴۵، ۵۴۱، ۴۷۵	□ اورسای، ۸۶۲، ۸۶۱
□ اینسوکوش، ۱۸۶ - ۱۸۳، ۱۷۲	□ ایشپوینی، ۲۸۱، ۱۰۹، ۱۰۲	□ اورگنرنا، ۱۸۵
□ اینه، ۲۷۸، ۱۳۳	□ ایشتاتو، ۵۷۳، ۵۵۳	□ اورمیت، ۸۶۳، ۸۶۲
□ اوزبک، ۵۲۸، ۵۲۴، ۱۴۱، ۴	□ ایشتار، ۸۶۴	□ اورنامو، ۲۴۴، ۲۴۳، ۴۶
□ بنره، ۸۶۳	□ ایشغوز، ۱۶۱، ۱۲۰، ۱۰۴، ۳۳، ۱۹	□ اوروک، ۱۷۷، ۱۷۵، ۱۷۳ - ۱۷۱، ۶۸، ۳۸
□ بابیل، ۵۳، ۵۱، ۴۶، ۴۲ - ۳۹، ۳۸، ۲۸	۳۹۰، ۳۸۳، ۳۸۲، ۳۶۱، ۳۰۴، ۲۲۵، ۲۱۱	۱۸۲، ۱۸۵، ۱۹۵، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۶۲، ۳۶۹
۸۷، ۸۱، ۸۰، ۷۵، ۷۳ - ۶۹، ۶۷، ۶۴، ۵۷ - ۵۴	۴۵۰، ۴۴۸، ۴۴۷، ۴۴۶، ۴۱۳، ۳۹۲، ۳۹۱	۶۹۶، ۵۹۰، ۳۷۱، ۳۷۰
۱۶۴، ۱۵۸، ۱۲۹، ۱۱۹، ۱۱۸، ۱۰۵، ۱۰۳، ۹۰	۵۱۷، ۵۰۹، ۵۰۷ - ۴۶۰، ۴۵۹ - ۴۵۷، ۴۵۴	□ اوروکاجینا، ۴۴
۲۴۲، ۲۴۳، ۲۱۷، ۲۱۶، ۱۸۷، ۱۸۲، ۱۷۶	۵۴۲، ۵۳۸، ۵۳۷، ۵۳۴، ۵۳۳، ۵۳۱، ۵۲۷	□ اوزاکازابارنا، ۲۵۳
۲۶۲، ۲۶۰، ۲۵۹، ۲۵۷ - ۲۵۲، ۲۴۵، ۲۴۴	۵۶۵، ۵۶۰ - ۵۵۶، ۵۵۴، ۵۵۱ - ۵۴۷، ۵۴۵	□ اوزبیا، ۸۶۳
۲۹۵، ۲۹۴، ۲۹۲، ۲۸۲، ۲۷۶، ۲۷۴، ۲۶۷	۶۳۱، ۶۳۰، ۶۲۹، ۶۱۵، ۶۰۷، ۵۹۸، ۵۸۹	□ اوزون تپه، ۱۵۳
۲۶۶، ۲۷۵، ۲۶۸، ۲۵۹ - ۲۵۷، ۲۴۸، ۲۹۶	۷۱۵، ۶۹۰، ۶۶۸، ۶۴۰، ۶۳۸، ۶۳۵، ۶۳۳	□ اوسکو، ۳۶۳، ۳۳۸، ۲۹۸، ۱۷۶، ۱۴۲
۵۹۷، ۵۹۴ - ۵۸۸، ۵۷۶، ۵۷۴، ۴۸۶، ۴۷۱	۸۴۵، ۸۴۰، ۸۳۹، ۷۸۶، ۷۸۴، ۷۵۱، ۷۵۰	۴۹۲، ۴۸۵
۶۳۴، ۶۳۱ - ۶۱۴، ۶۱۱ - ۶۰۶، ۶۰۵، ۶۰۲	۸۵۱، ۸۵۰، ۸۴۷	□ اوش قایا، ۴۹۲، ۴۸۵، ۳۶۳، ۱۴۲
۶۹۶، ۶۸۹ - ۶۶۷، ۶۶۶، ۶۴۱، ۶۴۰، ۶۳۳	□ ایکینجی رامسشس، ۸۷	□ اوشنه وییه، ۱۰۲
۷۲۴، ۷۲۱، ۷۱۵، ۷۱۴، ۷۰۳، ۷۰۱، ۷۰۰	□ ایلام، ۴۶، ۴۲ - ۴۰، ۳۶، ۳۸، ۱۰، ۹، ۳ - ۱	□ اوغوزنامه، ۵۷۵، ۴۹۲
۸۱۶، ۸۱۲، ۸۰۳، ۷۹۰، ۷۸۹، ۷۷۲، ۷۳۲	۱۲۰، ۱۰۸، ۱۰۷، ۹۹، ۹۷، ۹۳ - ۹۱، ۸۹، ۸۳ -	□ اوکاللاقان، ۱۹۲
۸۶۴، ۸۵۶، ۸۲۸	۱۵۷، ۱۴۱، ۱۳۸، ۱۳۴، ۱۳۳، ۱۳۰، ۱۲۹	□ اولجاس سلیمان، ۱۳۳، ۳۷، ۱۴ - ۱۲
□ باسکلار، ۱۲۷	۲۱۱، ۱۹۱، ۱۸۷، ۱۸۴، ۱۷۴، ۱۶۹، ۱۶۰	۷۲۶، ۴۸۴، ۴۷۵، ۴۷۴، ۲۸۹، ۱۴۳، ۱۳۵
□ باشچی، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۳۲، ۹۳، ۹۰، ۴۲	۲۵۰ - ۲۴۵، ۲۴۳، ۲۴۷، ۲۴۳، ۲۱۸ - ۲۱۲	۷۲۷
۴۷۵، ۴۸۵، ۴۸۲، ۴۸۱، ۴۰۱، ۴۰۰، ۴۸۷	۲۶۹، ۲۶۸، ۲۶۵، ۲۶۴، ۲۶۱، ۲۵۹ - ۲۵۳	□ اولخو، ۲۶۰، ۱۷۶، ۱۷۰، ۱۱۱، ۱۰۳
۵۴۰، ۵۳۵، ۵۳۳، ۵۳۰، ۵۲۸، ۵۲۷، ۴۹۵	۳۰۶، ۳۰۵، ۲۹۴، ۲۷۸، ۲۷۷، ۲۷۳، ۲۷۲	۵۶۶، ۳۴۶ - ۳۴۳، ۳۴۱، ۳۴۰، ۳۳۹، ۲۶۲
۶۶۰، ۶۴۱، ۶۱۹، ۵۸۵، ۵۵۰	۳۵۵، ۳۵۳، ۳۵۱، ۳۴۹، ۳۴۸، ۳۳۰، ۳۲۹	۸۵۷، ۸۲۷، ۶۹۶
□ باقداتو، ۴۸۴، ۴۴۳، ۴۲۹، ۴۲۴، ۱۰۳	۴۷۶، ۴۷۵، ۴۶۹ - ۴۶۷، ۴۶۵ - ۴۶۲، ۴۶۰	□ اولوسونو، ۳۲۵، ۳۲۴، ۳۰۳، ۱۰۹
۸۶۲	۴۰۱، ۳۹۶، ۳۹۴، ۳۹۳، ۳۸۴، ۳۸۰، ۳۷۹	۳۳۸، ۳۳۷، ۳۳۵ - ۳۳۳، ۳۳۱، ۳۲۸، ۳۲۶
□ بیارلاری، ۱۲	۴۵۳، ۴۳۸، ۴۳۶، ۴۳۵، ۴۱۵، ۴۰۷، ۴۰۴	۴۷۸، ۴۵۰، ۴۴۶، ۴۴۳، ۴۴۰

۷۸۳، ۶۹۶، ۶۰۹، ۳۳۶	□ پورادا، ۸۵۶	□ بحر الرومی، ۱۲۷
□ توقداممیس، ۵۷۲	□ پول والنری، ۱۲	□ بدره، ۷۹
□ توللین، ۵۷	□ پیشتوو، ۸۶۳	□ برنمتر قالنری، ۲۳۸
□ تیتان، ۱۷۷	■ تشوب، ۸۱	□ بیرون، ۱۹۱
□ تیشاری، ۵۲۵، ۹۵	□ تئلنپی نو، ۸۷	□ بسطام، ۵۲۷، ۱۰۰
□ تیکلات پیله سر، ۱۲۰، ۱۱۹، ۵۶	□ تئلوسینا، ۸۶۲	□ بورلو، ۲
■ جنمیس، ۱۹۴	□ تئمٹی - آقون، ۶۸	□ بوعلی سینا، ۱۵۶
□ جمشید، ۳۰۵، ۲۱۵، ۱۰۷، ۱۰۶، ۷۳	□ تئمٹی راپتاش، ۶۸	□ بوغان، ۲۳۱، ۲۱۶، ۲۳۸، ۱۹۳، ۱۹۱، ۸۱
□ ۶۶۳، ۶۶۲، ۶۵۸، ۴۰۷، ۳۸۹، ۳۸۱، ۳۸۰	□ تئمٹی هلکی، ۶۸	□ ۸۵۶، ۸۲۴، ۸۲۰، ۷۸۱، ۷۷۷، ۴۳۳
□ ۷۸۴، ۷۷۴، ۷۴۵، ۶۹۶، ۶۸۰	□ تئومان، ۵۷	□ بوغاز کوی، ۸۵۶، ۸۲
□ جوعل، ۱۹۲	□ تاییتو، ۲۵۵	□ بولغار، ۱۲۴
■ چنرگز، ۱۶۷	□ تارلونی، ۲۲۳	□ بیت همیان، ۳۱۷، ۲۸۵، ۹۳
□ چارلز بارنی، ۲۵۰، ۱۶۷-۱۶۵	□ تازاکند، ۱۶۶	□ بیروو، ۱۹۸
□ چالوس، ۲۵	□ تاش، ۷۴	□ بیرینجی شیروکدوه، ۶۷
□ چنگیزیلر، ۲۴	□ تاغلار، ۱۵۰	■ پنتیریوم، ۸۲
□ چین، ۲۶۲، ۱۸۱، ۱۷۰، ۱۴۸، ۱۴۷، ۲۷	□ تالیشدان، ۸۵۹	□ پئرکینز، ۱۸۰
□ ۷۲۶، ۷۲۰، ۵۶۵، ۴۹۵، ۴۷۰، ۴۶۹، ۴۶۷	□ تامراکیس، ۸۱۳، ۶۳۶، ۱۷۶، ۱۱۱	□ پئلی، ۶۲، ۶۱
■ حسنلی، ۱۶۷، ۱۶۴-۱۶۲، ۱۶۰، ۱۰۵	□ تام ماریتو، ۵۸، ۵۷	□ پاتئسی، ۲۴۱، ۲۲۲، ۱۱۹، ۴۸، ۴۲
□ ۳۸۶، ۳۸۵، ۳۷۹، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۷۰، ۱۹۰	□ تانری، ۶۴۹، ۳۷۷، ۱۳۷، ۱۳۵	□ پاراخش، ۱۷۴
□ ۳۲۸-۳۲۵، ۴۱۳، ۴۰۲، ۳۹۳، ۳۹۱-۳۸۹	□ تخت سلیمان، ۲۱۲، ۲۱۱، ۱۶۰، ۲۷	□ پارتاتوا، ۵۳۴، ۴۹۴، ۴۷۷، ۴۲۷، ۳۸۲، ۳۸۱
□ ۵۷۰، ۵۶۶، ۵۰۶، ۴۹۵، ۴۹۰، ۴۴۲، ۴۴۰	□ ۵۴۰، ۴۵۸، ۴۳۵، ۳۹۲، ۳۹۱، ۲۹۹، ۲۶۴	□ ۵۷۴، ۵۷۲، ۵۷۰، ۵۶۹، ۵۵۱، ۵۴۸، ۵۲۵
□ ۸۲۵، ۸۰۱، ۷۹۴-۷۹۲، ۷۸۳، ۷۰۱، ۶۹۱	□ ۷۸۴، ۷۴۱، ۶۷۳، ۶۳۳، ۵۷۰	□ ۵۹۷، ۵۷۵
□ ۸۵۰-۸۲۸، ۸۴۶-۸۴۱، ۸۳۰، ۸۲۹، ۸۲۷	□ تزجیه الامصار، ۲۴	□ پارس، ۲۱۸، ۲۱۶-۲۱۴، ۷۶، ۷۳، ۵۴
□ ۸۶۰-۸۵۶، ۸۵۴، ۸۵۳	□ تشوب، ۸۵۶	□ ۳۷۹، ۳۰۶، ۲۸۵، ۲۷۲، ۲۶۸، ۲۶۷، ۲۲۵
□ حصار، ۸۶۰	□ تل خلف، ۱۶۰	□ ۵۱۲-۵۱۰، ۴۵۶، ۴۰۸-۴۰۱، ۳۹۶، ۳۹۳
□ حکار، ۱۷۴، ۲۴	□ تن دن - اولی، ۶۸	□ ۵۳۷، ۵۳۶، ۵۲۳-۵۲۰، ۵۱۸، ۵۱۵، ۵۱۴
□ حلب، ۱۸۷، ۱۱۹	□ تن روهوراتیر، ۶۵	□ ۶۲۲، ۶۲۱، ۶۱۹، ۶۱۲، ۶۰۲، ۵۸۶، ۵۸۱
□ حمورابی، ۹۰، ۶۸، ۶۷، ۵۰، ۴۶-۴۲	□ تنسر، ۷۴۶، ۷۴۰، ۷۱۲، ۶۵۸، ۶۰	□ ۶۴۸، ۶۴۵-۶۴۲، ۶۴۰-۶۳۷، ۶۲۹-۶۲۴
□ ۳۷۵، ۳۵۷-۳۵۵، ۳۵۲، ۳۲۷	□ تنظیمات، ۱۱، ۷	□ ۶۷۰، ۶۶۷-۶۶۵، ۶۶۳-۶۵۹، ۶۵۷-۶۵۱
□ حیصار، ۱۶۴، ۱۶۰، ۱۵۹، ۶۵، ۲۵	□ توآیا، ۸۶۲	□ ۶۹۵-۶۹۲، ۶۸۹، ۶۸۵، ۶۸۱-۶۷۵، ۶۷۲
□ ۲۸۳، ۲۸۰، ۲۷۰، ۲۴۹، ۱۹۲	□ توایشدو، ۱۰۱	□ ۷۲۲، ۷۲۱، ۷۱۵، ۷۰۸، ۷۰۶، ۷۰۱، ۷۰۰
■ خابور، ۵۹۳، ۹۸	□ توختامیش، ۵۷۲، ۲۳۸، ۹۲، ۳۳	□ ۷۵۱، ۷۴۹، ۷۴۸، ۷۳۵، ۷۳۴، ۷۲۹، ۷۲۸
□ خارماسا، ۲۸۱	□ تورانیق تپه، ۸۵۹	□ ۸۱۱، ۸۰۵، ۸۰۴، ۷۸۴، ۷۷۹-۷۶۶
□ خالپا، ۹۶، ۸۷	□ تورپاق قالا، ۱۰۴	□ پارسوا، ۲۸۹-۲۸۵، ۲۶۸، ۱۰۷، ۱۷
□ خالدی، ۱۱۰، ۱۰۸-۱۰۶، ۱۰۴، ۱۰۰	□ تورتان، ۲۸۶، ۱۰۲	□ ۳۲۸، ۳۲۶، ۳۱۸، ۳۱۷، ۳۱۵، ۳۱۴، ۲۹۳
□ ۸۶۵، ۴۰۰، ۲۸۳	□ توروخ، ۷۱۹، ۷۱۸، ۵۶۷	□ ۵۰۲، ۴۴۶، ۳۵۷، ۳۲۹، ۳۲۴-۳۲۲، ۳۳۰
□ خانقین، ۳۷۱، ۷۹	□ توروس، ۱۷۶، ۱۷۳، ۱۷۱، ۱۷۰، ۹۲	□ ۵۴۴، ۵۴۳، ۵۳۷، ۵۲۶، ۵۰۶، ۵۰۵، ۵۰۳
□ خانلار، ۲۰۵، ۱۵۳، ۱۵۱، ۱۴۵، ۲۴، ۸	□ ۱۹۱، ۱۸۹، ۱۸۷، ۱۸۵، ۱۸۲، ۱۸۱، ۱۷۷	□ ۵۵۳
□ ۵۹۵	□ ۵۲۵، ۴۱۰، ۲۹۴، ۲۶۲، ۲۴۹، ۲۲۹، ۱۹۶	□ پاسارقاد، ۶۲۴، ۶۲۷، ۶۲۵، ۳
□ خانلری، ۷۹-۷۶، ۵۲، ۳۹، ۳۸، ۱۶	□ ۸۵۷	□ پاش، ۳۱۸، ۵۱
□ ۷۳۱، ۷۳۰، ۴۸۴، ۱۲۹	□ توروک، ۷۱۸، ۵۷۱، ۵۶۷، ۴۶۸	□ پانک، ۸۶، ۸۵
□ خراسان، ۲۶۴، ۲۱۲، ۴۰، ۲۵، ۲۳، ۱۷	□ تور هئیرال، ۱۵۶، ۱۵۵	□ پروتولور، ۹۳، ۶۰
□ ۸۵۹، ۸۳۷، ۷۵۷، ۶۴۰، ۶۳۹، ۴۹۱، ۳۹۹	□ توشپا، ۳۳۵، ۱۹۷، ۱۰۹، ۱۰۲، ۱۰۰	□ پرؤستئر، ۱۶۷

۸۶۵، ۸۶۴، ۸۶۱، ۷۴۵، ۷۴۱	داش تپه، ۱۰۹، ۱۰۲، ۱۰۱	خرقیان، ۵۸، ۲
رازاما، ۶۷	داش صلاحلی، ۱۵۰	خرم آباد، ۵۳
رازلیق، ۱۱۴، ۱۱۰، ۱۰۳، ۱۰۱، ۵۴۷	داش کسن، ۱۵۳، ۱۵۱	خرم دره، ۲۵
رامایانا، ۱۳	دامجیلی، ۱۵۰	خزر، ۲، ۱۹، ۳۸، ۴۰، ۵۵، ۵۹، ۹۷، ۹۸
رامزی، ۸۲	دایسون، ۸۵۶، ۳۸۷، ۳۸۵، ۹۷	۱۲۴، ۱۲۷، ۱۳۰، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۵۴، ۱۶۱
رشت، ۲۳	دایوککو، ۸۶۲	۱۸۷، ۱۹۸، ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۲۷، ۲۶۲، ۲۷۱، ۲۷۲
رشیدالدینین، ۵۷۵	در بند، ۱۸۷، ۱۷۰، ۱۳۰، ۹۹، ۹۵، ۳۸، ۲	۲۸۴، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۳، ۲۹۹، ۳۱۴، ۳۱۶
رضاخان، ۴۰۰، ۱۵	۲۱۱، ۲۱۸، ۲۹۴، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۹۲	۳۲۱، ۳۲۶، ۳۳۸، ۳۴۹، ۳۵۸، ۳۶۰، ۳۶۴
رواندوز، ۱۰۲	۲۵۰، ۲۵۳، ۲۶۰، ۲۶۵، ۲۷۳، ۲۹۰، ۵۱۹	۳۶۸، ۳۷۴، ۳۹۴، ۴۰۸، ۴۱۰، ۴۱۲، ۴۲۲
روته، ۸۶۳	۵۲۷، ۵۴۸، ۵۶۵، ۵۶۷، ۵۷۰، ۵۷۹، ۵۸۱	۴۲۴، ۴۴۰، ۴۵۴، ۴۵۸، ۴۶۵، ۴۶۸، ۴۷۰
روجنر، ۱۹۲	۶۳۵، ۷۲۷، ۸۱۳، ۸۳۷، ۸۴۷	۴۷۳، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۲، ۴۸۹، ۴۹۱، ۴۹۵
روضه الصفا، ۲۴	دره گز، ۵۵، ۴۰، ۲۵، ۲۳	۴۹۹، ۵۰۰، ۵۶۵، ۵۶۷، ۶۳۳، ۶۳۶، ۶۸۸
ری، ۸۵۹	دمورگان، ۵۵-۵۳	۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۹، ۷۰۹، ۷۲۵، ۷۶۰
ریچارد فرای، ۳۸۲	دونگی، ۴۹، ۴۴	۷۷۰، ۷۸۲، ۷۸۶، ۸۱۸، ۸۳۷، ۸۴۹، ۸۵۲
ریم سین، ۴۹	دیاکونوف، ۱۳۵، ۹۵، ۹۱-۸۹، ۷۷، ۵۴	۸۵۸
ریموش، ۶۲	۲۲۰، ۲۲۶، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۵	خمین، ۲۱۲، ۲۵، ۲۳
زنو، ۲۵۱، ۲۴۹، ۲۲۸، ۲۰۸، ۱۱۷، ۱۰۵	۲۴۸، ۲۵۶، ۲۵۸، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۴، ۲۷۵	خوبوشکی، ۹۳
۲۷۰، ۲۷۹، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۷، ۳۰۹، ۳۳۵	۲۷۶، ۲۷۸، ۲۸۹، ۳۳۳، ۳۳۹، ۳۵۴، ۳۵۸	خوجالی، ۴۸۰، ۱۵۳
۳۶۰، ۳۶۲، ۳۷۶، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۴، ۳۹۳	۳۵۹، ۳۶۱، ۳۷۷، ۳۸۳، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵	خورویین، ۸۵۹
۴۳۶، ۴۳۸، ۴۴۴، ۴۹۰، ۴۹۵، ۵۵۳، ۶۲۰	۳۹۷، ۳۹۹، ۴۵۱، ۴۷۳، ۴۷۵، ۴۹۶، ۵۰۳	خوزستان، ۲، ۹، ۲۳، ۳۶، ۳۹، ۴۰، ۴۸
۶۸۳، ۶۸۸، ۶۹۱، ۶۹۶، ۷۰۰، ۷۲۱، ۷۲۳	۵۰۷، ۵۰۹، ۵۱۴، ۵۱۸، ۵۲۵، ۵۵۹، ۵۶۱	۵۲، ۵۳، ۵۹، ۶۰، ۶۳، ۶۴، ۶۶، ۷۰، ۷۴، ۷۵
۷۲۵، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۸۳، ۷۸۶، ۷۹۲، ۷۹۶	۵۶۳، ۵۷۲، ۵۷۵، ۵۹۲، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۵۰	۷۷، ۷۹، ۹۱، ۹۳، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۵۷، ۱۸۷
۷۹۸، ۸۰۱، ۸۲۵، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۳، ۸۴۱	۶۶۵، ۶۶۷، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۹، ۷۰۰، ۷۰۲	۱۹۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۸، ۴۰۹، ۴۳۸، ۶۹۴
۸۴۳، ۸۴۵، ۸۴۹، ۸۵۳، ۸۵۵، ۸۵۷، ۸۵۸	۷۰۴، ۷۰۹، ۷۱۱، ۷۱۵، ۷۲۰، ۷۲۲، ۷۲۵	۷۳۲، ۸۳۰، ۸۵۹
۸۶۲	۷۳۷، ۷۴۱، ۷۶۴، ۷۶۶، ۷۹۱	خوزی، ۵۳، ۷۴، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۹۳، ۱۴۱
زار یقوم، ۶۴	دیاله، ۲۵۹، ۲۵۷، ۲۲۲، ۱۸۶، ۹۵، ۶۷	۲۱۲، ۲۱۳، ۷۶۹
زاغان، ۱۰۱	۲۶۸، ۲۸۳، ۲۸۵، ۲۹۳، ۲۹۶، ۲۹۷، ۳۱۴	خوم بان ایقاش، ۵۷
زاقروس، ۲، ۴۰، ۵۲، ۶۴، ۷۰، ۷۴، ۷۵	۳۱۵، ۳۱۹، ۳۲۸، ۵۰۰، ۵۰۸، ۵۲۵، ۵۲۶	خومبهبه، ۳۷۲، ۳۷۰، ۳۶۹
۸۱، ۹۴، ۹۵، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۸	۵۲۸، ۵۹۷، ۶۳۴، ۸۰۱	خیشتیری، ۳۲۹، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۳۴
۱۱۰، ۱۲۸، ۱۵۷، ۱۶۵، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۳	۶۸۶، ۶۱۳، ۵۵۱، ۱۸۵، ۱۶۱، ۴	۴۴۶، ۴۹۴، ۵۱۳، ۵۱۸، ۵۳۲، ۵۳۸، ۵۴۴
۱۷۶، ۱۷۷، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۸۷، ۱۸۹	۶۹۷، ۸۰۴	۵۴۸، ۵۵۲، ۵۵۵، ۵۵۷، ۵۶۹، ۵۷۲، ۵۷۴
۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۶، ۲۱۱، ۲۱۸، ۲۲۰	دیکسون، ۱۷۴	۵۷۵، ۵۸۵، ۵۸۹، ۵۹۱، ۵۹۷، ۵۹۸، ۶۱۵، ۶۴۳
۲۲۹، ۲۳۸، ۲۴۵، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۶۲، ۲۶۷	دیوک، ۱۰۳، ۲۷۳، ۲۷۷، ۳۰۰، ۳۲۰	۶۶۶، ۶۷۶، ۷۱۱، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۴۳، ۷۹۴
۲۸۲، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۴، ۳۲۴، ۳۳۰، ۳۳۶	۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۸، ۳۲۹، ۴۱۲، ۴۳۵	داراب، ۲۳
۳۶۰، ۳۶۸، ۳۷۲، ۳۷۴، ۳۸۳، ۳۹۹، ۴۱۰	۴۸۴، ۴۸۹، ۵۳۷، ۵۳۹، ۵۳۲، ۵۳۹، ۵۴۹	داربال، ۲، ۳۸، ۹۹، ۱۳۰، ۲۱۱، ۴۹۰
۵۰۳، ۵۰۵، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۹۴، ۶۳۳، ۶۸۹، ۶۹۱	۶۹۰، ۸۳۹	داریوش، ۸، ۴۶، ۵۴، ۷۳، ۷۶، ۹۹، ۲۱۵
۸۰۹، ۸۳۹، ۸۵۷، ۸۵۹	دیوکس، ۴۱۲، ۳۲۹	۲۱۸، ۲۰۱، ۴۵۷، ۴۹۶، ۴۹۷، ۵۱۱-۵۱۶
زاموا، ۲۶۱، ۲۷۶، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۵	دیولافووا، ۵۴	۵۲۳، ۶۰۱، ۶۰۴، ۶۲۸، ۶۳۱، ۶۳۵، ۶۴۱
۲۸۷، ۳۱۴، ۳۱۶، ۳۲۸، ۳۳۲، ۳۴۶، ۵۰۰، ۵۲۶	رئیس نیا، ۱۰۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۵۳، ۱۶۱	۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۹، ۶۵۱، ۶۵۴، ۶۵۷، ۶۵۹
۵۴۳، ۵۴۴، ۸۰۱	۱۶۴، ۱۶۶، ۲۷۶، ۳۲۹، ۳۳۸، ۳۴۱، ۳۴۴	۶۷۱، ۶۷۴، ۶۷۸، ۶۸۰، ۶۸۴، ۷۲۱، ۷۴۴
زرنند، ۲۳، ۲۵، ۳۳، ۳۹۷، ۳۹۸، ۴۹۵، ۴۹۸	۳۴۵، ۳۴۳، ۳۷۸، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۷	۷۴۶، ۷۴۹، ۷۶۷، ۸۱۱
۵۴۳، ۵۶۲	۳۸۹، ۴۶۴، ۴۶۸، ۴۷۰، ۴۷۶، ۴۸۰، ۴۸۴	داربول، ۲، ۲۱۱، ۴۹۰، ۵۶۵، ۵۶۷، ۸۳۷
زمیرلیم، ۱۸۷	۴۸۵، ۴۹۷، ۴۹۸، ۵۴۷، ۶۱۸، ۶۷۴، ۷۳۹	داسوکو، ۳۵۱، ۳۵۲، ۵۸۵

□ سیلک، ۱۶۲، ۲۰۸، ۲۱۶، ۲۷۰، ۲۳۸، ۲۴۶، ۲۷۰، ۲۱۶، ۲۰۸، ۱۶۲، ۲۳۸، ۲۴۶، ۲۷۰	□ ۱۸۷، ۱۸۸، ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۳۶	□ زنجان، ۲۳، ۲۵، ۲۷، ۳۳، ۱۳۰، ۱۵۷، ۱۵۸
□ ۸۵۹، ۸۶۰، ۷۹۲، ۸۱۷، ۸۲۸، ۸۳۹، ۸۴۳، ۸۴۸، ۸۵۳	□ ۲۴۰، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۶، ۲۵۹، ۲۶۴، ۲۷۳، ۲۸۶	□ ۱۶۰، ۱۶۲، ۱۶۷، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۶، ۲۲۰، ۲۳۵
□ ۸۵۹، ۸۶۰	□ ۲۹۲، ۳۱۴، ۳۵۵، ۳۶۰، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۵، ۳۵۶	□ ۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۶، ۲۸۷، ۲۹۰، ۲۹۲، ۲۹۹، ۳۰۰
□ سیلک تپه، ۱۵۹، ۱۶۳، ۱۶۴، ۲۰۲، ۲۲۹	□ ۴۶۹، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۵۱۷، ۷۰۳، ۷۰۵، ۷۰۷	□ ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۳، ۳۵۸
□ ۴۳۵، ۷۱۶، ۷۸۳، ۷۹۷، ۸۲۸، ۸۵۲، ۸۵۷، ۸۵۸	□ ۷۰۸، ۷۱۰، ۷۱۴، ۷۲۴، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۵۰، ۷۶۷	□ ۳۶۰، ۳۶۸، ۳۷۱، ۳۹۸، ۴۵۲، ۴۵۵، ۴۵۸، ۴۸۹
□ سیمترا، ۲۸۱	□ ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۹۲، ۸۱۵، ۸۵۷	□ ۴۹۵، ۴۹۸، ۵۲۹، ۵۳۱، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۲، ۵۴۶
□ سیماش، ۶۳-۶۶	□ سامیررا، ۱۶۰	□ ۵۵۲، ۵۶۲، ۵۷۷، ۵۸۳، ۶۷۳، ۶۷۶، ۶۸۲، ۶۸۸
□ سیو، ۱۳۲	□ سانقی بوتو، ۱۰۶، ۱۰۹	□ ۷۰۳، ۷۱۰، ۷۲۱، ۷۸۴، ۷۹۴، ۸۳۹، ۸۴۷، ۸۵۸
□ سیونپالار - هوپاک، ۶۷	□ سخاب، ۸۶۲	□ زنجیرلی، ۸۵۶
□ سیوننو، ۵۶۵	□ سداوستو، ۱۰۹	□ زیرتا، ۸۶۱
□ شندو، ۸۶۵	□ سرپول زهاب، ۲۲۳	□ زیگنرتو، ۲۷۶، ۲۷۷، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۹
□ شنریهوم، ۶۱	□ سردهری، ۱۱۱	□ ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۵۶، ۳۸۲، ۶۷۷، ۷۲۳
□ شارروایکبی، ۸۶۳	□ سرکندیزه، ۱۶۱	□ ۷۹۳، ۷۹۴، ۸۶۲
□ شارکالی شارری، ۲۳۰	□ سرند، ۲۳۲	□ زیمرلیم، ۶۷
□ شاکنو، ۲۷۷، ۲۰۴	□ سقین دیل، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۹، ۱۱۵	□ زینوبا، ۶۲
□ شاماش، ۱۵۸، ۸۶۳	□ سلجوقی، ۳۹، ۴۹۲، ۵۷۱، ۷۳۵، ۷۷۳	□ سئمیرامیس، ۲۹۳، ۲۹۵، ۳۱۲، ۴۸۹
□ شامان، ۱۵۸، ۵۳۰، ۵۳۶	□ سناخریب، ۷۱، ۷۲، ۱۰۳، ۱۸۹، ۲۵۵	□ سننت پول، ۱۰۳
□ شامانیزم، ۴۱، ۸۷، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸	□ ۳۵۷، ۴۴۶، ۷۳۸، ۸۴۵	□ سنوان، ۱۰۰، ۱۰۳، ۲۹۴
□ ۷۲۸، ۷۲۸	□ سوبارتو، ۶۷، ۱۷۴، ۱۷۵	□ ساپاردا، ۳۳۲، ۳۳۹، ۴۵۱، ۴۵۳، ۵۳۹
□ شامخور، ۱۵۳	□ سوپی لولیوما، ۸۶، ۸۷، ۹۶، ۹۷، ۱۹۱	□ ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۵۱، ۷۱۰
□ شامو تپه، ۱۶۷، ۱۶۸، ۲۴۹	□ سوککال ماخ، ۶۶، ۶۸، ۲۵۵	□ ساخ، ۹۲
□ شاهین آتاسی، ۶۱	□ سومتر، ۲، ۱۰، ۲۸، ۳۶، ۵۰، ۵۲، ۵۵، ۵۹	□ سارابین، ۱۰۱، ۱۰۳
□ شکی، ۹۳، ۵۸۰	□ ۶۱، ۶۴، ۶۶، ۷۴، ۷۵، ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۱، ۸۶، ۸۸	□ ساردوری، ۱۰۱، ۱۰۴، ۱۰۹، ۱۱۱، ۱۷۶
□ شو آنداهول، ۸۶۲	□ ۹۱، ۹۲، ۹۵، ۹۹، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۸، ۱۲۲، ۱۲۶	□ ۲۶۲، ۲۷۵، ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۳۸، ۳۴۱، ۳۹۵، ۵۷۴
□ شوپیلولیوماش، ۸۲	□ ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۵، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۵	□ سارقون، ۲۸، ۲۹، ۵۶، ۶۰، ۶۲، ۷۱، ۱۰۳
□ شوتروک ناخونت، ۵۵	□ ۱۶۹، ۱۷۱، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۸۷	□ ۱۰۶، ۱۰۹، ۱۲۰، ۱۴۲، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۸۹، ۲۳۹
□ شودورول، ۲۴۱	□ ۱۸۸، ۱۹۲، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۶، ۲۲۲	□ ۲۷۰، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۲۰، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۳۱، ۳۳۳
□ شور دره، ۸۶۳	□ ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۳۶، ۲۳۸، ۲۴۵، ۲۴۸، ۲۵۰	□ ۳۴۰، ۳۴۲، ۳۵۳، ۳۵۵، ۳۶۲، ۳۸۰، ۴۴۶، ۴۵۰
□ شور دیرا، ۸۶۳	□ ۲۵۳، ۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۸۹، ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۰۶	□ ۴۸۲، ۴۸۹، ۴۹۲، ۵۲۷، ۵۳۲، ۵۳۹، ۵۴۶، ۵۶۷
□ شوسین، ۶۵	□ ۳۵۹، ۳۶۳، ۳۶۵، ۳۶۷، ۳۷۶، ۳۷۹، ۳۸۰، ۴۰۵	□ سار لاقا، ۶۳، ۲۳۰، ۲۳۹
□ شوش، ۲۳، ۴۶، ۵۱، ۵۲، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۳	□ ۴۰۶، ۴۵۲، ۴۵۷، ۴۶۱، ۴۶۳، ۴۶۹، ۴۷۶، ۴۸۲	□ ساششاتار، ۹۵، ۸۵۵
□ ۶۸، ۷۱، ۷۲، ۷۷، ۷۹، ۹۲، ۹۳، ۱۵۷، ۲۱۲	□ ۴۸۵، ۴۹۹، ۵۲۴، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۱۵، ۶۹۹، ۷۰۱	□ ساکا، ۱۹، ۲۰، ۲۲، ۲۳، ۱۰۴، ۱۲۰، ۳۰۴
□ ۲۱۳، ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۳۰، ۲۳۹، ۲۴۵، ۲۹۳، ۴۶۸	□ ۷۰۴، ۷۰۷، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۲۱، ۷۲۴، ۷۳۱، ۷۳۳	□ ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۹۰، ۳۹۲، ۴۱۳، ۴۳۵، ۴۶۰، ۴۶۱
□ ۶۲۱، ۶۵۶، ۶۹۶، ۷۲۶، ۷۹۴، ۸۰۹، ۸۱۵، ۸۱۸	□ ۷۵۰، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۸۵، ۷۸۷، ۷۸۹، ۷۹۲، ۷۹۴	□ ۴۶۸، ۴۷۰، ۴۷۴، ۴۷۶، ۴۸۱، ۴۸۳، ۴۸۶
□ ۸۲۷، ۸۴۶، ۸۶۴	□ ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۴۳، ۸۵۷، ۸۶۴	□ ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۴، ۴۹۵، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۶، ۵۰۷
□ شوشتر، ۶۱	□ سومای، ۱۷۰، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۹۵، ۲۶۲	□ ۵۰۹، ۵۱۷، ۵۱۹، ۵۲۶، ۵۳۱، ۵۳۳، ۵۳۵، ۵۳۷
□ شوشیناک، ۵۴، ۵۵، ۶۳، ۶۶، ۷۰، ۷۳	□ سومودو، ۸۶۵	□ ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۷۹، ۵۸۱، ۵۸۳، ۶۲۳، ۶۲۵، ۶۳۶
□ ۲۲۳، ۸۱۶، ۸۶۵	□ سونقور، ۲۳، ۲۳، ۷۴، ۹۳، ۲۶۶، ۳۶۸	□ ۶۶۸، ۶۷۹، ۶۹۰، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۵۰، ۷۵۱، ۸۳۹
□ شولقی، ۶۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۵۳	□ ۳۹۸، ۴۵۵، ۵۸۴، ۷۹۴	□ ۸۴۰، ۸۴۲، ۸۴۴، ۸۴۷، ۸۵۰، ۸۵۱
□ شومو، ۹۲، ۲۰۰، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۸۷، ۵۹۱	□ سیامک، ۴۰۴	□ سامسونیلونی، ۹۰
□ ۸۶۳	□ سیب پار، ۵۶، ۷۱	□ سامی، ۲، ۳، ۴، ۷، ۳۶، ۳۷، ۴۰، ۴۳، ۴۴، ۴۸
□ شهریار، ۸۵۸	□ سیرجانان، ۲۳	□ ۵۰، ۵۳، ۷۷، ۷۸، ۱۰۵، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۴
□ شیر و کدو، ۶۸، ۲۵۵	□ سیکول، ۴۳، ۴۴	□ ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۴۰، ۱۴۴، ۱۶۱

۷۶۳-۷۷۳، ۷۷۹، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۶، ۷۸۹، ۷۹۱-۷۹۱	۷۶۳-۷۷۳، ۷۷۹، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۶، ۷۸۹، ۷۹۱-۷۹۱	۷۶۳-۷۷۳، ۷۷۹، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۶، ۷۸۹، ۷۹۱-۷۹۱
۷۹۲-۸۰۳، ۸۰۹، ۸۱۳، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۲۵، ۸۲۷	۷۹۲-۸۰۳، ۸۰۹، ۸۱۳، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۲۵، ۸۲۷	۷۹۲-۸۰۳، ۸۰۹، ۸۱۳، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۲۵، ۸۲۷
۸۲۹، ۸۳۹، ۸۴۳، ۸۴۷، ۸۵۱، ۸۵۵، ۸۵۷، ۸۶۰	۸۲۹، ۸۳۹، ۸۴۳، ۸۴۷، ۸۵۱، ۸۵۵، ۸۵۷، ۸۶۰	۸۲۹، ۸۳۹، ۸۴۳، ۸۴۷، ۸۵۱، ۸۵۵، ۸۵۷، ۸۶۰
□ قوتیوم، ۵۵۵، ۵۵۶	□ قوتیوم، ۵۵۵، ۵۵۶	□ قوتیوم، ۵۵۵، ۵۵۶
□ قودنا، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۸۲، ۲۴۱، ۲۴۸	□ قودنا، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۸۲، ۲۴۱، ۲۴۸	□ قودنا، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۸۲، ۲۴۱، ۲۴۸
۲۶۲	۲۶۲	۲۶۲
□ قوشچو، ۹۳، ۱۷۰، ۱۸۰، ۱۸۵، ۱۹۵، ۲۲۹	□ قوشچو، ۹۳، ۱۷۰، ۱۸۰، ۱۸۵، ۱۹۵، ۲۲۹	□ قوشچو، ۹۳، ۱۷۰، ۱۸۰، ۱۸۵، ۱۹۵، ۲۲۹
۲۶۲، ۲۵۱	۲۶۲، ۲۵۱	۲۶۲، ۲۵۱
□ قه که مر، ۸۶۵	□ قه که مر، ۸۶۵	□ قه که مر، ۸۶۵
□ قیدار، ۲۳، ۹۲، ۴۸۳	□ قیدار، ۲۳، ۹۲، ۴۸۳	□ قیدار، ۲۳، ۹۲، ۴۸۳
□ قیردو، ۱۰۱	□ قیردو، ۱۰۱	□ قیردو، ۱۰۱
□ قیرشمن، ۱۶-۱۸، ۲۲، ۲۷، ۱۲۷، ۱۲۸	□ قیرشمن، ۱۶-۱۸، ۲۲، ۲۷، ۱۲۷، ۱۲۸	□ قیرشمن، ۱۶-۱۸، ۲۲، ۲۷، ۱۲۷، ۱۲۸
۱۶۳، ۲۱۷، ۲۳۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۹۶	۱۶۳، ۲۱۷، ۲۳۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۹۶	۱۶۳، ۲۱۷، ۲۳۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۹۶
۵۰۰، ۶۱۴، ۶۲۴، ۶۴۱، ۶۶۵، ۶۶۶، ۷۱۱، ۸۰۸	۵۰۰، ۶۱۴، ۶۲۴، ۶۴۱، ۶۶۵، ۶۶۶، ۷۱۱، ۸۰۸	۵۰۰، ۶۱۴، ۶۲۴، ۶۴۱، ۶۶۵، ۶۶۶، ۷۱۱، ۸۰۸
۸۳۹، ۸۵۰	۸۳۹، ۸۵۰	۸۳۹، ۸۵۰
□ قیرناممه، ۶۵، ۶۶	□ قیرناممه، ۶۵، ۶۶	□ قیرناممه، ۶۵، ۶۶
□ قیزیل اوردو، ۱۲، ۹۲، ۲۳۸	□ قیزیل اوردو، ۱۲، ۹۲، ۲۳۸	□ قیزیل اوردو، ۱۲، ۹۲، ۲۳۸
□ قیلزان، ۸۵۷	□ قیلزان، ۸۵۷	□ قیلزان، ۸۵۷
□ قیلقمیش، ۶۰، ۱۶۳، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱	□ قیلقمیش، ۶۰، ۱۶۳، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱	□ قیلقمیش، ۶۰، ۱۶۳، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱
۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۱، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵	۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۱، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵	۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۱، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵
□ کنرت، ۵، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۱۲۷، ۲۷۳، ۴۰۶	□ کنرت، ۵، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۱۲۷، ۲۷۳، ۴۰۶	□ کنرت، ۵، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۱۲۷، ۲۷۳، ۴۰۶
□ کنشیش گؤل، ۱۰۳	□ کنشیش گؤل، ۱۰۳	□ کنشیش گؤل، ۱۰۳
□ کاپادوکییا، ۵۷۹	□ کاپادوکییا، ۵۷۹	□ کاپادوکییا، ۵۷۹
□ کاتوواس، ۸۵۶	□ کاتوواس، ۸۵۶	□ کاتوواس، ۸۵۶
□ کادئش، ۸۷	□ کادئش، ۸۷	□ کادئش، ۸۷
□ کاراللا، ۲۷۷، ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۲۷	□ کاراللا، ۲۷۷، ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۲۷	□ کاراللا، ۲۷۷، ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۲۷
□ کارکمیش، ۸۷، ۲۳۸، ۶۰۸، ۶۰۹، ۸۴۲	□ کارکمیش، ۸۷، ۲۳۸، ۶۰۸، ۶۰۹، ۸۴۲	□ کارکمیش، ۸۷، ۲۳۸، ۶۰۸، ۶۰۹، ۸۴۲
۸۵۶	۸۵۶	۸۵۶
□ کاری لر، ۱۲۷	□ کاری لر، ۱۲۷	□ کاری لر، ۱۲۷
□ کاسپیلر، ۲، ۱۶۰، ۲۱۲، ۲۴۷، ۳۵۸، ۵۰۴	□ کاسپیلر، ۲، ۱۶۰، ۲۱۲، ۲۴۷، ۳۵۸، ۵۰۴	□ کاسپیلر، ۲، ۱۶۰، ۲۱۲، ۲۴۷، ۳۵۸، ۵۰۴
۷۳۷، ۷۳۸، ۸۴۰	۷۳۷، ۷۳۸، ۸۴۰	۷۳۷، ۷۳۸، ۸۴۰
□ کاسسی، ۹، ۱۰، ۴۱، ۵۱، ۷۸، ۸۳، ۸۹، ۹۱	□ کاسسی، ۹، ۱۰، ۴۱، ۵۱، ۷۸، ۸۳، ۸۹، ۹۱	□ کاسسی، ۹، ۱۰، ۴۱، ۵۱، ۷۸، ۸۳، ۸۹، ۹۱
۹۲، ۱۰۷، ۱۱۳، ۱۲۸، ۱۴۱، ۱۵۷، ۱۹۱، ۲۱۱	۹۲، ۱۰۷، ۱۱۳، ۱۲۸، ۱۴۱، ۱۵۷، ۱۹۱، ۲۱۱	۹۲، ۱۰۷، ۱۱۳، ۱۲۸، ۱۴۱، ۱۵۷، ۱۹۱، ۲۱۱
۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۸، ۲۳۳، ۲۴۵، ۲۵۳، ۲۵۴	۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۸، ۲۳۳، ۲۴۵، ۲۵۳، ۲۵۴	۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۸، ۲۳۳، ۲۴۵، ۲۵۳، ۲۵۴
۲۵۹، ۲۶۰، ۲۷۴، ۲۸۳، ۳۰۰، ۳۵۱، ۳۵۸، ۳۵۹	۲۵۹، ۲۶۰، ۲۷۴، ۲۸۳، ۳۰۰، ۳۵۱، ۳۵۸، ۳۵۹	۲۵۹، ۲۶۰، ۲۷۴، ۲۸۳، ۳۰۰، ۳۵۱، ۳۵۸، ۳۵۹
۳۶۳-۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۵، ۳۸۰، ۳۸۶، ۳۹۶	۳۶۳-۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۵، ۳۸۰، ۳۸۶، ۳۹۶	۳۶۳-۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۵، ۳۸۰، ۳۸۶، ۳۹۶
۴۰۱، ۴۰۷، ۴۱۵، ۴۲۵، ۴۳۶، ۴۵۳، ۴۵۸	۴۰۱، ۴۰۷، ۴۱۵، ۴۲۵، ۴۳۶، ۴۵۳، ۴۵۸	۴۰۱، ۴۰۷، ۴۱۵، ۴۲۵، ۴۳۶، ۴۵۳، ۴۵۸
۴۶۳، ۵۰۰، ۵۰۵، ۵۰۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۶۰۱، ۶۰۳	۴۶۳، ۵۰۰، ۵۰۵، ۵۰۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۶۰۱، ۶۰۳	۴۶۳، ۵۰۰، ۵۰۵، ۵۰۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۶۰۱، ۶۰۳
۶۱۵، ۷۰۵، ۷۱۰، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۸۶	۶۱۵، ۷۰۵، ۷۱۰، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۸۶	۶۱۵، ۷۰۵، ۷۱۰، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۸۶
۷۹۲، ۸۰۰، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۱۰، ۸۱۶، ۸۲۷، ۸۲۸	۷۹۲، ۸۰۰، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۱۰، ۸۱۶، ۸۲۷، ۸۲۸	۷۹۲، ۸۰۰، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۱۰، ۸۱۶، ۸۲۷، ۸۲۸
۸۲۹، ۸۳۷، ۸۳۹، ۸۴۱، ۸۴۳، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۸	۸۲۹، ۸۳۷، ۸۳۹، ۸۴۱، ۸۴۳، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۸	۸۲۹، ۸۳۷، ۸۳۹، ۸۴۱، ۸۴۳، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۸
۸۴۹، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۵، ۸۵۷	۸۴۹، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۵، ۸۵۷	۸۴۹، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۵، ۸۵۷
□ کاسسیلر، ۲، ۳، ۳۲، ۳۷، ۵۱، ۵۹، ۶۲، ۷۴	□ کاسسیلر، ۲، ۳، ۳۲، ۳۷، ۵۱، ۵۹، ۶۲، ۷۴	□ کاسسیلر، ۲، ۳، ۳۲، ۳۷، ۵۱، ۵۹، ۶۲، ۷۴
۷۱۰-۷۱۲، ۷۱۴، ۷۲۱، ۷۳۰، ۷۳۳، ۷۳۶، ۷۳۷	۷۱۰-۷۱۲، ۷۱۴، ۷۲۱، ۷۳۰، ۷۳۳، ۷۳۶، ۷۳۷	۷۱۰-۷۱۲، ۷۱۴، ۷۲۱، ۷۳۰، ۷۳۳، ۷۳۶، ۷۳۷
□ شیکاگو، ۵۹، ۶۰، ۲۱۳، ۳۶۵، ۳۷۵، ۳۷۶	□ شیکاگو، ۵۹، ۶۰، ۲۱۳، ۳۶۵، ۳۷۵، ۳۷۶	□ شیکاگو، ۵۹، ۶۰، ۲۱۳، ۳۶۵، ۳۷۵، ۳۷۶
۳۹۸، ۶۰۳، ۷۶۷	۳۹۸، ۶۰۳، ۷۶۷	۳۹۸، ۶۰۳، ۷۶۷
□ شیلپه هه، ۶۷، ۶۸	□ شیلپه هه، ۶۷، ۶۸	□ شیلپه هه، ۶۷، ۶۸
□ شیموت وارتاش، ۶۷، ۲۵۶، ۳۶۳	□ شیموت وارتاش، ۶۷، ۲۵۶، ۳۶۳	□ شیموت وارتاش، ۶۷، ۲۵۶، ۳۶۳
□ عبید، ۱۶۰	□ عبید، ۱۶۰	□ عبید، ۱۶۰
□ علی یئو، ۷۸	□ علی یئو، ۷۸	□ علی یئو، ۷۸
□ فراداسپ، ۲۷	□ فراداسپ، ۲۷	□ فراداسپ، ۲۷
□ فریتز هومتل، ۱۳۲	□ فریتز هومتل، ۱۳۲	□ فریتز هومتل، ۱۳۲
□ فریژی، ۱۰۳	□ فریژی، ۱۰۳	□ فریژی، ۱۰۳
□ فوسونه، ۸۶۳	□ فوسونه، ۸۶۳	□ فوسونه، ۸۶۳
□ فیرون، ۱۶۰، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۸، ۲۲۶	□ فیرون، ۱۶۰، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۸، ۲۲۶	□ فیرون، ۱۶۰، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۸، ۲۲۶
۲۵۰، ۲۷۳، ۳۶۲	۲۵۰، ۲۷۳، ۳۶۲	۲۵۰، ۲۷۳، ۳۶۲
□ فینقال، ۱۹۳	□ فینقال، ۱۹۳	□ فینقال، ۱۹۳
□ قاراباغ، ۱۵۱	□ قاراباغ، ۱۵۱	□ قاراباغ، ۱۵۱
□ قاراداغ، ۱۰۰، ۱۰۱، ۲۷۷، ۳۰۰، ۳۲۵، ۵۴۶	□ قاراداغ، ۱۰۰، ۱۰۱، ۲۷۷، ۳۰۰، ۳۲۵، ۵۴۶	□ قاراداغ، ۱۰۰، ۱۰۱، ۲۷۷، ۳۰۰، ۳۲۵، ۵۴۶
□ قاراقامیش، ۸۲	□ قاراقامیش، ۸۲	□ قاراقامیش، ۸۲
□ قارا قیزیل، ۲۱	□ قارا قیزیل، ۲۱	□ قارا قیزیل، ۲۱
□ قازاخ، ۱۲، ۱۵۰، ۳۰۵، ۲۷۴	□ قازاخ، ۱۲، ۱۵۰، ۳۰۵، ۲۷۴	□ قازاخ، ۱۲، ۱۵۰، ۳۰۵، ۲۷۴
□ قازانیه، ۷۹	□ قازانیه، ۷۹	□ قازانیه، ۷۹
□ قانداش، ۹۰، ۹۲	□ قانداش، ۹۰، ۹۲	□ قانداش، ۹۰، ۹۲
□ قانونلارین روحو، ۴	□ قانونلارین روحو، ۴	□ قانونلارین روحو، ۴
□ قاینار، ۸۶۰	□ قاینار، ۸۶۰	□ قاینار، ۸۶۰
□ قره تپه، ۱۶۶	□ قره تپه، ۱۶۶	□ قره تپه، ۱۶۶
□ قوبوستان، ۱۵۰، ۱۵۴، ۱۵۸، ۱۶۹	□ قوبوستان، ۱۵۰، ۱۵۴، ۱۵۸، ۱۶۹	□ قوبوستان، ۱۵۰، ۱۵۴، ۱۵۸، ۱۶۹
۷۷۰، ۸۳۷	۷۷۰، ۸۳۷	۷۷۰، ۸۳۷
□ قوتتی، ۹، ۱۷، ۱۸، ۲۲، ۴۹، ۵۱، ۵۹، ۶۲	□ قوتتی، ۹، ۱۷، ۱۸، ۲۲، ۴۹، ۵۱، ۵۹، ۶۲	□ قوتتی، ۹، ۱۷، ۱۸، ۲۲، ۴۹، ۵۱، ۵۹، ۶۲
۶۴، ۶۷، ۷۴، ۷۸، ۸۱، ۸۳، ۸۵، ۸۹، ۹۱-۹۳	۶۴، ۶۷، ۷۴، ۷۸، ۸۱، ۸۳، ۸۵، ۸۹، ۹۱-۹۳	۶۴، ۶۷، ۷۴، ۷۸، ۸۱، ۸۳، ۸۵، ۸۹، ۹۱-۹۳
۹۵، ۹۶، ۱۰۷، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۸	۹۵، ۹۶، ۱۰۷، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۸	۹۵، ۹۶، ۱۰۷، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۸
۱۴۱، ۱۶۱، ۱۷۰، ۱۸۷، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶	۱۴۱، ۱۶۱، ۱۷۰، ۱۸۷، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶	۱۴۱، ۱۶۱، ۱۷۰، ۱۸۷، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶
۲۱۸-۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۹-۲۳۳، ۲۳۵، ۲۳۷-۲۴۶	۲۱۸-۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۹-۲۳۳، ۲۳۵، ۲۳۷-۲۴۶	۲۱۸-۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۹-۲۳۳، ۲۳۵، ۲۳۷-۲۴۶
۲۴۸-۲۵۰، ۲۵۲، ۲۶۱-۲۶۳، ۲۷۰-۲۷۳، ۲۷۶	۲۴۸-۲۵۰، ۲۵۲، ۲۶۱-۲۶۳، ۲۷۰-۲۷۳، ۲۷۶	۲۴۸-۲۵۰، ۲۵۲، ۲۶۱-۲۶۳، ۲۷۰-۲۷۳، ۲۷۶
۲۷۸-۲۸۲، ۲۸۶، ۲۹۱-۲۹۳، ۲۹۷، ۳۰۳، ۳۰۴	۲۷۸-۲۸۲، ۲۸۶، ۲۹۱-۲۹۳، ۲۹۷، ۳۰۳، ۳۰۴	۲۷۸-۲۸۲، ۲۸۶، ۲۹۱-۲۹۳، ۲۹۷، ۳۰۳، ۳۰۴
۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۸، ۳۳۱، ۳۳۳	۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۸، ۳۳۱، ۳۳۳	۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۸، ۳۳۱، ۳۳۳
۳۳۷-۳۵۹، ۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۷۵-۳۷۷	۳۳۷-۳۵۹، ۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۷۵-۳۷۷	۳۳۷-۳۵۹، ۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۷۵-۳۷۷
۳۸۳، ۳۸۸، ۳۹۲، ۳۹۴، ۳۹۶، ۳۹۷، ۴۰۱، ۴۰۴	۳۸۳، ۳۸۸، ۳۹۲، ۳۹۴، ۳۹۶، ۳۹۷، ۴۰۱، ۴۰۴	۳۸۳، ۳۸۸، ۳۹۲، ۳۹۴، ۳۹۶، ۳۹۷، ۴۰۱، ۴۰۴
۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۴-۴۳۴، ۴۳۶، ۴۳۸، ۴۴۰، ۴۵۰	۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۴-۴۳۴، ۴۳۶، ۴۳۸، ۴۴۰، ۴۵۰	۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۴-۴۳۴، ۴۳۶، ۴۳۸، ۴۴۰، ۴۵۰
۴۵۳-۴۵۸، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۹، ۴۸۲، ۴۸۷، ۴۸۹	۴۵۳-۴۵۸، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۹، ۴۸۲، ۴۸۷، ۴۸۹	۴۵۳-۴۵۸، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۹، ۴۸۲، ۴۸۷، ۴۸۹
۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۷-۵۰۲، ۵۰۶، ۵۰۸، ۵۱۷، ۵۲۴	۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۷-۵۰۲، ۵۰۶، ۵۰۸، ۵۱۷، ۵۲۴	۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۷-۵۰۲، ۵۰۶، ۵۰۸، ۵۱۷، ۵۲۴
۵۲۷، ۵۳۱-۵۳۳، ۵۳۷، ۵۴۰، ۵۵۵، ۵۵۹	۵۲۷، ۵۳۱-۵۳۳، ۵۳۷، ۵۴۰، ۵۵۵، ۵۵۹	۵۲۷، ۵۳۱-۵۳۳، ۵۳۷، ۵۴۰، ۵۵۵، ۵۵۹
۵۶۱، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۷۷، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۹، ۶۰۲	۵۶۱، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۷۷، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۹، ۶۰۲	۵۶۱، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۷۷، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۹، ۶۰۲
۶۰۳، ۶۱۰، ۶۱۵، ۶۴۹، ۶۵۴، ۶۷۳، ۶۷۵، ۶۸۲	۶۰۳، ۶۱۰، ۶۱۵، ۶۴۹، ۶۵۴، ۶۷۳، ۶۷۵، ۶۸۲	۶۰۳، ۶۱۰، ۶۱۵، ۶۴۹، ۶۵۴، ۶۷۳، ۶۷۵، ۶۸۲
۶۸۳، ۶۸۹، ۶۹۳، ۶۹۶، ۶۹۹، ۷۰۱، ۷۰۵، ۷۰۷	۶۸۳، ۶۸۹، ۶۹۳، ۶۹۶، ۶۹۹، ۷۰۱، ۷۰۵، ۷۰۷	۶۸۳، ۶۸۹، ۶۹۳، ۶۹۶، ۶۹۹، ۷۰۱، ۷۰۵، ۷۰۷
۷۱۰-۷۱۲، ۷۱۴، ۷۲۱، ۷۳۰، ۷۳۳، ۷۳۶، ۷۳۷	۷۱۰-۷۱۲، ۷۱۴، ۷۲۱، ۷۳۰، ۷۳۳، ۷۳۶، ۷۳۷	۷۱۰-۷۱۲، ۷۱۴، ۷۲۱، ۷۳۰، ۷۳۳، ۷۳۶، ۷۳۷

■ هابور، ۹۶	□ میشمیش، ۱۸۵، ۱۷۵	۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۵، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۸
□ هابهی، ۲۶۱	□ مینگه چئویر، ۲۷۱، ۲۰۷، ۲۰۵، ۱۵۳	۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۳، ۲۹۶، ۲۷۳، ۲۸۹
□ هادروت، ۱۴۹	■ نئریک، ۸۶	۲۹۱، ۳۰۰، ۳۰۲، ۳۱۰، ۳۱۲، ۳۱۱، ۳۳۱، ۳۳۳، ۳۳۴
□ هارپاک، ۵۰۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۵، ۶۱۳، ۶۱۹	□ نئینوا، ۲۶۲، ۲۵۹، ۱۱۸، ۱۰۴، ۵۸، ۵۶، ۴۳	۳۳۶، ۳۳۸، ۳۵۱، ۳۵۳، ۳۵۸، ۳۶۸، ۳۷۴، ۳۹۰
□ هاروارد، ۲۵۱	۵۵۲، ۵۵۵	۳۹۳، ۴۱۰، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۵، ۴۲۵، ۴۳۶، ۴۳۸
□ هانی‌بال، ۱۰۱، ۴۴	□ نائیری، ۸۵۷	۴۲۰، ۴۲۴، ۴۲۶، ۴۵۸، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۷۰، ۴۷۲
□ هرورنی، ۸۲	□ ناآرقوم، ۴	۴۷۶، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۷، ۴۸۹، ۴۹۲، ۵۰۴
□ هفتوان، ۲۵۰، ۱۹۱	□ نابوشارسور، ۵۷۳	۵۰۷، ۵۲۶، ۵۳۲، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۴۰، ۵۴۷، ۵۴۹
□ هوپاک، ۲۵۸، ۶۹، ۶۷	□ نارام سوئن، ۲۲۹، ۲۲۲	۵۵۴، ۵۵۷، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۳، ۵۶۷، ۵۹۴، ۵۹۷
□ هوتران - تنمتی، ۶۵	□ نارام - سین، ۲۶۲، ۱۷۴، ۶۳، ۶۲، ۵۱، ۴۹	۶۰۰، ۶۰۲
□ هوتها، ۹۲	□ ناسخ‌التواریخ، ۲۴	□ مانیش‌تو، ۲۲۲، ۶۲، ۴۸
□ هوجا، ۷۳	□ نامار، ۲۶۸، ۲۶۱، ۲۵۸، ۲۵۵، ۱۸۶، ۹۵، ۹۳	□ مانیش‌توشو، ۶۲
□ هورپاتیلا، ۹۷	۲۶۹، ۲۸۵، ۲۸۷، ۲۹۲، ۲۹۶، ۲۹۸، ۳۰۰، ۳۱۳	□ مایا، ۱۳، ۱۵، ۱۳۴
□ هورریت، ۹۶، ۸۶	۳۱۴، ۳۲۹، ۳۹۵، ۵۲۶	□ متروپولیتئن، ۲۲۸
□ هورریلر، ۸۱، ۷۵، ۷۴، ۵۹، ۵۶، ۳۷، ۲	□ نامرو، ۵۲۵، ۲۵۸	□ مته‌نه، ۲۳۴
۸۶، ۹۲، ۹۹، ۱۰۵، ۱۲۸، ۱۶۵، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۳	□ نامماخانی، ۲۴۱	□ مجید تپه، ۲۴۹، ۲۷۹، ۲۹۱، ۳۹۳، ۴۹۰
۱۸۶، ۱۹۶، ۲۱۲، ۲۲۳، ۲۲۷، ۲۴۳، ۲۴۵، ۲۴۹	□ ناوار، ۲۵۸، ۲۵۴، ۲۵۲، ۱۸۶، ۹۵، ۶۷	۴۹۵، ۵۷۰، ۷۸۴
۲۶۳، ۲۶۵، ۲۶۷، ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۷۵، ۳۷۷، ۳۸۹	۵۲۵، ۲۶۸	□ مردوک، ۷۰
۴۰۶، ۴۱۰، ۴۳۵، ۴۳۸، ۴۶۹، ۴۹۹، ۵۰۲، ۵۰۷	□ ناییری، ۱۷۵، ۱۷۳، ۱۷۰، ۱۶۵، ۱۰۰، ۹۴	□ مزرعه، ۸۶۰
۵۰۸، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۸، ۵۶۷، ۷۰۹، ۷۶۷، ۸۱۴	۱۸۱، ۱۸۹، ۲۶۰	□ مسالک‌الممالک، ۷۷
۸۱۶، ۸۳۶، ۸۵۸	□ نبوپيله‌سر، ۶۰۸، ۵۹۵، ۵۹۳، ۵۹۰، ۷۲	□ مصه صیر، ۱۰۶
□ هورنبلند، ۱۸۱	۶۰۹، ۱۱۲	□ مندلی، ۹۳، ۷۹، ۷۴
□ هوروم، ۱۷۲	□ نبوکودناصیر، ۵۱	□ موجومبار، ۸۶۰
□ هوئل، ۲۱۸، ۱۳۵، ۱۳۲، ۱۳۲	□ نخجوان، ۲۰۹، ۲۰۳، ۱۵۳، ۱۵۱، ۹۹	□ مورشیلش، ۸۱
□ هومبان - نیکاش، ۷۱	۵۵۳، ۵۰۶	□ موریتس، ۱۹۰
□ هومبان - نیمنا، ۷۲	□ نشتبیان، ۱۱۰، ۱۰۱	□ موساسیر، ۱۱۰، ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۲
□ هیپار، ۸۵	□ نوزی، ۱۹۳، ۹۸، ۹۶	۱۱۷، ۱۱۷، ۱۷۸، ۱۹۷، ۲۸۸، ۲۹۶، ۳۳۷، ۳۴۵
□ هیت، ۸۱، ۳۷، ۳۹، ۵۰، ۷۲، ۷۵، ۸۰، ۸۱	□ نیپ‌پور، ۲۶، ۴۰، ۳۸	۳۴۶، ۴۴۹، ۴۵۰، ۶۹۶، ۷۸۳، ۸۵۷
۹۰، ۹۵، ۹۷، ۹۹، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۹	□ نیسابا، ۲۴	□ موسا کالانکایتوکللو، ۲۹
۱۲۶، ۱۲۹، ۱۳۳، ۱۴۱، ۱۶۴، ۱۹۱، ۱۹۲، ۲۲۷	□ نیشتبیان، ۵۴۷، ۱۰۳	□ موشه‌لان، ۱۹۸
۲۳۸، ۲۳۹، ۲۹۴، ۳۰۳، ۳۷۵، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۷۶	■ واراهاشا، ۶۴، ۶۲، ۶۱	□ موصل، ۴۳، ۱۱۸، ۲۵۹، ۲۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷
۴۷۸، ۶۱۱، ۶۵۰، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۷، ۷۵۰، ۸۴۲	□ واشوقاننی، ۱۹۱، ۹۶، ۸۷، ۸۶	۷۰۸، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴
۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۶، ۸۵۷	□ وان، ۱۰۰، ۹۹، ۹۴، ۹۳، ۸۲، ۸۱، ۶۵، ۶۱	□ موغان، ۱۵۳
□ هیدالو، ۷۱	۱۰۳، ۱۲۰، ۱۲۵، ۱۶۷، ۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۸، ۱۸۱	□ موللا نصرالدین، ۱۲
□ هیشنی - راتنی، ۶۲	۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۲، ۲۳۹، ۲۶۱، ۲۸۰، ۲۸۳، ۲۸۶	□ مونا، ۱۰۱
□ هیکسوس، ۱۹۲	۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۴، ۲۹۶، ۳۰۱، ۳۸۵، ۳۸۸، ۴۰۶	□ مونئسکیو، ۷، ۴
■ یارلیق، ۱۲	۴۲۹، ۴۵۰، ۴۶۸، ۴۹۱، ۵۰۸، ۵۶۵، ۵۶۶، ۶۰۹	□ موننا، ۲۷۴
□ یافنت، ۱۲۷، ۱۲۴	۶۱۷، ۶۷۴، ۸۳۹	□ میتاننی، ۸۶، ۸۷، ۹۶، ۹۷، ۱۹۱، ۱۹۲
□ یانزی، ۹۳	□ ورکش، ۸۶۰	۳۹۶، ۴۳۶، ۵۲۵، ۵۲۸، ۶۳۴، ۸۲۹، ۸۴۳
□ یانیق تپه، ۱۶۰، ۱۶۲، ۱۶۶، ۱۶۷، ۲۴۹	□ وصاف، ۲۴	۸۴۵، ۸۵۰، ۸۵۵، ۸۵۷
۷۸۳	□ ولتئر، ۴	□ میتانی، ۵۲۶، ۸۲
■ ■ ■	□ وولی، ۲۲	□ میساندییا، ۸۶۱
		□ میسی‌لر، ۱۳۷